

nederlandsdagblad

JAARGANG 72 NR. 19.105 WWW.ND.NL REDACTIE@ND.NL 0342 411 711

CHRISTELIJK BETROKKEN

Glitters in sorteercentrum 4

Kerstverhaal in Rotterdam 7

GULLIVER
The Force Awakens

advertentie

"Vluchtelingen kunnen op ons rekenen."

VluchtelingenWerk Nederland

EU

ARIE ELSHOUT / VK nd.nl/buitenland

Brits EU-lidmaatschap nog lang niet verzekerd

...Vrijwel alle Europese leiders spraken donderdag het onacceptabel uit over het immigratievoorstel van David Cameron.

...Ze vinden dat de Britse premier met een alternatief moet komen.

► BRUSSEL

Daarmee is een flink gat geschoten in Camerons plan een aantal EU-hervormingen af te dwingen. Die moeten de Britse bevolking overhalen om

voor het EU-lidmaatschap te stemmen in een komend referendum. Veel Britten maken zich zorgen over de druk die de massale komst van immigranten legt op de sociale voorzieningen.

Dat Cameron op verzet stuitte, zal hem niet hebben verrast. Uit bilaterale ontmoetingen was hem al duidelijk geworden dat zijn voorstel voor het inperken van de uitkeringsrechten voor immigranten uit andere EU-landen op weinig enthousiasme

kon rekenen. Maar de manier waarop de ene na de andere leider bij het begin van de top in Brussel voor de camera's het idee afserveerde, moet pijn hebben gedaan.

De Duitse kanselier Angela Merkel zei dat iedereen vrij moet kunnen bewegen in de EU en dat landen burgers uit andere lidstaten niet mogen discrimineren. Er mag geen afbreuk worden gedaan aan deze Europese principes. Polen, Tsjechië, Slowakije en Hongarije gaven een gezamenlijke

verklaring uit: 'We zullen geen enkele oplossing steunen die discriminerend is of vrij verkeer aan banden legt.' Ze willen niet dat de rechten van landgenoten die in Groot-Brittannië werken, beperkt worden. Het is aan Cameron, zeggen zijn collega-leiders, om de ruimte aan te geven voor een oplossing in deze zeer ingewikkelde onderhandelingen, waarbij Groot-Brittannië's plaats in Europa op het spel staat. Ze hopen dat hij niet vasthoudt aan een wijzi-

ging van het verdrag, want alle 28 lidstaten moeten die goedkeuren, een langdurig en onzeker proces. Er zou een beroep kunnen worden gedaan op bestaande 'noodremregelingen', die discriminatie tijdelijk toestaan bij zeer hoge instroom. Jean-Claude Juncker, voorzitter van de Europese Commissie, zegt een 'eerlijke deal' te willen, ook voor de andere lidstaten. Merkel en hij benadrukten te willen voorkomen dat de Britten uit de EU stappen. <

+

REDACTIE ND nd.nl/geloof BEELD JACO KLAMER

Pausbeeld in Utrecht

Burgemeester Jan van Zanen van Utrecht heeft donderdag een bronzen beeld van paus Adrianus VI onthuld. Utrecht had tot nu toe nog geen monument ter herinnering aan Adrianus. Het beeld is een cadeau van het Prins Bernhard Cultuurfonds en staat op de Pausdam, vlak bij de Domkerk. Het cultuurfonds riep vorig jaar kunstenaars op om werk in te sturen voor een standbeeld van de paus. Meer dan zestig kunstenaars stuurden een schets in. Het ontwerp van Anno Dijkstra werd unaniem gekozen. Adrianus werd in 1459 geboren in Utrecht en was van augustus 1522 tot zijn dood in september 1523 paus. Hij was de laatste niet-Italiaanse paus tot de Pool Karol Wojtyła in 1978 tot paus werd verkozen (bekend als Johannes Paulus II). <

advertentie

ZIE PAGINA 17

Mosterd:
twee 26 weken(dag)boeken

ndwinkel

WILLEKE

nd.nl/cartoons

PRIJS €1,75 ZATERDAG €3,00

Slagerij Assad is niet 'het mindere kwaad' COMMENTAAR OP 3

9 771570 797003

Daders tellen uit Geldermalsen

► GELDERMALSEN

Bij de rellen woensdagavond in Geldermalsen is een 39-jarige vrouw zwaargewond geraakt. Volgens haar advocate was ze niet bij de rellen betrokken, maar is ze toch door ME'ers geslagen.

De toestand van de vrouw is stabiel, volgens advocaat Esther Vroegh. Ze wil eerst het politieonderzoek afwachten voordat ze besluit eventueel een claim in te dienen. De rellen ontstonden tijdens een raadsvergadering in Geldermalsen over de komst van een asielzoekerscentrum voor 1500 mensen. Tientallen mensen bestookten het gemeentehuis en vernielden de hekken rond het gebouw. Het overgrote deel van de relschoppers komt uit Geldermalsen zelf. De veertien verdachten die al zijn opgepakt, komen ook allemaal uit de Gelderse gemeente. Dat zei districtschef Lute Nieuwerth donderdag tijdens een persconferentie. Eerder was op sociale media gesuggereerd dat de relschoppers van elders kwamen. Een demonstratieve optocht in Geldermalsen woensdagavond verliep nog zonder problemen, volgens Nieuwerth. 'Om acht uur sloeg de sfeer totaal om. Zo'n zeventig tot tachtig mensen maakten zich los van de overige demonstranten en gingen direct groepsgewijs in de aanval.' De districtschef zei trots te zijn op de politiemensen en beveiligers die de linie rond het gemeentehuis wisten te behouden. Drie van de agenten voelden zich zo in het nauw gedreven dat ze hun dienstwapen trokken. Twee vuurden in de lucht als waarschuwing. Nieuwert riep op tot het beschikbaar stellen van videomateriaal

om relschoppers te kunnen identificeren. Ook vroeg hij de verdachten zichzelf te melden bij de politie. 'Anders komen we bij je aan de deur.'

bedreigd

Volgens Gerard Krol, predikant van een PKN-gemeente in Geldermalsen, kan de kerk de komende maanden een rol spelen bij de discussie over de komst van de asielzoekers. Dat zei hij tegen Omroep Gelderland. 'We moeten ons voorbereiden op de komst van vluchtelingen, samen met de overheid. De kerk kan daar dienend in functioneren.' Burgemeester Miranda de Vries en SGP-fractievoorzitter Lourens van Bruchem vertelden dat ze zijn bedreigd. Van Bruchem werd woensdag voor de raadsvergadering thuis gebeld. 'Mijn oudste zoon (19) nam op. Hij kreeg te horen dat we er allemaal aan zouden gaan als zijn vader zou stemmen voor een asielzoekerscentrum.' De SGP'er gaat aangifte doen. Alle partijen in de Tweede Kamer hebben het geweld veroordeeld. Na de kerstvakantie gaan ze deze kwestie en de algehele sfeer in Nederland die is ontstaan, rond de opvang van asielzoekers, bespreken.

Kaatsheuvel

In vakantiepark Droomgaard in Kaatsheuvel worden tot 1 april 1200 asielzoekers opgevangen. Droomgaard ligt vlak bij attractiepark De Efteling. Maandag houdt de gemeente een informatiebijeenkomst voor de inwoners. De Oostappen Groep, eigenaar van het vakantiepark, heeft twaalf bungalowparken in Nederland. In park Marinabeach in Terneuzen komen ook asielzoekers. <

Alle nachtmerries bl

... In het jongste Syrië-rapport van Human Rights Watch staan steeds twee foto's naast elkaar.

... Een levend schepsel wordt telkens een doorgemarteld lichaam.

► LONDEN

Foto's van doden zijn in verslagen van mensenrechtenorganisaties niet zeldzaam; ze vormen bewijs van martelingen en executies. Maar in het rapport van Human Rights Watch (HRW) draait het om dubbelportretten; links een close-up van een mens in leven, rechts een gezicht van dezelfde persoon, maar dan doodgeschoten, doodgeslagen of doodgehonger.

vermorzeld

Alle portretten hebben hun eigen verhaal. De veertienjarige Ahmed al-Musalmani werd gearresteerd omdat hij een liedje op zijn mobiele telefoon had, dat de spot dreef met de Syrische president Bashar al-Assad. Hij moest het met een verschrikkelijke dood bekopen. Zijn oom Ahmad al-Dahi liep drie jaar lang alle instanties af en betaalde bijna 13.000 euro aan

steekpenningen, en dat voor niets. Meer nog dan de sporen van marteling treft het aan waanzin grenzende lijden dat als laatste gezichtsuitdrukking getekend lijkt op meteen al de eerste foto. Het staat vast: de 37-jarige Abdullan Raslan al-Hariri, geen vader, maar wel echtgenoot, is ellendig aan zijn einde gekomen, in de kerkers van Assad: de van pijn schreeuwende mond, de wijd opengesperde ogen. De foto's en verhalen staan in het 92 pagina's tellende rapport van Human Rights Watch: *If the Dead Could Speak. Mass Deaths and Torture in Syria's Detention Facilities* ('Als de doden spreken konden'). Alle nachtmerries in Syrië blijken waar te zijn. In augustus 2013 smokkelde een fotograaf die voor de Syrische militaire inlichtingendiensten werkte en zich 'Caesar' noemt, 53.275 foto's het land uit: beelden van gemartelde en gedode mensen, gemaakt tussen mei 2011 en augustus 2013. Veel van de gedode mensen hadden een strook wit plakband op hun voorhoofd waarop stond wie hen in welk detentiecentrum bewaakte. 'Caesar' moest die foto's vanaf het begin van de oorlog maken ten be-

hoeve van de overlijdensakten die leger, politie en veiligheidsdiensten (in het Syrië van de Assad-dynastie zijn dat er minstens negen) opmaakten. De meeste foto's werden genomen in het Militair Ziekenhuis 601 in Mezzeh, ten westen van de Syrische hoofdstad Damascus. 'Caesar' ontvluchtte Syrië toen hij dacht dat ze ook hem gingen executeren.

verbrijzeld

Human Rights Watch kreeg de foto's in januari 2014 en onderzocht er 28.707 van. Ook satellietbeelden van gevangenissen en kampen werden bekeken. Negen maanden lang werden nabestaanden, ex-gevangenen die zelf getuige waren van moorden en martelingen in de cellen en gevluchte overheidsfunctionarissen onderzocht, vooral in Libanon. HRW concludeerde dat van minstens 6786 mensen zeker is dat ze zijn gedood in detentie, vaak na marteling. Het gaat doorgaans om jonge mannen, hoewel er ook kinderen op de foto's staan en één vrouw, stelt Nadim Houry, directeur Midden-Oosten van HRW. Van 27 mensen reconstrueerde de mensenrechtenorganisatie hun biografie. Volgens HRW zaten en zitten er 117.000 mensen gevangen in de kerkers van Assad.

verweer

Het verweer van de Syrische regering was van meet af aan zwakjes: 'Iedereen kan met foto's aankomen en zeggen dat het om Syrische gevangenen gaat', klaagde Assad zelf in januari dit jaar in het blad *Foreign Affairs*. Het zou gaan om 'beweringen zonder verificatie en bewijs'. Dat bewijs is nu geleverd. <

'Rutte moest zeggen: Ja, we wilden er een VVD-

... Als kersverse fractievoorzitter diende Gert-Jan Segers woensdag, met steun van bijna de voltallige oppositie, een zware motie in tegen het kabinet.

... Die motie zat aan het begin van het debat nog niet in zijn binnenzak, verzekert hij. 'Rutte had beter moeten reageren op onze fundamentele kritiek.'

► DEN HAAG

Premier Mark Rutte had de motie van afkeuring wellicht nog kunnen afwenden, zegt ChristenUnie-voorman Gert-Jan Segers, als hij met zijn excuses was teruggegaan 'naar de fundamenten van waar het mis is gegaan'. Maar dat gebeurde niet, en dus eindigde Rutte woensdagavond met een flinke smet op zijn blazoen. 'Ik had geen motie in m'n binnenzak', zegt Segers. 'Maar het optreden van Rutte in deze kwestie was gewoon niet geloofwaardig. Hij heeft ook niet gezegd: Inderdaad, de problemen komen uiteindelijk voort uit het feit dat we van het departement van Veiligheid en Justitie een VVD-bastion wilden maken.'

ChristenUnie-fractievoorzitter Gert-Jan Segers donderdag in de wandelgangen tijdens het Kamerdebat over het rapport van de commissie-Oosting.

Daar zijn de problemen volgens u op terug te voeren?

'De kritiek op de vorming van het grote ministerie van Veiligheid en Justitie in 2010 is vanuit onze fractie

altijd heel fundamenteel geweest. Het recht is toen ondergeschikt gemaakt aan veiligheid. Woensdag heb ik gevraagd wat belangrijker was: de waarheid of het

imago van de VVD? Natuurlijk: Rutte heeft toegegeven dat hij in de kwestie rond de Teevendeal met Cees H. af en toe meer op de bal had moeten zitten. Maar het partijbelang was de afgelopen jaren leidend. Vooral de vraag: hoe houden we Opstelten in het zadel? Het is mooi als mensen loyaal zijn naar elkaar, maar Rutte beweerde kort voor het aftreden van Ivo Opstelten nog dat de oud-minister 'full focus' was en dat hij hem zo weer zou vragen voor een nieuw kabinet. Rutte hield de man die in de Tweede Kamer aan het rekenen sloeg met vermeende schikkingsbedragen, en opdracht gaf tot een waardeloos onderzoek, waarbij niet met voormalig staatssecretaris Fred Teeven mocht worden gesproken, de hand boven het hoofd.'

Maar als u Ruttes verdediging niet geloofwaardig vond, waarom diende u dan geen motie van wantrouwen in?

'Dit was het zwaarste middel; een scherpere afkeuring van het gevoerde beleid is er niet. Als deze motie was aangenomen, had het kabinet in mijn optiek niet kunnen blijven zit-

ten. Van onze kant bezien is het dus een rode kaart.'

Premier Rutte wil werken aan herstel van vertrouwen. Wat moet hij nu doen?

'De afgelopen jaren is de Kamer keer op keer met een kluitje het riet in gestuurd. De bewindslieden die daarvoor eerstverantwoordelijk waren, zijn opgestapt. Veel hangt nu van de nieuwe bewindslieden af. Klaas Dijkhoff is als staatssecretaris veel meer probleemoplossend, dan dat hij het zoekt in profilering als VVD-bewindsman. Dat is heilzaam. En minister Ard van der Steur stuurt meer informatie naar de Tweede Kamer dan zijn voorganger; ook gegevens die hem niet goed van pas komen.'

nadenken

ChristenUnie-leider Segers vindt verder dat het kabinet goed moet nadenken over de vraag waarom deze motie van afkeuring door de oppositie is ingediend. 'Premier Rutte moet beseffen dat hij in de eerste plaats hoeder van de rechtsstaat is, en dat hij bij problemen beter z'n best moet doen om zelf meer informatie te krijgen dan in deze kwestie is gebeurd.'

SLAGERIJ ASSAD

Het bloedvergieten in Syrië mag nooit wennen. Maar het leed dat in woord en beeld door de wereld gaat, schokt vaak nog alleen als er iets anders wordt getoond dan dat wat we helaas al bijna vijf jaar kennen. De foto's van het dode Syrische jongetje op het Turkse strand was zo'n moment.

Woensdagavond was er weer een. De in Londen gevestigde mensenrechtenorganisatie Human Rights Watch publiceerde een rapport over de martelingen en executies in de gevangenissen en kampen van de Syrische regering. Het ging om het onderzoek naar de helft van ruim 53.000 foto's die genomen werden door de militaire fotograaf 'Caesar', die ze bij zijn vlucht meenam en publiek maakte.

De foto's van de lichamen waren al bekend. Het schokkende was dat Human Rights Watch enkele mismaakte, doodgemartelde gezichten publiceerde naast foto's van dezelfde mensen, maar dan nog in leven. De hoop in hun ogen is op de foto's die in detentie genomen werden de waanzin van een onderhelse pijnen intredende dood. De mensenrechtenorganisatie schat dat er sinds maart 2011, toen de oorlog in Syrië begon, 117.000 mensen zijn opgepakt door het regime van president Bashar al-Assad. Van bijna 6800 mensen kan worden vastgesteld dat ze op onzegbaar wrede wijze zijn vermoord. Let wel: deze mensen zijn dus niet onthoofd door ISIS, niet gegijzeld en gedood door andere strijdgroepen in Syrië, maar geslacht in de kerkers van Assad, het gekozen staatshoofd van een wettige overheid en de laatste maanden weer bijna volledig 'salonfähig' geworden.

De ellende die door de islamitische terreurbeweging ISIS wordt veroorzaakt, kan nooit als excuus dienen om dan maar milder te gaan oordelen over de misdaden van het regime-Assad, dat tienduizenden mensen fysiek vermorzelt en hele steden bestookt met vatenbommen – wapentuig dat menig ander regime niet zou willen gebruiken.

Toch bestaat de neiging de slagerij Assad als het mindere kwaad te zien, of althans eerst ISIS te willen bestrijden. Assad is nog nodig. Het is tenenkrommend en weerzinwekkend, maar wel een feit.

Ook in 2016 zal de keurige John Kerry, de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken, moeten praten met vertegenwoordigers van Assad en de Russische president Putin.

Waar Amerika de zaak heeft laten lopen in het Midden-Oosten, heeft Rusland nieuwe feiten geschapen. Feiten die niet malen om een rapportje en een handvol martelfoto's.

Herman Veenhof

Houd vast aan Gods liefde, en zie uit naar de barmhartigheid van onze Heer Jezus Christus.

Judas 21

ijken echt in Syrië

Betoging in de Libanese hoofdstad Beiroet tegen de marteling van gevangenen in Syrische detentiecentra.

bastion van maken'

Waarom was u de fractievoorzitter die de motie indiende?

'Wij hebben vanaf het begin de kar getrokken in deze kwestie. Een aangenomen motie van Arie Slob was dit voorjaar de aanleiding voor het instellen van de commissie-Oosting. En als je dan in zo'n debat van plan bent een motie van afkeuring te steunen, moet je die ook zelf indienen. Ik ben blij dat vrijwel de hele oppositie uiteindelijk eensgezind optrok. Als er drie verschillende moties komen, is dat een veel minder krachtig signaal. Nu is het glashelder, inclusief de steun van de SGP, dat we als oppositie dit deel van het beleid nadrukkelijk afkeuren.'

'Het valt me zwaar', zei u bij het indienen van de motie. Waarom?

'Omdat de lat voor het indienen van zo'n motie bij ons heel hoog ligt. Ik ben koud van start gegaan als fractievoorzitter, en ik moest nu al met zo'n zware motie komen.'

Viel het u ook zwaar omdat u het persoonlijk goed kunt vinden met minister Van der Steur?

'In de politiek spelen persoonlijke verhoudingen absoluut een rol. Ie-

dereen komt elkaar hier altijd tegen in de wandelgangen en bij de koffie. Ik mag Ard en Klaas – minister Van der Steur en staatssecretaris Dijkhoff – graag, het zijn sympathieke mensen. Maar je moet zaken en personen scheiden. De persoonlijke verhoudingen waren niet bepalend bij de vraag of we de motie zouden indienen.'

dezelfde kleur

Is het niet begrijpelijk dat partijgenoten een minister in problemen willen helpen?

'Elk Kamerlid moet goed bedenken wat zijn of haar functie is. Dat is de regering controleren, en niet partijgenoten uit de wind houden en meehelpen met persberichten van ministeries. Het is bovendien onwenselijk om een ministerie te laten besturen door twee bewindslieden van dezelfde politieke kleur. Zeker wanneer een partij als de VVD zó inzet op het boeven vangen en het imago van *crime fighters*, en zich het ministerie van Veiligheid en Justitie toe-eigent. Zo'n partij moet tegen zichzelf in bescherming worden genomen. Met bewindslieden van verschillende partijen is er meer evenwicht.' <

ANP nd.nl/politiek

BLAUWE ENVELOP VOOR TOESLAGEN BLIJFT NOG EVEN

► DEN HAAG

De blauwe envelop van de Belastingdienst met de definitieve beschikking over toeslagen blijft nog even.

Dat verzekerde staatssecretaris Eric Wiebes (Financiën) donderdag op verzoek van de Tweede Kamer. Wiebes benadrukte dat bij deze vaststellingen over afgelopen jaren niets mis mag gaan. Betrokkenen moeten immers tijdig reageren als zij het niet eens zijn met een beschikking. De papieren brief voor dergelijke toeslagen blijft daarom de eerste helft van 2016 gehandhaafd. De Belastingdienst wil alle 'blauwe brieven' de komende vijf tot zeven jaar vervangen door elektronische post. Wiebes benadrukte dat de invoering stap voor stap gaat. 'We hebben geen vliegende haast en geen gouden einddatum.'

Hij wees erop dat voor bepaalde belastingbetalers maatwerk mogelijk blijft tijdens de geleidelijke invoering van het elektronische berichtenverkeer van de Belastingdienst.

Echte vrienden stuur je geen digita

...PostNL verwacht dit jaar 115 miljoen kerstkaarten te bezorgen. Dat zijn er vijftien miljoen minder dan vorig jaar.

...Toch blijft de fysieke kerstkaart het winnen van digitale kaarten en sociale media.

► NIEUWEGEIN

De kerstwensen vliegen letterlijk door de grote hal van het PostNL-sorteercentrum in Nieuwegein. Ze gaan van machine naar machine, elke heeft weer een andere taak. Na de eerste selectie aan de lopende band, belanden ze in een soort enorme centrifugetrommel die ze op grootte selecteert. Daarna gaan ze verder naar een apparaat dat de enveloppen de lucht in blaast, net zolang tot ze allemaal met het adres boven en de postzegel in de rechterbovenhoek in rode kratten terecht komen. Vervolgens worden ze machinaal op post-code gesorteerd. Het apparaat maakt een foto van het adres, herkent het handschrift en laat de enveloppen in het juiste vakje ploffen. Dan zijn ze klaar om te worden verdeeld over de dertigduizend postbezorgers die de brieven uiteindelijk in de bussen van de geadresseerden gooien.

variatie in rood en groen

Normaal gesproken rollen er vooral witte enveloppen over de lopende banden in het sorteercentrum van PostNL in Nieuwegein. Maar in december brengen de kerstkaarten daar flink wat variatie in. De kerstrode en dennengroene enveloppen vallen meteen op. Sommige poststukken worden van de band gepikt voor ze door de machines worden opgeslokt. Ze zijn te groot, te klein, hebben een gekke vorm of zijn onleesbaar. 'Zo'n zilver pennetje op een rode envelop ziet er natuurlijk heel vrolijk uit, maar is wel wat lastig te lezen voor de machine', zegt Mark-Jan Pieterse, manager marketing consumenten bij PostNL. 'Die worden dus met de hand gesorteerd.'

Dat er midden op de dag gewerkt wordt aan de lopende band komt volgens Pieterse door de december-drukke. 'Normaal zijn hier alleen 's avonds en 's nachts mensen bezig', zegt hij. 'Maar nu verwerken we in alle sorteercentra per dag tweemaal zoveel post: twintig miljoen brieven,

Kerstgedrukte in een brievensorteercentrum van PostNL. Hoewel het aantal kerst- en nieuwjaarskaarten dat via de post wordt verstuurd blijft teruglopen, worden er in december nog miljoenen kaarten verwerkt.

in plaats van tien miljoen.' Buiten de kerstperiode houden ongeveer honderd medewerkers het sorteercentrum draaiende, maar vanwege de drukte zijn er nu 250 mensen aan het werk.

PostNL verwacht dit jaar 115 miljoen kerstkaarten te bezorgen. In vergelijking met vijf jaar geleden, toen er 180 miljoen kerstkaarten werden verstuurd, zijn dat er een stuk minder. De conclusie dat de traditionele

kerstkaart het heeft verloren van de digitale kaart en kerstwensen op sociale media, ligt dan ook voor de hand. Toch geeft Pieterse aan niet bang te zijn voor concurrentie van die moderne kerstwensen.

minder kaarten

'Die digitale kerstkaarten zag je veel tussen 2005 en 2008. Filmpjes van een zingende familie met kerstmutsen op een strand, of een dansende

teddybeer met een kerstliedje eronder', somt hij wat voorbeelden op. 'Maar 60 procent van de mensen vindt dat echt niet meer kunnen, kwam uit een van onze onderzoeken.' Datzelfde geldt volgens Pieterse voor kerstwensen via de berichten-service Whatsapp. 'Een echt kerstkaartje scoort een 8 wat betreft waardering, maar Whatsappberichten krijgen een dikke onvoldoende.' Als we dan toch zo graag echte kerst-

kaarten krijgen, waarom versturen we er dan steeds minder? Volgens een onderzoek van kaartenfabrikant Hallmark komt die daling vooral doordat we per persoon minder kaarten versturen. Ruim 80 procent van de ondervraagden gaf aan van plan te zijn dit jaar kerstkaarten te versturen, maar vooral aan directe familie en goede vrienden. Pieterse herkent dat. 'Eerder stuurde je ook een kaart naar je tante in Noordoost-

NL OVERDWARS

EDUARD SLOOT nd.nl/politiek BEELD SJOERD MOUSSIË

'KOELBLOEDIGE' VVD'ER DIJKHOFF POLITICUS VAN HET JAAR

VVD-staatssecretaris Klaas Dijkhoff (Veiligheid en Justitie) is door de parlementaire pers uitgeroepen tot politicus van het jaar. Waar de VVD hoog scoort, blijft de PvdA ver achter.

► DEN HAAG

In het debat over de Teevenddeal was de VVD nog de gebeten hond en moest ook Klaas Dijkhoff door het stof. Niettemin is de VVD-staatssecretaris donderdag uitgeroepen tot de politicus van het jaar.

Haagse journalisten roemen Dijkhoff als een 'nuchter en koelbloedig manager van de vluchtelingenstroom'. Hij bewaart de rust op een 'licht ontvlambaar dossier' en hij blijft weg van 'populistische stoerdoenerij'. Ondanks kritiek op zijn bemoeienis met de Teevenddeal, kreeg Dijkhoff met 86 punten verreweg de meeste stemmen. Daarbij leverden de eerste, tweede en der-

VVD-politicus Klaas Dijkhoff met de beker die hij als 'politicus van het jaar' heeft gewonnen.

de voorkeur respectievelijk één, twee en drie punten op. GroenLinks-leider Jesse Klaver is tweede, met 57 punten. Hij maakt van GroenLinks weer een populaire linkse partij, klinkt het, en vormt daarmee een serieus gevaar voor PvdA, SP en D66.

De VVD is de grote winnaar van 2015. De liberalen bezetten plek één, vier (Wiebes) en vijf (Rutte). Coalitiepartner PvdA kreeg slechts 10 procent van de punten. In 2014 was PvdA'er Frans Timmermans nog politicus van het jaar. Bij de christelijke partijen gooit CDA-leider Sybrand Buma hoge ogen: hij staat op plek drie met 32 punten. Hij wist zijn partij uit het isolement naar het centrum van de macht te leiden, klinkt het. Bij de ChristenUnie krijgt de inmiddels vertrokken Arie Slob de meeste punten (vijf), daarna volgen Carola Schouten (drie) en Gert-Jan Segers (twee). Bij de SGP scoort Roelof Bisschop de meeste punten (twee), op de voet gevolgd door Kees van der Staaij. De Parlementaire Persvereniging, die de verkiezingen organiseert, relateert de uitkomst enigszins. 'Veel leden stemden niet, omdat er niemand met kop en schouders bovenuit stak.'

NL

ANP

Gratis plastic tassen binnenkort verboden

► DEN HAAG

Het verbod op gratis plastic tasjes in bijvoorbeeld winkels zal in het begin terughoudend worden gehandhaafd. Het verbod gaat wel gewoon in op 1 januari. Dat zei staatssecretaris Sharon Dijkzema (Milieu) donderdag in de Tweede Kamer. Het kan zijn dat winkeliers nog niet alles op orde hebben. Ze riskeren dan een tik op de vingers van inspecteurs. Bij herhaling is een boete mogelijk. Het verbod op het gratis meegeven van de wegwerptassen moet het milieu sparen en het zwerfafval terugdringen. De PvdA is blij, maar Remco Dijkstra van coalitiepartner VVD noemt de maatregel 'betuttelend'. <

NL

RIEN VAN DEN BERG nd.nl/nederland BEELD ND

le kerstkaart

volgens worden afgedrukt en met de post verstuurd. 'Dat aantal is al jaren stabiel', zegt Pieterse. 'Maar we zien wel dat mensen bijvoorbeeld eerst de kaarten bij zich thuis laten bezorgen en er zelf nog een krabbel in zetten voordat ze op de post gaan.' In vergelijking met andere landen, brengen veel Nederlanders hun kerstwensen over via de post. 'De Fransen versturen net zoveel kerstkaarten als de Nederlanders', zegt Pieterse. En ook in vergelijking met de gewone brievenbuspost komen de kerstkaarten in Nederland er niet slecht van af. Het totale aantal brievenbuspoststukken daalde tussen 2010 en 2014 met 34 procent (van ruim 4 miljard stuks naar 2,7 miljard), terwijl het aantal kerstkaarten in die periode met 28 procent afnam (van 180 miljoen naar 130 miljoen). 'Het aandeel van de kerstkaarten blijft dus relatief hoog', zegt Pieterse.

glitters

Niet alle post kan machinaal worden verwerkt. Sommige mensen halen alles uit de kast om hun geliefde een bijzondere kerstwens over te brengen. Enveloppen versierd met kraaltjes en slingers zijn tijdens de kerstperiode geen uitzondering. Die zouden niet ongeschonden door de machines komen en worden dus met de hand gesorteerd. Deze ochtend zag Pieterse zelfs een gefiguurzaagde schaats over de lopende band komen. 'Het was een houten kerstversiering om op te hangen, compleet met glitters. Iemand had er gewoon een postzegel op geplakt en het ding in de brievenbus gegooid', vertelt hij. Ondanks de drukte heerst er een gezellige sfeer in het sorteercentrum. Hier en daar hangt kerstversiering en een paar dames achter de lopende band hebben zich feestelijk uitgedost: een draagt een met pailletten versierd shirt, een ander een rode schort met kersthangers eraan. 'Het is erg leuk om in de kerstperiode te werken. De waardering die je voor je werk krijgt, doet veel. En als het klaar is, heb je het toch weer voor elkaar met z'n allen', vertelt Pieterse. Wat in ieder geval elk jaar hetzelfde blijft, zijn de glitters. 'Ook al was je je kleren twee keer, je blijft ze tegenkomen', zegt Pieterse. Glimlachend: 'Maar ach, dat is juist de charme van werken in de kerstperiode.' <

Honderd briefjes verstopt in eeuwenoude boekband

...Wetenschappers van de universiteiten van Delft en Leiden hebben een manier gevonden om middeleeuwse teksten te ontdekken die verstopt zitten in boeken uit latere eeuwen.

...Zonder die te beschadigen!

► LEIDEN-DELFT

Er zit een complete middeleeuwse bibliotheek verborgen in boekbanden uit de vijftiende, zestiende en zeventiende eeuw. Om die boekbanden stevig te maken, werden er namelijk middeleeuwse perkamenten bladzijden versneden en op elkaar gelijmd, en daar werd weer een leren omslag omheen gedaan. Je kunt dus soms heel oude teksten vinden in de kanten van boeken die op zich ook al een respectabele leeftijd hebben, en soms heel waardevol zijn. Precies daarom kon je er nooit bij, zegt Erik Kwakkel, boekhistoricus aan de universiteit van Leiden. 'Je kon alleen als een band beschadigd was heel voorzichtig proberen te kijken om welke teksten het ging. Je kunt natuurlijk niet al te veel aan zo'n band gaan trekken en duwen, dus kon je maar een heel klein stukje zien. Een band uit elkaar halen, de teksten lezen en dan het boek restaureren gebeurt alleen bij hoge uitzondering, als je zeker weet dat het om een heel bijzondere tekst gaat. Al was het maar vanwege het geld: restaureren is duur.' Overigens gaat het in de meeste gevallen niet om heel bijzondere teksten, zegt Kwakkel. 'In meer dan de helft van de gevallen betreft het teksten en liederen die gebruikt waren voor de liturgie. Als er nieuwe liederen kwamen, of er veranderde iets in de liturgie, dan moest er weer een nieuw boek komen. Je kunt in een boek niet fysiek de volgorde van een liturgie veranderen of een tekst herschrijven. Dus het oude boek belandde in een kast. Het werd na verloop van tijd weggegooid – of hergebruikt als koftversteving.' De middeleeuwse situatie in de kerkelijke liturgie is best vergelijkbaar met die van nu, zegt Kwakkel. 'Boeken verouderden vaak vanwege een liturgische vernieuwing, en er versleet ook heel veel vanwege het vele gebruik. Hoewel de liedboeken van de middeleeuwen kwalitatief veel

Een fragment van een oude tekst, verborgen in een boekband.

beter waren, veel steviger dan de huidige rode boekjes in veel kerkbanken.' Het gaat er natuurlijk om die ene heel speciale tekst te vinden. 'Het meeste wat je vindt, is laatmiddeleeuws. Vijftiende eeuw meestal, heel af en toe veertiende of dertiende eeuw. Heel héél af en toe twaalfde, elfde ... Ik zou heel graag iets Karolingisch vinden, uit de tiende of de negende eeuw. Want eerlijk is eerlijk: wéér een vijftiende-eeuwse kopie vinden van een bekend liturgisch werk is lang niet zo spannend.'

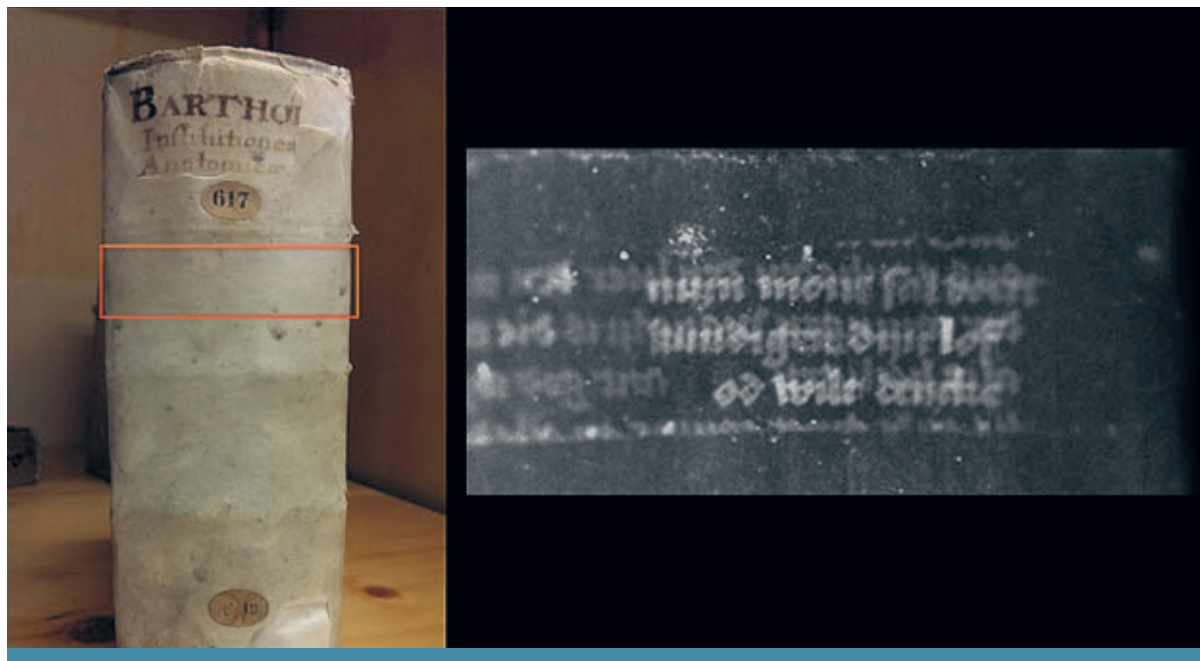
hofbriefjes

Kwakkel en zijn studenten zijn wat dat betreft al verrassend beloond door de boekomslagen die ze bestudeerden. Twee jaar geleden vonden ze een heel archief in een boekband, met kleine briefjes van een middeleeuws hof. 'Allemaal kleine kattenbelletjes, vooral over logistieke zaken: kun je mij zes gulden sturen? Of: Ik heb rozen nodig uit Heidelberg, een paar moeten nog in de knop zitten. Er zaten meer dan honderd briefjes in die ene band, en dat is uniek. Dit soort materiaal werd normaal gesproken natuurlijk weggegooid.' Het zal niemand verbazen dat Kwakkel een liefhebber is van rommelwinkeltjes. 'Je weet nooit wat je er tegenkomt, maar soms vind je toch net ineens dat leuke kopje. Diezelfde sensatie heb ik met mijn onderzoek. Het werkt toch wel een beetje versla-

vend.' Kwakkel houdt vooral van beschadigde boeken. 'Daar leer je veel meer van: hoe het in elkaar zit bijvoorbeeld, je kunt naar binnen kijken. Maar schade leert ook iets over hoe het boek gebruikt is. Een prachtig boek, daar kun je niks mee. Ja, de tekst lezen, maar die interesseert me meestal niet zo veel.' Waar droomt Kwakkel van? Van het vinden van het tweede deel van de *Poetica* van Aristoteles, waar Umberto Eco de roman *De naam van de roos* over geschreven heeft? 'Ha ja, als dat boek ooit bestaan heeft, is er een kans dat er nog een snippetje van in een boekband zit. Maar wat denk je van de Madoc! De schrijver van het dertiende-eeuwse meesterwerk *Vanden vos Reynaerde* introduceert zichzelf als "Willem die Madocke maecte". Hij heeft waarschijnlijk dus nog een ander boek gemaakt, dat kennelijk alom bekend was. Daar zou ik wel iets van willen terugvinden!'

systeemschok

Kwakkel nuanceert gelijk: 'Maar de vraag is: als je zo'n fragment vindt, herken je het dan? Je vindt meestal maar stukjes, dus maar vier zinnen of soms nog minder. Dan moet er maar net de naam Madoc in genoemd worden, anders herken je het natuurlijk niet. Tenminste, als Madoc een naam is, wat ik aanneem. Maar zo'n vondst, dat zou natuurlijk een systeemschok zijn. Daar droomt iedere boekhistoricus van!' <

In de meeste gevallen betreffen de vondsten in boekbanden teksten en liederen voor de liturgie.

NL

ANP nd.nl/nederland

Nieuwe politie-cao stemt alle partijen tevreden

► DEN HAAG

Politiebonden, korpschef Gerard Bouman en minister Ard van der Steur (Veiligheid en Justitie) zijn allen tevreden over het donderdag bereikte akkoord over de nieuwe politie-cao. Er gingen maanden van actievoeren aan vooraf.

'Een mooier kerstgeschenk hadden wij samen, de bonden en ik, niet aan de politiemedewerkers kunnen geven', aldus Van der Steur. Het akkoord bevat een structurele loonsverhoging van 6,5 procent voor politiemedewerkers over de jaren 2015, 2016 en

2017, een eenmalige uitkering van 1000 euro en een hogere vergoeding voor piketdiensten. Het akkoord wordt in januari voorgelegd aan de leden. Er is ook overeenstemming over een nieuwe collectieve verlosspaarregeling en agenten mogen eerder stoppen met werken dan 'gewone' ambtenaren. De plannen om het aantal vrije weekenden te beperken zijn van tafel en ook het afschaffen van de speciale arbeidstijdenregeling voor de politiesector is van de baan. Wapendragende politiemensen krijgen meer training. <

Nederland snel naar 17 miljoen inwoners

► **AMSTERDAM**
Door de grote stroom vluchtelingen zal Nederland al binnen zes maanden de grens van 17 miljoen inwoners doorbreken. De bevolking zal volgend jaar met ruim 110.000 mensen groeien, de grootste groei van deze eeuw.

Zelfs in de jaren zeventig, toen grote groepen gastarbeiders naar Nederland kwamen, was het migratiesaldo niet zo hoog als het in het komend jaar zal zijn. Dit blijkt uit de nieuwe bevolkingsprognose die het Centraal Bureau voor de Statistiek vandaag bekendmaakt. De bevolkingsteller staat op dit moment op 16,98 miljoen, en gezien het huidige tempo wordt waarschijnlijk al snel in het nieuwe jaar de grens van 17 miljoen inwoners bereikt.

twee derde blijft
Op basis van ervaringen met eerdere oorlogsvluchtelingen verwacht het CBS dat twee derde van alle huidige asielmigranten uiteindelijk in Nederland zal blijven wonen. Daardoor hebben de demografen ook de verwachting bijgesteld voor het moment dat er 18 miljoen inwoners in Nederland zijn. Naar schatting wordt die nieuwe mijlpaal rond 2035 bereikt, negen jaar sneller dan bij de vorige prognose. Volgend jaar zal waarschijnlijk een recordaantal van bijna een kwart miljoen immigranten zich bij de Nederlandse gemeenten inschrijven. Daarvan zijn zo'n 70.000 vluchtelingen, en 170.000 andere immigranten, zoals EU-burgers die voor werk of studie komen, of Nederlandse expats

die terugkeren uit het buitenland. Tegelijkertijd emigreren er volgend jaar ongeveer 151.000 mensen, voor het grootste gedeelte buitenlanders die hier een tijd gewoond hebben. Netto komen er dus circa 88.000 migranten bij. De natuurlijke aanwas van de bevolking, het aantal geboren baby's min het aantal overledenen, ligt rond de 25.000. Alle plussen en minnen opgeteld, verwacht het CBS dus in 2016 een bevolkingstoename van ruim 110.000 inwoners.

extreem
'Nederland is eigenlijk al jaren een immigratieland, waar meer mensen binnenkomen dan er weggaan, maar wat we nu zien is extreem', zegt hoofddemograaf Jan Latten in een interview met *de Volkskrant*. Het is heel moeilijk te voorspellen hoe de vluchtelingenstroom zich de komende jaren zal ontwikkelen. Maar vooralsnog gaat het CBS ervan uit dat er na volgend jaar weer minder vluchtelingen binnenkomen. 'We verwachten dat het beleid van de EU om meer migranten aan de buitengrenzen tegen te houden, geleidelijk effect zal sorteren. Maar in welke mate is onzeker.'

minder baby's
Wel verwacht hij dat er wereldwijd steeds meer vluchtelingen zullen zijn door de enorme bevolkingsgroei in Afrika en de toenemende klimaatverandering. 'En Nederland blijft als een van de drie welvarendste landen in Europa natuurlijk een aantrekkelijke bestemming.'

Het CBS heeft de prognose ook op een ander punt moeten bijstellen: er worden iets minder baby's geboren in Nederland. Dat is opvallend, omdat economisch herstel na een crisis doorgaans een babyboom inluidt. Latten: 'We hebben de indruk dat deze babygolf nu niet optreedt, omdat steeds meer twintigers en dertigers tijdelijke contracten hebben of zzp'er zijn. Zij willen eerst meer financiële zekerheid, voordat ze kinderen krijgen en stellen kinderen daarom uit.' De demograaf verwacht dat een groot deel van de uitstellers over een paar jaar alsnog aan kinderen zal beginnen. 'Maar van uitstel komt voor een deel ook afstel.'

woningmarkt
De bevolkingsprognoses van het CBS zijn zeer relevant voor beleidsmakers in Nederland. Met name op het gebied van de woningmarkt, die door de toenemende bevolkings- en huishoudensgroei verder onder druk zal komen te staan. In 2014 werden er namelijk maar 39.000 vergunningen afgegeven voor nieuwbouwwoningen; de bouwproductie houdt de groei van het aantal huishoudens voorlopig bij lange na niet bij. Volgens Jan Latten komt er vooral behoefte aan drempelloze, relatief kleine woningen die geschikt zijn voor ouderen. 'Het aantal huishoudens in Nederland groeit de komende 25 jaar nog met bijna 900.000. Die groei komt eigenlijk volledig voor rekening van alleenstaande 65- en 80-plussers. Voor die groep moet je geen eengezinswoningen bijbouwen.' <

Bij beeldend kunstenaars

Koningin Máxima krijgt van Christian Nyampeta uitleg bij een kunstwerk. Ze was donderdag aanwezig bij de uitreiking van de Prix de Rome 2015, de oudste prijs voor jongere beeldend kunstenaars. De winnaar is Magali Reus.

+
GERARD TER HORST nd.nl/gelooft

Drie kerken Kampen dicht

► **KAMPEN**
Hervormd en gereformeerd Kampen, die samen behoren tot de Protestantse Kerk in Nederland, stoten definitief drie kerken af, is donderdag bekendgemaakt.

Dat lot treft in ieder geval de Noorderkerk en de Burgwalkerk, en daarnaast de Broederkerk of de Bovenkerk. Dat zijn beide monumentale kerken. De twee kerkbesturen kiezen in beginsel voor het aanhouden van de Broederkerk, maar laten nog onderzoek doen naar de geschiktheid van de Bovenkerk, de bekendste kerk van Kampen. Dat onderzoek moet uiterlijk in maart afgerond zijn. De krimp in kerkgebouwen is nodig omdat het ledental van de Hervormde Gemeente en de Gereformeerde Kerk van Kampen al jarenlang daalt, gemid-

deld met twee procent per jaar. In de nieuwe opzet komen er uiteindelijk drie wijkgemeenten met elk een eigen gebouw. Daartoe zijn nu al de Westkerk en de Open Hof aangewezen. Geprobeerd wordt de Burgwalkerk in een aparte stichting onder te brengen. Zo moet de kerk beschikbaar blijven voor vieringen op hoogtijdagen en voor bijzondere vieringen, aldus de kerkenraden in een verklaring. De kerk uit de negentiende eeuw is een van de weinige grote kerken die door afgescheiden gereformeerden zijn gebouwd. Met het afstoten van de gebouwen hopen de kerkenraden dat de exploitatiekosten worden teruggedrongen van 275.000 naar 115.000 euro per jaar. Ze realiseren zich dat het afstoten emoties losmaakt en pijn veroorzaakt. <

advertentie

nd wandelingen | Ontdek de nulmeterlijn, het Vroege Vogelspad

Nu aanmelden voor januari

Groepswandelingen met aandacht voor nulmeterlijn:

22 januari Retranchement - Breskens 20 km
23 januari Vlissingen - Westkapelle 20 km

Meer informatie en aanmelden? nd.nl/wandelingen

+
RIEN VAN DEN BERG nd.nl/gelooft BEELD ND

‘Rooms-Katholieke

► **NIJMEGEN**
De Rooms-Katholieke Kerk is een uniek spiritueel imperium. Zowel haar succes als haar falen heeft daarmee te maken.

Dat betoogt Peter Rietbergen (65), hoogleraar (cultuur)geschiedenis aan de Radboud Universiteit, vandaag in zijn afscheidsrede. Daarmee is de cirkel op een bepaalde manier rond, zegt Rietbergen: ooit schreef hij een proefschrift over de economie van de kerk in de zeventiende eeuw, nu pakt hij opnieuw de kerk als thema op. 'De kerk is een religieus imperium dat in de wereld zijn gelijke niet heeft. Boeddhisten, moslims en protestanten kennen niets dat erop lijkt. Als je dat niet wetenschappelijk onderzoekt, ga je voorbij aan een belangrijke culturele en politieke werkelijkheid, ook in de 21e eeuw.' Op de vraag waarom de kerk hem zo fascineert, geeft Rietbergen een opvallend kort en stellig antwoord: 'Ik ben er wel in opgegroeid. Maar dat heeft er, behalve in culturele zin, niets mee te maken. Wat je gelooft

moet je scheiden van wat je onderzoekt, anders wordt het een puinhoop.' Dat de kerk een imperium werd – een grensoverschrijdende, centraal geleide organisatie – noemt Rietbergen paradoxaal. 'Jezus zou gezegd hebben: mijn koninkrijk is niet van deze wereld. Maar het rijk van de katholieke kerk is zeker óók van deze wereld. Een andere uitspraak van Jezus: gaat en onderwijst alle volkeren. Je zou zeggen: het ene staat haaks op het andere. Maar je wilt ze natuurlijk onderwijzen omdat je wilt dat ze bij je spirituele rijk gaan horen.' Het katholieke imperium heeft zowel positieve als negatieve kanten. 'Positief, maar dat geldt voor het hele christendom: er is op enorme schaal gewerkt aan de verbetering van het lot van mensen overal op de wereld. Dat kan ook alleen maar als je het organisatorisch zo grootschalig aanpakt. Juist doordat de kerk een imperiale organisatie is geworden, heeft ze de doelstellingen van het christendom weten te realiseren.'

De schaduwkant is, zegt Rietbergen, 'te gruwelijk voor woorden'. 'Er is bijvoorbeeld op grote schaal gemoord en gemarteld. Maar er is ook gezorgd voor onderwijs, gezondheidszorg, en voor een spirituele cultuur daaromheen, die mensen het gevoel geeft dat ze doen wat goed is om te doen.'

Dat gevoel bezorgen Coca-Cola en Shell hun publiek niet. Dus het onderscheidende kenmerk is de spirituele inspiratie. 'Dat denk ik. De kerk is waarschijnlijk – bewijzen kun je het niet – zo succesvol geworden omdat de mensen geloofden dat er een hogere macht was die dat van hen vroeg. Je kunt niet bewijzen dat God bestaat, en ook niet dat alle mensen op dezelfde manier geloofden, maar dit moet wel een dominante factor zijn. Ik heb in de Vaticaanse archieven mogen studeren. Dan zie je echt dat de belangrijke mensen in de kerk hun plek om heel verschillende redenen hebben ingenomen. Hun motivatie kan heel spiritueel zijn, en puur machtspolitiek.'

MACHTELD MEERKERK nd.nl/geloof BEELD SJAAK BOOT

Speuren naar het Kerstkind

...Rotterdamse scholen waarop veel moslimkinderen zitten, doen mee met een speurtocht rond het kerstevangelie.

...Volkan (12): 'Ik ken het kerstverhaal wel, maar ik geloof er niet in.'

► ROTTERDAM

Twee jongens zijn langs de straat in de weer met houten pallets en wat spijkers en zien er armoedig uit. 'Het zijn zwervers', denkt Volkan (12) hardop. Maar nee, het blijken figuren in de kerstspeurtocht die door vrijwilligers van Geloven in Spangen is opgezet en waaraan leerlingen van verschillende basisscholen meedoen. Volkan, uit groep acht, loopt mee in een groepje van de rooms-katholieke Mariaschool, waar ook veel islamitische kinderen naartoe gaan. Met drie klasgenoten, een paar moeders en juf Marlene begeleidt hij een groep kleuters. De speurtocht heeft wel wat weg van een vossenjacht: verklede personen langs de route vertellen met elkaar het kerstverhaal.

De twee timmerende jongens zijn Jozef en een vriend. 'Ik ben niet zo blij', vertelt Jozef. Ik heb net op mijn vinger geslagen. En er is nog iets. Heb je niet gehoord dat Maria zwanger is? Niet van mij. Ik denk dat ik haar wegstuur.' De kinderen luisteren aandachtig. Eerder kwamen ze al langs Maria, die bezoek kreeg van een engel. Later zijn ze erbij als de herders de blijde boodschap horen en op weg gaan – een schoffel in de hand, bij gebrek aan een herdersstaf. De stemming zit er goed in. Spontaan zingen de kleuters op straat liedjes als 'Jingle bells' en 'O dennenboom'.

moslims

Siam (11) viert thuis geen Kerst, omdat ze moslim is. 'Maar ik vind de speurtocht wel leuk.' Ook Volkan is

Jozef, Maria en een kameel in de stal aan het einde van de route.

moslim. 'Ik ken het kerstverhaal wel, maar ik geloof er niet in.' Als de school ergens aandacht aan besteedt, werkt dat thuis wel door, vertelt een van de islamitische moeders die met het groepje meelopen. 'We doen niet aan Kerst, maar voor de kinderen heb ik nu toch een boompje neergezet.' Adjunct-directeur Liesbeth Thomasen geeft aan dat ouders die voor de Mariaschool kiezen, weten van de christelijke identiteit en dus geen bezwaar maken tegen het vertellen van het kerstverhaal. 'We besteden elk jaar veel aandacht aan Kerstmis. Het kerstverhaal zelf staat centraal en daaromheen orga-

niseren we activiteiten, zoals een kerstmarkt voor het goede doel. Dit jaar houdt groep zeven een kerstmusical en kwamen we op het idee voor een levende kerststal.' Nico van Splunter, pastor en gemeentestichter van Geloven in Spangen: 'Wij hebben al eerder een kerstspeurtocht gemaakt, voor de kinderen met wie wij contact hadden. Toen we hoorden dat hier een kerststal zou komen, zijn we met elkaar om de tafel gaan zitten en hebben we deze middag gezamenlijk georganiseerd.' Ook de openbare basisschool Duo 2002 was enthousiast. De kinderen

van die school zijn vrij, maar verschillende groepjes sluiten zich vrijwillig aan. Het groepje van juf Marlene is inmiddels bijna bij de herbergier aangekomen. 'Denken jullie dat hij ons zal binnenlaten?' De kleuters knikken verwachtingsvol. Maar helaas: dat blijkt niet het geval. Gelukkig krijgen ze als troost nog wel warme chocolademel. En dan is de levende kerststal het eindpunt. Met de kameel, die de kinderen mogen voeren, is het ook meteen het hoogtepunt van de route. Behalve voor één kleuter, die toch wel wat teleurgesteld is. 'Hebben Jozef en Maria geen echte baby?' <

GELOVEN IN SPANGEN

Geloven in Spangen is een oefenplaats van de missionaire organisatie IZB. In de Rotterdamse wijk komt een gemeente samen van bijna vijftig mensen, van wie de meesten eerder niet-kerkelijk waren. De kerk zet zich voor de wijk in, vertelt Nico van Splunter. Er zijn dagelijks activiteiten, waaronder huiswerkbegeleiding, taalcursussen en het wijkontbijt. Van Splunter werkt graag samen met niet-christelijke organisaties. 'Zo ontstaat er over en weer een goed contact. Dat biedt mogelijkheden om het evangelie te delen.'

Kerk is een paradoxaal imperium'

Peter Rietbergen: 'Het mag niet interessant zijn of ik geloof. De wetenschap hoort geen signatuur te hebben.'

Heeft de kerk toekomst?

'Ja! Het is alleen de vraag wie er de leiding nemen in die toekomst. De huidige paus brengt meer warmte in het instituut, en tegelijk zie je aan

hem hoe moeilijk het is als je de leider van zo'n organisatie bent. Je kunt makkelijker een lokale gemeenschap een andere kant op laten gaan dan een wereldkerk. Franciscus is aan het

worstelen. Niet alleen met zijn gezondheid, en omdat hij nu eenmaal ook een oude man is. Hij kan de kerk in zijn eentje niet veranderen. Hij wil minder bureaucratie, minder dogma, meer naastenliefde. De institutionele omvang van de kerk, die nodig is voor haar wereldwijde betekenis, is hier ook een belemmering voor het realiseren van de kernwaarden van het christendom. In die spanning functioneren de pausen al eeuwenlang.'

De kerk staat er vandaag de dag niet goed op. Is zij – ook als instituut – vertrouwen waard?

'Dat is altijd een vraag. Zijn leiders het vertrouwen van hun volgelingen waard? Of je nou als dominee in je gemeente staat of als paus op het Petersplein, dat maakt niet veel verschil. Soms zul je gelovigen overtuigen, soms niet. En of je het instituut vertrouwt, dat is een keuze die elke gelovige zelf moet maken. Hetzelfde geldt voor de democratie. Ik zie een minister-president deze week met veel goed om de hete brij heen draaien.

Maar is de democratie daarom niets waard? Die conclusie gaat mij te ver. De kerk heeft enorme schandalen gehad, de laatste tijd. Maar ik heb inmiddels geleerd dat misbruik ook in de hervormde kerk voorkomt.

En bij de padvinderij.

'Jazeker, ook in de seculiere wereld. Maar is daarom de doelstelling van de padvinderij, de lokale gemeente of de wereldkerk een foute? Dat lijkt me niet logisch. Maar iedereen moet wel bepalen of hij kan leven met de foute of niet-integere leiders of mensen in de kerk.'

De persoonlijke vraag dan maar. Is de kerk uw vertrouwen waard gebleven?

'Op die vraag geeft ik nooit een antwoord. Als je het geloof als uitgangspunt neemt van je vragen en antwoorden, bedrijf je geen wetenschap. Ik heb weleens studenten gehad die in de pauze van een hoorcollege naar me toe kwamen met de vraag "gelooft u nou zelf?" Die vraag is

volstrekt irrelevant, en storend in de wetenschappelijke communicatie: mensen gaan je wetenschappelijke werk dan lezen door de bril van je antwoord op je vooronderstellingen.'

Je rekenschap geven van je vooronderstellingen kan je ook helpen om je onderwerp juist recht te doen.

'Het mag niet interessant zijn of ik geloof. Interessant moet zijn wat ik geschreven heb. Dat moet overtuigen of niet overtuigen. De wetenschap hoort geen signatuur te hebben. En de lezer moet dat ook niet willen. Helaas heb je ook wel wetenschappers, in de VS en de islamitische wereld, die hun geloof tot vertrekpunt maken van hun wetenschap. Dat leidt dan tot creationisme, wat wetenschappelijk gezien tot volstrekt zinloze exercities leidt. De fanatieke atheïsten, Richard Dawkins en zo, doen trouwens hetzelfde. Ze gebruiken hun wetenschappelijke naam om niet-wetenschappelijke thema's aan te pakken.' <

TILLY DODDS nd.nl/buitenland

Kuwait Airways staakt lijndienst na druk VS

► WASHINGTON

De luchtvaartmaatschappij Kuwait Airways vliegt sinds dinsdag niet meer de lijndienst New York JFK Airport–Londen Heathrow.

De vluchten zijn gestaakt na druk van het Amerikaanse ministerie van Transport, dat Kuwait Airways discriminatie van Israëliërs verwijt. Het boekingsstelsel van het Koeweitse staatsbedrijf maakt het voor reizigers met een Israëliësch paspoort onmogelijk een ticket aan te schaffen, doordat ze niet Israël kunnen selecteren als het land dat hun paspoort heeft uitgegeven. Eind september had de Amerikaanse minister van Transport, Anthony Fox,

Kuwait Airways al gewaarschuwd dat het weigeren van Israëliëse reizigers in strijd was met de Amerikaanse antidiscriminatiewetgeving. Een maand later gaf het ministerie de luchtvaartmaatschappij in een officiële brief bevel te stoppen met weren van Israëliëse burgers: die mogen tussen de Verenigde Staten en enig ander land van board gaan. 'Indien de luchtvaartmaatschappij niet snel en vrijwillig haar gedrag verandert, is het ministerie van Transport bereid alle beschikbare middelen in te zetten om de burgerrechten van de passagiers te beschermen', aldus de brief. Liever dan zich aan te passen aan de Amerikaanse wet, hebben de Koewe-

ti's er echter voor gekozen de lijndienst op te schorten, hoewel die winstgevend was. Een woordvoester van het Amerikaanse ministerie bevestigde het stopzetten van de lijndienst.

onredelijk

De zaak begon toen in 2013 de Israëliër Eldad Gatt een klacht indiende. Hij voelde zich gediscrimineerd omdat hij geen ticket kon boeken bij Kuwait Airways. In eerste instantie gaf het ministerie hem geen gelijk, maar nadat Gatt in beroep was gegaan, draaide het ministerie bij: het stelde zich op het standpunt dat Kuwait Airways zich schuldig maakte aan

'onredelijke discriminatie'. Kuwait Airways verdedigde zich, door erop te wijzen dat ze Gatt geen ticket kon verkopen. Zou het bedrijf dat wel doen, dan zou het de Koeweitse wet overtreden die het burgers verbiedt een overeenkomst aan te gaan met personen die in Israël wonen en/of het Israëliëse staatsburgerschap hebben. Overtreding van deze wet kan leiden tot gevangenisstraf of dwangarbeid. De luchtvaartmaatschappij is inmiddels naar het federaal hof van beroep in Washington gestapt in een poging alsnog gelijk te krijgen. Die zaak loopt nog. Het Amerikaanse ministerie stelt zich op het standpunt dat het belang van

de VS – toegang zonder discriminatie tot luchttransport voor personen die vanuit de VS naar een 'derde land' willen vliegen – groter is dan het belang van Koeweit om zijn economische boycot van Israël te handhaven.

tweede rechtszaak

Eldad Gatt is niet de enige die in verzet kwam tegen beleid van Kuwait Airways. Ook Iris Eliazarov (26) spande een rechtszaak aan. Zij woont al vijftien jaar in de VS. Begin november weigerde de luchtvaartmaatschappij Eliazarov toe te laten op een vlucht van New York naar Londen. Haar man, een Amerikaans staatsburger, mocht wel mee. <

MARJOLEIN VAN DE WATER / VK nd.nl/buitenland BEELD AP / ANDRE PENNER

Braziliaan kan niet zonder zapzap

...Brazilië moest het donderdag zonder Whatsapp stellen. Op last van de rechter blokkeerden de telefoonproviders donderdag om middernacht het gebruik van de berichtendienst.

...De Brazilianen waren in rep en roer.

► RIO DE JANEIRO

Whatsapp heeft bijna 100 miljoen gebruikers in Brazilië en is met stip de populairste app in het land. De rechter besloot woensdag de berichtendienst gedurende 48 uur te blokkeren, omdat het Amerikaanse bedrijf weigert mee te werken aan een crimineel onderzoek. De details over de zaak zijn niet bekendgemaakt. De blokkade kwam als een complete verrassing voor gebruikers en providers, en was donderdag zowel op straat als op sociale media het gesprek van de dag. Met de hashtag #Nessas48HorasEuVou (#InDeze48UurGalk), donderdag wereldwijd trending topic, vertelden de Brazilianen hoe ze de tijd zonder hun geliefde applicatie doorkwamen. 'Ik ga aan tafel zitten en praten met die mensen hier', zei een van de twittersaars. 'Ik geloof dat het mijn familie is.' De Whatsapp-fans toonden zich vooral verbolgen over het feit dat het zo vlak voor het weekend is. 'Hoe weet ik nu wat mijn vrienden vrijdagavond gaan doen?'

zapzap

De Brazilianen maken zeer intensief gebruik van zapzap, zoals ze de berichtendienst noemen. Niet alleen om met vrienden en familie te communiceren, ook voor de organisatie van dagelijkse activiteiten is de dienst populairder dan e-mail. De baas laat zijn personeel via een Whatsapp-groep weten hoe laat er vergaderd wordt, en de yogaleraar gebruikt de Whatsapp-groep van de yogaschool om de leerlingen te vertellen dat de les niet doorgaat. Mark Zuckerberg, eigenaar van Facebook en Whatsapp, was gepikeerd. 'Dit is een trieste dag voor Brazilië', zei hij op zijn Facebook-pagina. 'Ik ben verbijsterd dat onze pogingen om de gegevens van gebruikers te beschermen, uitmondt in deze extreme beslissing van een rechter om iedereen die Whatsapp gebruikt in

De Brazilianen maken zeer intensief gebruik van de berichtendienst Whatsapp. Niet alleen om met vrienden en familie te communiceren, ook voor de organisatie van dagelijkse activiteiten is de dienst populairder dan e-mail.

Brazilië te straffen.' Hij raadde de Brazilianen aan om Facebook Messenger te gebruiken.

tweede rechter

Maar rond het middaguur ging er een zucht van verlichting door het land. Een tweede rechter besloot dat Whatsapp met onmiddellijke ingang weer geactiveerd moest worden. Deze rechter noemde het 'onredelijk dat miljoenen gebruikers de dupe zijn van het feit dat het bedrijf nog geen informatie heeft verschaft aan justitie'.

Het duurde vervolgens nog uren voordat de dienst weer naar behoren functioneerde. Telegram, een concurrerende berichtendienst, spinde garen bij de blokkade. Nog voordat Whatsapp uit de lucht ging, meldde het bedrijf dat anderhalf miljoen nieuwe Braziliaanse gebruikers zich hadden geregistreerd. De interesse was zo groot, dat Telegram de toestroom niet aankon. Nieuwe gebruikers moesten urenlang wachten op hun sms-verificatiecode. De Whatsapp-blokkade vergroot de

zorgen over de internetvrijheid in Brazilië. Hoewel vorig jaar een wet is aangenomen die privacy op internet garandeert, proberen conservatieve parlementariërs die wet aan te passen. Ze willen Brazilianen verplichten hun fiscaal nummer, adres en telefoonnummer af te geven bij gebruik van applicaties en browsers. Bedrijven als Facebook en Google moeten die informatie vervolgens drie jaar bewaren en afstaan aan de politie, indien daarom wordt gevraagd. Het Congres buigt zich momenteel over het voorstel. <

REDACTIE ND nd.nl/buitenland

Putin maakt geen haast met vertrek uit Syrië

► MOSKOU

De inzet van het Russische leger in Syrië gaat door totdat er een politiek proces op gang komt in dat land. Dat heeft de Russische president Vladimir Putin donderdag gezegd in zijn eindejaarsconferentie.

Als de Syriërs onderling eindelijk de strijd staken zal Rusland dat ook doen, aldus Putin. Het is aan het Syrische volk om de toekomst van het land te bepalen, stelde hij. Putin acht een politieke oplossing de enige manier om het bloedige conflict in het land te beëindigen.

De Russische president wil dat snel lokale verkiezingen worden gehouden in Oost-Oekraïne, maar volgens hem trainen de Oekraïense autoriteiten de zaak. Hij is bereid druk uit te oefenen op de pro-Russische rebellen om een einde aan het conflict dichterbij te brengen. Ook is Rusland bereid te praten over een gevangenenruil met Oekraïne. Putin erkende bijna dat er Russische militairen actief zijn geweest in Oekraïne. 'We hebben nooit gezegd dat er geen mensen waren die zich bezig hebben gehouden met bepaalde militaire taken', zei hij, maar hij ontkende dat er 'reguliere troepen' in het buurland zijn. Wat de Russische economie betreft, merkte Putin op dat deze voorbij het dieptepunt is. 'Door de daling van de olieprijs op de wereldmarkt is het bruto binnenlands product gedaald, maar er zijn tekenen van herstel.' Voor de Republikeinse presidentskandidaat in de Verenigde Staten Donald Trump had de Russische leider warme woorden. Hij noemde Trump 'erg getalenteerd' en wees erop dat de Amerikaan de banden tussen Moskou en Washington wil verbeteren. 'Hoe kunnen we dat niet verwelkomen? Natuurlijk verwelkomen we het.' Putin is van mening dat Sepp Blatter, de geschorste chef van de voetbalorganisatie FIFA, de Nobelprijs voor de Vrede zou moeten krijgen. Blatter heeft ontzettend veel voor de sport gedaan en 'is een zeer gerespecteerd persoon', verklaarde de Russische president. <

INTERVIEW

MAURICE HOOGENDOORN nd.nl/buitenland BEELD AP EN GABRIELLE DE KOK

President doodt wie zich verzet

Alleen een intensieve dialoog tussen regering en oppositie lijkt nog een remedie tegen massaal geweld in Burundi.

In de wijk Nyakabiga van de Burundese hoofdstad Bujumbura zijn het afgelopen weekeinde tientallen jongeren op straat doodgeschoten, vermoedelijk door ingrijpen van de regering. Een dag eerder had een onbekende groep mannen militaire posten aangevallen.

Het Centraal-Afrikaanse land Burundi verkeert op de rand van een burgeroorlog, volgens secretaris-generaal Ban Ki-moon van de Verenigde Naties. In wat begon als een politiek conflict wordt nu etnische retoriek gebruikt.

► BUJUMBURA

Sinds president Pierre Nkurunziza in april aankondigde dat hij opging voor een derde ambts-termijn, terwijl de grondwet slechts twee termijnen toestaat, gaat het van kwaad tot erger in Burundi. Nkurunziza werd herkozen en wist daarna een staatsgreep af te wenden. Burgers die protesteerden, werden gearresteerd of door de politie neergeschoten.

Sinds april zijn meer dan 300 mensen gedood en ruim 200.000 Burundezers het land ont-

vucht. En het geweld blijft toenemen. Afgelopen weekeinde vielen ongeveer 90 doden. Een onbekende groep van 150 man had drie militaire posten aangevallen, waarna de regering ingreep.

Alies Rijper (29) was in augustus en september voor haar promotieonderzoek in Burundi. 'Er waren veel zwaarbewapende agenten en militairen op straat. Vroeger kon je 's avonds nog uit, maar nu was het helemaal stil. Aan de economie merkte je ook dat het slechter ging. Taxichauffeurs renden nog harder op me af om iets te verdienen, in de supermarkten waren minder producten te krijgen.' In de afgelopen maanden heeft Rijper weinig gehoord uit het land zelf. 'De onafhankelijke radio is stilgelegd. Daardoor doen veel geruchten de ronde; de waarheid is een van de eerste slachtoffers.' De aanjager van het huidige conflict is een politieke kwestie: die van het derde mandaat van president Nkurunziza. Maar in de retoriek grijpt zowel de regering als de oppositie nu terug op het etnische conflict dat Burundi, en ook noorderbuur Rwanda, in de jaren negentig verscheurde. 'Dat is een gevaarlijke mix. Voor je het weet, wordt het een self-fulfilling prophecy.'

Hutu en Tutsi

In de jaren zeventig en negentig heeft etnisch geweld tussen de Hutu- en Tutsi-stammen voor honderdduizenden vluchtelingen en rond de 300.000 doden gezorgd. In 2005 is een vredesakkoord getekend en sindsdien lopen de etniciteiten in de politiek door de partijen heen. 'Onder de oude politieke elite leeft het onderscheid nog wel, maar de jongeren zijn gewend aan multi-etniciteit', zegt Rijper. 'In Burundi worden over etnische stereotypen ook grappen gemaakt; het is geen taboe – als expat maak je

er alleen geen grappen over. In Rwanda is het heel anders, daar wordt niet meer gesproken over Hutu of Tutsi, alleen nog maar over Rwandezers.'

Het is ook niet zo dat vooral Burundese Tutsi's (een minderheid met ongeveer 15 procent van de bevolking) te lijden hebben onder het bewind van Nkurunziza (behorend tot de Hutu-stam, met 85 procent in de meerderheid). 'Wie tegen de president is, kan worden vermoord, of je nou Hutu of Tutsi bent', zegt Rijper. 'Als je in een wijk woont die de regering als protestwijk ziet, heb je het zwaar.'

Hoe groot het conflict buiten de hoofdstad Bujumbura is, vindt ze moeilijk in te schatten.

'Jongeren zijn gewend aan multi-etniciteit. In Burundi kun je daarover grappen maken.'

'Daar hoor je niet veel over. De meeste journalisten zijn gevlucht en mensenrechtenorganisaties worden tegengewerkt.'

Rijper weet wel dat op de achtergrond van het huidige politieke conflict nog een boel andere problemen in Burundi meespelen. Conflicten over land bijvoorbeeld. 'In de jaren negentig zijn veel mensen gevlucht en later teruggekomen. Zij kregen niet altijd hun land terug. De commissie die hiervan werk moest maken, heeft nooit goed werk geleverd, waardoor veel lokale conflicten over landbezit nog altijd voortduren. Als je bedenkt dat Burundi heel

dichtbevolkt is en dat ongeveer 90 procent van de inwoners boer is, dan begrijp je dat dit een groot probleem is.'

De economie van Burundi is een drama, volgens de promovenda. 'Het is een van de armste landen. Er is veel honger, en een hoge werkloosheid. Veel corruptie ook. En na de burgeroorlog in de jaren negentig is er nooit een goede ontwapening geweest; er zijn dus nog veel wapens in omloop. Verder is er ook nooit een waarheids- en verzoeningsproces op gang gekomen na de burgeroorlog, waardoor er een klimaat van straffeloosheid heerst.'

dialoog

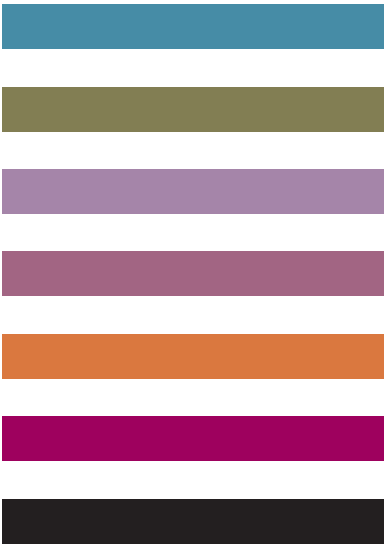
Secretaris-generaal Ban Ki-moon kondigde donderdag op een persconferentie aan dat zijn speciale adviseur Jamal Benomar nog deze week naar de regio vertrekt om de Afrikaanse Unie, regionale groepen, buurlanden en de regering van Burundi aan te sporen een politieke dialoog te beginnen waaraan alle partijen meedoen. 'Wij moeten alles doen wat wij kunnen om massaal geweld te voorkomen en daadkrachtig op te treden, mocht er geweld uitbreken.' Hij stelde dat de VN hun aanwezigheid en activiteiten in het land wellicht moeten uitbreiden.

Rijper hoopt met Ban Ki-moon op een intensieve dialoog tussen de regering en de oppositie in Burundi. De Oost-Afrikaanse Gemeenschap moet druk zetten volgens haar, maar de presidenten van Uganda en Rwanda zijn vooral druk met hun eigen herverviering.

Ban Ki-moon vreest dat als de situatie verder escaleert in Burundi, de regio in het geweld wordt meegezogen. Rijper acht die kans ook groot. 'De poreuze grenzen en de geschiedenis van deze regio bieden weinig hoop.' <

Alies Rijper

NL

Helft Nederlanders ontving test NL-Alert

Het landelijk controlebericht van NL-Alert dat op 7 december is uitgezonden, is door ongeveer 7,1 miljoen mensen van twaalf jaar en ouder ontvangen. Dat is 49 procent van die leeftijdsgroep. Bij de vorige test op 1 juni bereikte het controlebericht nog maar 35 procent van de doelgroep. Het controlebericht wordt twee keer per jaar uitgezonden, zodat mensen kunnen nagaan of hun mobiele telefoon juist is ingesteld voor NL-Alert. Met NL-Alert kan de overheid mensen in de directe omgeving van een noodsituatie, met een tekstbericht informeren. <

Meerderheid in Kamer wil af van milieuzones

Op de laatste vergaderdag van de Tweede Kamer hebben VVD, SP, CDA, SGP en PVV gestemd voor het opheffen van milieuzones in grote steden voor personenauto's. De zones waren vooral de VVD een doorn in het oog.

Tas van Thatcher naar Tassenmuseum

De voormalige Britse premier Margaret Thatcher (1925-2013) en haar handtas – ook wel haar ‘wapen’ genoemd – waren onafscheidelijk. Een van haar tassen is nu beland in Tassenmuseum Hendrikje in Amsterdam. Het museum kocht een grijs, zakelijk en leren exemplaar uit 1980 op een veiling in Londen. <

BEELD ANP

Boete voor PVV'er De Graaff om stemfraude

PVV-Europarlementariër Marcel de Graaff heeft een boete gekregen voor stemfraude. De Graaff stemde in oktober met de stemkaart van zijn Franse fractiegenoot Marine Le Pen (Front National), terwijl zij zelf niet aanwezig was. Stemmen voor een ander is in het Europees Parlement verboden. De Graaff moet vijf keer zijn dagvergoeding inleveren. In totaal komt de boete uit op 1530 euro. <

Nederland inspecteert kerncentrales België

Nederland gaat Belgische kerncentrales inspecteren en Belgische deskundigen gaan Nederlandse centrales controleren. Dat gebeurt op aandringen van de Tweede Kamer. Veiligheid moet voorop staan, aldus Tweede Kamerlid Jan Vos (PvdA). In België staan zeven centrales bij de grens met Nederland, zowel boven Antwerpen als onder Maastricht. Een aantal reactoren wordt regelmatig afgeschakeld, waardoor er twijfels zijn gerezen over de veiligheid, aldus Vos. <

BEELD AP

Inburgeringsexamen 200 euro goedkoper

Het inburgeringsexamen dat buitenlanders moeten maken voordat ze naar ons land kunnen komen voor een huwelijk of gezinshereniging, wordt goedkoper. Minister Lodewijk Asscher (Integratie) voldoet hiermee aan een vonnis van het Europees Hof van Justitie. De kosten van het examen gaan van 350 naar 150 euro, meldde de minister donderdag. <

Kist met vermiste vrouw gevonden

De politie heeft donderdag in een woning in Oirsbeek (Limburg) een kist gevonden waarin mogelijk een lichaam ligt, vermoedelijk van de sinds enige tijd vermiste bewoonster. De zoon van de vrouw is aangehouden. De kist stond op de bovenetage. Om die uit de woning te krijgen moest een boom voor het huis worden verwijderd. De kist wordt in het ziekenhuis gescand op inhoud, zei een woordvoerder van de politie. <

Slimmer gebruik gebouw bespaart onderwijs geld

Als studenten minder in de spitsuren met het openbaar vervoer reizen, dan kan dat voor het ministerie van Onderwijs een besparing opleveren van maximaal 205 miljoen euro per jaar. Onderwijsinstellingen moeten dan hun lessen beter spreiden, zodat ook hun gebouwen beter worden benut. Dat is de conclusie van een werkgroep die onderzoek deed naar manieren om te kunnen besparen op de kosten voor de ov-studentenkaart. <

Koning spreekt waardering uit bij NAVO

Koning Willem-Alexander heeft donderdag tijdens een bezoek aan de NAVO in Brussel zijn waardering uitgesproken voor de militaire verdragsorganisatie en de vele Nederlanders die daarvoor werken. Het staatshoofd liet zich bijpraten over de internationale veiligheidssituatie en de rol van de NAVO daarin. Ook de Nederlandse bijdragen aan operaties in Afghanistan en Kosovo kwamen ter sprake. <

Schultz onderzoekt kustwachthelikopters

Er komt een onderzoek naar de kustwachthelikopters die worden ingezet bij reddingsacties. Volgens een onderzoek van pilotenvakbond VNV zouden de helikopters niet kunnen voldoen aan de overheidseisen omdat ze te zwaar zouden zijn. Minister Melanie Schultz van Haegen (Infrastructuur en Milieu) wil ‘geen misverstand’, zei ze in de Kamer. Daarom gaat een externe deskundige naar de helikopters kijken. De toestellen voldoen volgens haar aan alle eisen. <

EU

IMF-chef Lagarde voor de rechter gedaagd

De chef van het Internationaal Monetair Fonds, Christine Lagarde, moet in Frankrijk voor de rechter verschijnen. De zaak gaat over Lagardes mogelijk strafbare rol in een arbitrageprocedure uit 2008, waarin de Franse zakenman Bernard Tapie vierhonderd miljoen euro kreeg toegewezen. <

BEELD ANP

Ex-soldaten niet in Noord-Ierland verhoord

Voormalige Britse paratroepers hoeven niet te worden opgepakt en naar Noord-Ierland overgebracht om te worden verhoord over het doodschieten van betogers in 1972 in Londonderry. Ze mogen ook verhoord worden in Engeland of Wales. De ex-militairen zeggen dat hun levens gevaar lopen als ze naar Noord-Ierland worden gestuurd. <

Marine Le Pen verwijdt foto James Foley

Marine Le Pen heeft een tweet met een foto van de onthoofde Amerikaanse journalist James Foley verwijderd nadat diens nabestaanden bezwaar hadden gemaakt. Twee andere foto's van geweldplegingen van ISIS liet zij echter staan. De tweets zijn voorwerp van gerechtelijk onderzoek. Le Pen verspreidde ze in antwoord op een journalist die haar partij had vergeleken met ISIS. <

Meer misbruik in CAR omdat VN wegkeken

Het ‘grove institutionele falen’ van de Verenigde Naties door niet op te treden na beschuldigingen dat Franse en andere vredesmilitairen zich in de Centraal-Afrikaanse Republiek vergrepen aan kinderen heeft tot meer misbruik geleid. Dat is de conclusie van een onderzoek door een onafhankelijk panel. Zelfs de kinderorganisatie van de VN, Unicef, wordt aangewreven een andere kant op te hebben gekeken. <

Akkoord over eenheidsregering in Libië

De rivaliserende parlementen in Libië hebben donderdag een akkoord voor een eenheidsregering gesloten. De hoop is dat hiermee een einde kan worden gemaakt aan de chaos en het bloedvergieten in het land. Om het plan van de Verenigde Naties kans van slagen te geven moeten de vele politieke facties en milities in het land ermee akkoord gaan. Diverse partijen hebben zich echter al tegen het akkoord gekeerd. <

Afghaanse topvrouw overgeplaatst

Seema Joyenda, een van de weinige Afghaanse vrouwen die een openbaar ambt bekleden, is van haar post als gouverneur van de afgelegen provincie Ghor ontheven. Ze wordt overgeplaatst naar de provincie Kabul, waar ze vicegouverneur wordt. Een woordvoester van het directoraat ontkennde dat de verplaatsing gedwongen is, maar wilde niet verder ingaan op de redenen voor haar overplaatsing. <

Militairen Israël schieten messentrekker dood

Israëliische militairen hebben op de Westelijke Jordaanoever een Palestijnse man doodgeschoten die met een mes op hen af rende. De militairen voerden een routinepatrouille uit toen ze een Palestijn benaderden om hem te ondervragen. De 16-jarige Palestijn trok een mes en rende op de militairen af, die hem vervolgens doodschoten, zei het leger. <

‘23 Koerdische strijders gedood in Turkije’

Turkse veiligheidstroepen hebben in twee dagen tijd bij gevechten in het zuidoosten van Turkije 23 Koerdische strijders gedood. Tweeëntwintig doden vielen in Cizre en een in Silopi. De autoriteiten hebben in beide overwegend Koerdische steden bij de grens met Irak uitgaansverboden ingesteld. Volgens Turkse media zijn daar duizenden militairen en politiemensen ingezet om de strijd aan te gaan met de PKK. <

Indiase technicus in straalmotor gezogen

Op een luchthaven in Mumbai in India is een onderhoudstechnicus in een vliegtuigmotor gezogen en overleden. Het ongeluk gebeurde toen een passagiersvliegtuig met bestemming Hyderabad werd weggeduwd van de gate. De piloot interpreteerde een teken verkeerd en zette te vroeg een motor aan. De onderhoudsmedewerker die er dichtbij stond werd in de turbine gezogen en was op slag dood. Er wordt een onderzoek ingesteld. <

BEELD AP

Onverwachte daling Griekse werkloosheid

De werkloosheid in Griekenland is in het derde kwartaal van dit jaar onverwacht gedaald. De werkloosheid bedroeg 24 procent, tegen 24,6 procent in het tweede kwartaal. Economen hadden gemiddeld juist gedacht dat de werkloosheid licht zou stijgen. In het derde kwartaal van vorig jaar bedroeg de Griekse werkloosheid nog 25,5 procent. <

Loonsverhoging voor personeel ABN Amro

Medewerkers van ABN Amro krijgen per 1 januari 2017 een loonsverhoging van 1,5 procent. De bank heeft met de vakbonden een onderhandelingsresultaat bereikt over een nieuwe tweejarige cao en een sociaal plan. ‘Het is belangrijk dat na een jarenlange nullijn er nu eindelijk weer een loonsverhoging in het verschiept ligt’, zegt onderhandelaar Sandra Hendriks van vakbond CNV. De nieuwe cao gaat volgende maand in. <

Ex-bankmedewerkers UBS voor jaren geschorst

Zes oud-werknemers van de Zwitserse bank UBS, die verdacht worden van fraude, mogen voorlopig niet meer in de financiële sector aan het werk. De financiële weekhond in Zwitserland heeft het zestal jarenlange schorsingen opgelegd. Voormalige managers en handelaren van de bank zouden betrokken zijn geweest bij gesjoemel met wisselkoersen en de handel in edelmetalen. <

BEELD ANP

KPN-netwerk open voor concurrentie

KPN moet concurrenten op de telecommarkt de komende drie jaar toegang blijven bieden tot zijn vaste koper- en glasvezelnetwerk. Dat heeft toezichthouder Autoriteit Consument & Markt (ACM) besloten. Nederland heeft maar twee grote netwerken voor consumenten om te internetten, tv-kijken en bellen: het kabelnetwerk van Ziggo en het koper- en glasvezelnetwerk van KPN. ACM vindt dat te weinig en probeert door middel van regels een gezonde concurrentie te waarborgen. <

Overname TenCate op losse schroeven

De overname van textielfabrikant TenCate door een groep investeerders onder leiding van Gilde staat op losse schroeven. Te weinig aandeelhouders hebben hun stukken aangemeld, lieten de partijen donderdag weten. De periode waarin de aandeelhouders van TenCate hun stukken konden aanmelden, verstreek woensdag. Slecht 60,6 procent van de aandelen is aangeboden, terwijl Gilde mikte op minstens 95 procent. <

Reageren?

Brieven: maximaal 200 woorden.

Artikelen: maximaal 700 woorden.

Mail uw reactie met naam, adres en telefoonnummer naar opinie@nd.nl of Postbus 111, 3770 AC Barneveld.Meer informatie: nd.nl/contactJOS STRENGTHOLT • anglicaans priester in Heliopolis, Egypte nd.nl/opinie BEELD AP / HASSENE DRIDI, HUSSEIN TALLAL EN ANP / LEX VAN LIESHOUT

ALS WE DIT HADDEN GEWETEN ...

... Vijf jaar 'Arabische lente'. Een klein persoonlijk drama kreeg een wereldwijd domino-effect. Wat je handelen teweegbrengt, kun je nu eenmaal niet overzien.

Tarek el-Tayeb Mohamed Bouazizi stak zichzelf in brand in de Tunesische stad Sidi Bouzid op 17 december 2010 – donderdag precies vijf jaar geleden. Hij overleed ruim twee weken later aan zijn verwondingen. Zijn dood wakkerde de Tunesische volkswoede aan, waardoor president Zine Abidine Ben Ali op 14 januari 2011 werd gedwongen af te treden. De Arabische wereld zag dat een volksoptstand tegen een dictator succesvol kan zijn, en het vuur sloeg snel over naar Egypte, Libië, Bahrein, Syrië, Jemen.

Je zou kunnen zeggen: de protestdaad van Bouazizi zorgde voor miljoenen Syrische vluchtelingen en voor de terreurbeweging ISIS.

afgeperst

Bouazizi was een arme fruitverkoper in een provincie stad. De middelbare school had hij niet afgemaakt. Jarenlang was hij al lastiggevalen door politiemannen, die hem kleine bedragen afpersten – zoals dat in veel Arabische landen gaat. In Egypte is het heel normaal dat kleine handelaars op straat hun handelswaar kwijtraken doordat de politie het meeneemt. Dan kunnen ze dat een uur later op het politiebureau weer ophalen, tegen betaling uiteraard. In de meeste Arabische landen is de politie beslist niet je beste vriend.

Voor Bouazizi was de maat vol. Hij werd net een keer te veel getreiterd. Zijn weegschaal was geconfisqueerd en hij ging klagen bij de gouverneur van Sidi Bouzid. Toen die hem niet wilde ontvangen, kocht Bouazizi een jerrycan benzine en midden tussen het verkeer en voor het kantoor van de gouverneur, stak hij zichzelf in brand, om half twaalf in de morgen. Voor de meeste Tunesiërs is Bouazizi nu een held, want de opstand in Tunesië is schijnbaar geslaagd. Hij wordt als held en martelaar beschouwd – een enkeltje naar het paradijs dus. In Sidi Bouzid is voor hem een standbeeld van zijn groentekar onthuld.

geen held

Maar voor de vijf miljoen Syrische vluchtelingen is Bouazizi natuurlijk helemaal geen held. De 'Arabische lente' is een hel voor Syrië. En in Egypte vervloeken de meeste mensen de opstanden die in 2011 op het Tahrirplein in Cairo begonnen, want die hebben vooral veel ellende opgeleverd.

Als Bouazizi vijf minuten voor hij zichzelf aanstak, had geweten wat hij zou veroorzaken, wat zou hij dan hebben gedaan?

Linksboven: voor de Tunesische straatverkoper die de 'Arabische lente' op gang bracht, is in zijn woonplaats een standbeeld opgericht: zijn fruitkar in beton.

Rechtsboven: oorlogsschade in een buitenwijk van Damascus (volgens de Syrische oppositie door luchtbombardementen van het regime).

Rechtsonder: hadden wij de Syrische opstand gesteund als we wisten dat er zo veel vluchtelingen zouden komen?

Linksonder: Egypte heeft nu een nog veel robuustere dictatuur dan vóór de betogingen op het Tahrirplein in 2011.

En wat als de eerste demonstranten op Tahrir hadden geweten dat Egypte vijf jaar later een nog veel robuustere dictatuur zou kennen dan in 2011? Zou het Westen hebben geholpen van Gadhafi af te komen, als het had geweten hoe het land in 2015 eruit zou zien?

Zouden we als Nederlanders de opstand tegen de Syrische president Assad hebben gesteund, als we hadden geweten dat dit een paar jaar later zou zorgen voor volle asielzoekerscentra in Nederland? En zouden we die asielzoekers zo blijmoedig binnenlaten als we zouden weten wat dit over tien jaar voor gevolgen in Nederland heeft?

grote gevolgen

Met die laatste vraag komen we bij de kern van de zaak. We weten eigenlijk niet wat onze daden vandaag voor invloed hebben. Een

schijnbaar onbeduidende daad van Bouazizi – pijnlijk voor hemzelf, maar ogenschijnlijk onopvallend in het geheel der dingen – kan dramatische gevolgen hebben op wereldniveau.

Dus rest ons niets dan vandaag te doen wat we denken dat vandaag goed is.

En stel je je nu voor dat Bouazizi die dag niet was lastiggevalen door de politie; of dat hij zijn middelbare school had kunnen afmaken; of dat hij die morgen een aardige klant had

gehad, die hem vriendelijk had aangesproken, of die hem had geholpen zijn spullen van de politie terug te halen?

Dan was hij niet zo depressief geweest en had hij zichzelf niet in brand gestoken. Zou Tunis dan nog steeds door een dictator worden geleid? Zouden we dan die Syrische vluchtelingenstroom niet hebben in Europa? Zouden er dan geen kleine honderd journalisten in de gevangenis zitten in Egypte? Zou Libië dan vreedzamer zijn geworden onder ex-dictator Gadhafi?

raadsel

De wereldgeschiedenis en ons leven zijn in veel opzichten een raadsel. Als we erop terugkijken, kunnen we er misschien een mooi verhaal van bakken, als het ons niet te veel heeft tegengezet.

Maar zolang we er middenin zitten, is er soms geen touw aan vast te knopen.

Wat we vandaag doen of laten, kan grote gevolgen hebben voor onszelf en voor anderen. Maar het is onmogelijk te voorspellen of dat wat we vandaag doen, over vijf jaar heel positieve of heel negatieve uitwerkingen heeft.

We zijn dus in wezen allemaal 'kortzichtig' – we kunnen niet in de toekomst kijken.

Dus rest ons niets dan vandaag te doen wat we denken dat vandaag goed is.

We kunnen doorgaans nauwelijks weten wat de langetermijngevolgen zijn van ons handelen. Dat zie je aan de dwaze daad van Bouazizi, maar het geldt net zo goed voor onze keuzes met betrekking tot de vluchtelingenstroom die in zekere zin door Bouazizi is veroorzaakt. <

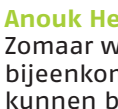
nd jong

OPBERGEN KAN, MAAR ZIJN ER ANDERE MANIEREN? HOE HELP JE VERWARDE MENSEN?

Het antwoord van zes studenten.

Wisanne van 't Zelfde, cultuurgeschiedenis:
Leer je burens kennen. Dan is het gemakkelijker om begrip te tonen als zich een moeilijke situatie voordoet. Ook kun je als burens praten over mogelijke oplossingen. Als meer burens bereid zijn in te grijpen als dat nodig is, voelt niemand zich alleen staan en kan er daadwerkelijk een oplossing gezocht worden.

Anouk Heltzel, biomedische wetenschappen:
Zomaar wat ideeën: 1) Tweewekelijkse buurtbijeenkomsten waar mensen hun zorgen kunnen bespreken en plannen kunnen maken om te helpen. 2) Een SIRE-campagne, met een website waar mensen met vragen terecht kunnen. 3) Kinderen op school leren hoe je oog kunt hebben voor elkaar en dat je dat ook moet doen.

Daniël Petri, economie:
De enige oplossing is meer sociale cohesie in de buurt en dat is moeilijk te bewerkstelligen. Het idee van als buurt hierop reageren past wel helemaal bij de participatiesamenleving, maar die zie ik concreet nog niet zo snel verschijnen.

Dirkpeter Casteleijn, bedrijfskunde:
Ik denk dat er een ander, veel groter probleem achter zit: het meer en meer verdwijnen van het gezin als hoeksteen van de samenleving. Individualisme en het hoge scheidingspercentage leiden tot vervreemding, ontbinding en instabiliteit. Ik vind het schrijnend om te zien hoe sommige medestudenten zich in allerlei bochten moeten wringen om met de Kerst bij papa/mama/stiefpapa/stiefmama en alle opa's en oma's te zijn.

Anouk Heltzel, biomedische wetenschappen:
Dat lijkt mij ook vervelend, maar om nu te zeggen dat een hoger scheidingspercentage leidt tot het 'probleem van verwarde burgers', vind ik een beetje kort door de bocht.

Dirkpeter Casteleijn, bedrijfskunde:
Een oplossing voor mijn stelling is: mantelzorg.

Daniël Petri, economie:
Ja, maar dat is juist het probleem. Door het individualisme en het ervan uitgaan dat de staat alles regelt, is de bereidheid tot mantelzorg voor de buurman zeer laag.

BAS VAN BAVEL • hoogleraar Transities van Economie en Samenleving aan de Universiteit Utrecht nd.nl/opinie BEELD ANP / JEROEN

PIKETTY KRIJGT STEEDS

...Vermogenswinst moet beter worden belast. De spankracht van het systeem is aan zijn eind.

Vorig jaar, in de aanloop naar de Piketty-hype, meldde de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid dat de vermogensongelijkheid juist ook in Nederland groot is. Een procent van de huishoudens beschikt over bijna een kwart van de private rijkdom. De reacties waren toen tamelijk fel. Deels waren ze geschokt en deels ongelovig, omdat men zich deze mate van ongelijkheid in Nederland

Vermogen wordt met 5 à 10 procent belast, inkomen uit werk met 35 procent.

niet kon voorstellen. Inmiddels, zo blijkt uit de nieuwste cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek, is het aandeel van de rijkste een procent twee jaar achter elkaar nog verder gegroeid. Het nadert nu drie tiende van de totale rijkdom. De allerrijkste 0,1 procent bezit nu meer dan een tiende van de totale private rijkdom. De rijkdom van de meestvermogen- den is zeer snel gegroeid, twee jaar op rij met zo'n 10 procent. Doordat het bezit van de rest van de bevolking niet toenam, groeide het aandeel van de meestvermogen- den sterk.

schulden
Onderin zien we een zeer grote groep huishoudens met meer schulden dan bezittingen. Die groep beslaat in 2014 net als in 2013 zo'n 15 procent van de huishoudens, tegenover 11 procent in 2012. Natuurlijk zijn er elk jaar specifieke redenen voor de ontwikkeling, zoals schommelingen in de aandelenkoersen of op de huizenmarkt. Maar de tendens over een lange periode is duidelijk. De schulden onderin zijn hoog en zijn jarenlang toegenomen. De midden- groepen hadden al weinig vermogen,

Afgelopen week was in Amsterdam de 'lifestylebeurs Masters of LXRY', voorheen de Miljonairsfair. Miljonairs zien hun vermogens sterk toenemen.

zijn dat in de crisis grotendeels kwijtgeraakt en zien hun vermogen nu niet aangroeien. Miljonairs zagen hun vermogen vóór de crisis sterk groeien, na de crisis ook weer en tijdens de crisis nauwelijks dalen. Deze combinatie is internationaal gezien tamelijk uniek. In Nederland is de vermogensongelijkheid zeer groot. Uitgedrukt als Gini-coëfficiënt – een maatstaf tussen 0 (volledige gelijkheid) en 1 (volledige ongelijkheid) – ligt die nu op 0,9. De huidige plannen voor de vermogensbelasting slaan in het licht van deze cijfers de plank mis. Verminder- ing van de fictieve rendementshef- fing (van 30 procent op een fictief rendement van 4 procent) is

sympathiek, zeker gezien de lage spaarrente. Maar de meeste huishou- dens komen niet eens aan de ondergrens van de belasting, dus die betalen al niets. De subtop levert het nauwelijks iets op. En de topvermo- gens betaalden, door alle fiscale constructies en vrijstellingen, al nauwelijks belasting over hun (winst uit) vermogen. Dit verandert nauwelijks door de voorzichtige voorstellen voor een progressievere winstbelasting. Iedere euro die topvermogen- den verdienen uit de aanwas van en winst uit vermogen, wordt met 5 à 10 procent belast. Iedere euro verdiend met werk wordt met circa 35 procent belast. De verhouding is uit het lood geraakt.

ROELAND VAN MOURIK • redacteur nd.nl/columns

ZWERFAFVAL

Blikje Red Bull, verpakking van rozijntjes, stuk plastic, zak chips, blikje bier, boterhamzakje, verpakking van een Snelle Jelle, lollystokje, pakje Breaker-yoghurt, bierflesje, blikje ener- gydrink eigen merk, zak Haribo, wit strapbandje, pakje Tin- telfris, McDonald's-beker, waterflesje, plastic verpakking van donuts, Albert Heijntas, pakje sigaretten Gauloises, boterham- zakje, hondendrol, vuilniszak met inhoud, stuk glas, verwaaide paraplu, blikje Fanta, krant, pakje Fristi, pakje Marlboro rood, pakje Marlboro groen, pakje Milk & Fruit, witte plastic zak, zak Croky-chips, stapel reclamefolders, flesje AA-drink, blikje Red Bull, blikje energydrink eigen merk, papieren zak van McDonald's, bierflesje in duizend stukjes, zwarte strapbandjes, fles Spa blauw, blikje Energizer Energy Drink, sigarettenpeuk, kauwgumplakkaat, blikje Sisi, kartonnen milkshakebeker, snoeppapiertje, pakje Vifit, waterflesje, blikje Red Bull, zak chips. Ik zie het allemaal tijdens een fietstocht, een wandeling of vanuit de auto. Mensen, ruim je troep op, alsjeblieft!

advertentie

Powered by ROYAL JONGBLOED

Geef een **UNIEKE BIJBEL**

cadeau met Kerst

www.ontwerpjebijbel.nl

JUMELET

MEER GELIJK

De nieuwste cijfers over de belasting-druk laten zien dat over een lange periode de belastingen op arbeid en consumptie steeds stijgen en die op vermogens(winst) steeds dalen. Doordat het aandeel van kapitaal in het nationale inkomen steeds verder groeit, wordt het dus steeds moeilijker ons onderwijs, de zorg en andere voorzieningen te bekostigen. Dat leidt tot een verdere verhoging van belastingen op arbeid en consumptie, waardoor de vicieuze cirkel wordt versterkt. Met processen als de robotisering – in feite een vervanging van arbeid door kapitaalgoederen – wordt dit probleem zeer waarschijnlijk nog pregnanter. We moeten dus manieren vinden om vermogenswinst beter te

belasten, want het eind van de spankracht van het systeem komt in zicht. En de mogelijkheden van de Nederlandse huishoudens om de schokken die dit geeft op te vangen, waarvoor vermogen nodig is, zijn bijna nihil, want de meerderheid heeft nauwelijks of geen vermogen. De grote vermogensongelijkheid is een van de grootste bedreigingen voor de veerkracht van de samenleving en voor de toekomstige verdienkracht van de economie. Het zou goed zijn een brede discussie te beginnen waarbij vermogensongelijkheid bespreekbaar wordt gemaakt als fundamenteel probleem voor de Nederlandse samenleving en economie. <

INGEZONDEN LAURA VAN HOEK, 17 JAAR, KAPELLE

Alcoholverkoop

Ik ben zeer teleurgesteld in de supermarkten die alcohol verstrekken aan jongeren onder de 18 jaar (ND 16 december). We weten dat alcoholgebruik vooral slecht is voor jongeren. Nu blijkt dat de supermarkteigenaren hun verantwoordelijkheid onvolgende nemen. De wet is duidelijk en de jongeren hebben een identificatiebewijs, dus hoe moeilijk kan het zijn? Als de supermarkten zich niet aan de alcoholwet houden, moeten zij als boete een grote tegoedbon geven aan de lokale voedselbank. Vanzelf gaat het niet goed. Ook de overheid moet haar verantwoordelijkheid nemen en een stap verder gaan in de beboeting, zodat de jongeren beschermd worden. Alcohol maakt nog steeds meer kapot dan je lief is. <

INGEZONDEN MARINEL DE KOEIJER, 15 JAAR, WAARDE

Meehelpen met het Rode Kruis

Wij als bevolking kunnen een voorbeeld nemen aan het Rode Kruis. Het Rode Kruis is begonnen met de hulpverlening aan 60.000 mensen in de wijk Waer in de Syrische stad Homs. Het Rode Kruis verricht ontzettend goed werk. Zij zijn daar aan het helpen in de barre winter, in omstandigheden die wij in ons engste dromen niet tegenkomen. De mensen die zij daar helpen, zijn gebroken door de oorlog die er heerst. Mensen in dat gebied lijden en niet alleen de grote mensen, maar vooral de kleine kinderen. Nederlanders, zien wij in dat er hulp nodig is vanaf onze kant? Zien wij in dat de mensen van het Rode Kruis vaak vrijwillig anderen gaan helpen, misschien helemaal niet thuis zijn bij

UIT DE KRANTEN

... Er 'wringt iets', vindt de Volkskrant, als winkelpersoneel op oudere klanten moet gaan letten, of het wel goed met hen gaat. Het Financieele Dagblad ziet er wel wat in, in het kader van duurzaam ondernemen.

de Volkskrant

Twee Albert Heijn-supermarkten in Den Haag gaan op de oudjes letten. De caissières (...) zullen (...) extra alert zijn als klanten van een gezegende leeftijd warrig overkomen of zes keer per dag langskomen voor telkens een andere boodschap. Deze ouderen zijn mogelijk vereenzaamd of kampen met geestelijke achteruitgang (...) De 'zorgcaissière' is een sympathiek initiatief. Toch wringt er iets (...) Deze week sloegen ook woningcorporaties alarm over het snel stijgende aantal huurders met psychische problemen. Vroeger konden deze mensen in een ggz-instelling terecht, nu wonen ze in woonwijken waar ze soms veel overlast veroorzaken. (...) Voorspelling: dit gaat nog tot grote maatschappelijke problemen leiden. De Haagse Super(markt) Zorg is een schrijnend lapmiddel. Maar een echte oplossing voor het zorgtekort is er niet. De riantе zorgvoorzieningen die we gewend waren zijn onbetaalbaar geworden.

Het initiatief moet Dick Boer, topman van AH-moederconcern Ahold, als muziek in de oren klinken. In zijn eerste uitgebreide interview als CEO zei hij (...) grote persoonlijke betrokkenheid te hebben bij het verder verduurzamen van het supermarktconcern. Naast versterking van de sociale cohesie in buurten, wil Boer meer gezonde producten in de schappen en de CO₂-uitstoot van het concern verminderen. Los van de vraag of Boer de destijds genoemde doelen heeft behaald – zo moet dit jaar 25% van de Ahold-omzet uit 'gezonde producten' komen en moet de CO₂-uitstoot 20% zijn gedaald – wordt hij hier amper op afgerekend. Naast het vaste salaris biedt Ahold zijn topman bonussen, maar die zijn vooral afhankelijk van financiële criteria. (...) Uit langlopend onderzoek (...) blijkt dat duurzaamheidscriteria bij bonussen in het beursgenoteerde bedrijfsleven amper worden toegepast. (...) Commissarissen kunnen niet achterblijven en moeten zich inspannen om de bonuscriteria te herzien. <

COLUMN

Theanne Boer is zelfstandig tekstschrijver. Zij schrijft op deze plaats maandelijks een column.

THEANNE BOER nd.nl/columns

BEDELBRIEVEN

'Ga jij maar eens een half jaartje naar de Congo!' In de boerenfamilie van mijn man, die opgroeide vlak boven Amsterdam, was dat een gevleugelde uitdrukking. Als iemand zijn neus ophaalde voor een eenvoudige stampot of een karig belegde boterham, was steevast het antwoord, met zo'n plat Amsterdams accent: 'Ga jij maar eens een hallef jaartje naar de Congo!' Dan piep je wel anders. Dan vreet je alles. Dan zeur je nooit meer ergens over.

De Congo. Dat stond toen en daar blijkbaar voor alles wat arm, ellendig, hongerig en moeilijk was. In mijn jeugd was dat Ethiopië, waar toen een enorme hongersnood aan de gang was. Ik kan me niet herinneren dat mijn ouders dat gebruikten om ons verwend gedrag af te leren. Ik kan me wel herinneren dat er allerlei moppen over werden verteld en dat ik daar gewoon aan meedeed.

Ik hoorde van een ZOA-medewerker dat ze in een vluchtelingenkamp een Amerikaans-Somalische jongen had ontmoet. Zijn ouders vonden hem zo onmogelijk geworden dat ze hem een jaar naar zijn oom en tante hadden gestuurd. 'Ga jij maar eens naar je familie in de Sahel!' Hij vermaakte zich wel, had de jongen verteld, alleen jammer dat er geen televisie in het kamp was ...

een soort Robin Hood

Congo, Ethiopië, Somalië. Het zijn allemaal landen waarvoor ik weleens een bedelbrief geschreven heb. Dat doe ik in opdracht van hulporganisaties en nee, het is dus niet de directeur die dat doet, ook al staat zijn handtekening eronder. Ik schrijf graag bedelbrieven. Kan me niet schelen waarover. Microkredieten in Cambodja, wederopbouw in Nepal, de vergeten oorlog in Jemen, kleumende bejaarden in Moldavië, het kwam het afgelopen bedrijfsjaar allemaal langs. En ik vind het echt, oprecht, elke keer weer een verdriet om die verhalen te lezen en een voorrecht om de brieftekst zo te schrijven dat u naar uw chequeboek grijpt. Ik voel me een soort Robin Hood, die geld afpakt van de rijken om het te geven aan de armen.

Uw (en mijn!) irritatie is waarschijnlijk verdriet.

Ik heb collega's die hun neus ervoor ophalen. Die niet begrijpen dat ik daar mijn talenten aan geef. Geld-uit-de-zak-klopperij voor goede doelen, die helemaal niet zo goed zijn als je kijkt naar het salaris van de directeur en de belabberde resultaten. Want zeg nu zelf, Theanne, Congo is nog steeds een grote hoop ellende en in Ethiopië dreigt alweer hongersnood. Heeft onze hulp geholpen? Nee, die heeft niet geholpen. Of westerse hulp helpt, daarover verschillen de meningen. En dat 'heel veel geld van hier naar daar' geen goede oplossing is, mag ook waar zijn. Maar dat individuele levens gered en veranderd worden door goed doordachte hulp, dat heb ik met eigen ogen gezien. En daarom schrijf ik die brieven. Niet om u aan te zetten tot liefdadigheid, maar om u een kans te geven recht te doen. Het is namelijk niet meer dan eerlijk. Opkomen voor de armen is geen liefdadigheid, maar rechtvaardigheid. Zo formuleerde de woestijnvader Gregorius dat al in de zesde eeuw. En zo zei Angela Merkel het afgelopen maandag op het partijcongres van de CDU. We hebben zo lang geprofiteerd van de rest van de wereld, nu is het tijd om wat terug te doen. Dat zei ze en zo is het. Wie in Geldermalsen de straat op gaat, moet een hallef jaartje naar de Congo. Die moet op de Filippijnen de rotzooi gaan opruimen van de tyfoon die veroorzaakt is door het feit dat wij in auto's rondrijden, elke dag vlees willen eten, te lang douchen, vliegvakanties boeken, goedkope spullen uit China laten komen, enzovoort enzovoort enzovoort.

het houdt niet op

De vluchtelingen die in uw en mijn omgeving 'neergezet' worden, vragen om recht doen. Niet om liefdadigheid. En ze vragen u vanaf vandaag keuzes te maken die recht doen aan de aarde waarop wij wonen. Daar kan iedereen in zijn eigen leven nu mee beginnen. Die brieven blijven uw en mijn comfortabele leventje binnen-dwarrelen. En dat dat irriteert, kan ik begrijpen. Maar ik ben geneigd uw (en mijn!) irritatie uit te leggen als verdriet. Als machteloze woede. Om zo veel onrecht, uitbuiting, ellende. En dat houdt niet op. Tot de jongste dag niet. De armen hebt gij altijd bij u, zei Jezus. Altijd. Maar Mij hebt gij niet altijd, zegt Jezus erachteraan. Trouwens, Mij hebt gij wél als gij Mij voedt, kleedt, bezoekt en een beker koud water geeft. Fijn kerstfeest gewenst!

€
RENÉ DIDDE nd.nl/economie BEELD ANP / KOEN SUYK

Buizenscherm houdt akkers zoet

... Een wereldprimeur in Zeeuws-Vlaanderen. Een ingenieus kwel-scherm vangt zout water op dat onder de dijk door sijpelt.

... Het beschermt kwetsbaar landbouwgebied en drinkwaterwinning.

► **KLOOSTERZANDE**
Aan de rand van een akker van boer Marnix Verbrugge in de Perkpolder te Kloosterzande, Zeeuws-Vlaanderen, steken een zestigtal witte kopjes uit de klei. Het zijn de uiteinden van 15 meter lange kwelbuizen die verticaal de grond in zijn geslagen. De buizen vormen samen een kwel-scherm dat zout water uit de Westerschelde verhindert onder de dijk door te stromen en Verbrugges gewassen te beschadigen. Door de eb- en vloedwerking van de zee drukt een zoutwaterkolom van vijf meter op de Westerscheldebodem. 'Daardoor schuift zout water diep onder de dijk door. De buizen vangen die kwelstroom op en be-

De Pettemerpolder (rechts), achter de Hondsbossche Zeewering.

schermen de zoetwaterbel onder de akker van de boer', zegt grondwater-expert Perry de Louw van kennisinstituut Deltares. Het is voor het eerst in de wereld dat een dergelijke kwelvoorziening zoetwater beschermt. Als boeren niet kunnen sproeien in een droge periode kunnen ze de helft van hun oogst verliezen. Boer Verbrugge teelt aard-

appelen, wortelen, tarwe, bieten, uien en bruine bonen op 90 hectare Zeeuwse klei. 'In de zomer moet ik soms beregenen', zegt Verbrugge. 'Daarvoor gebruik ik een zoetwaterbel die recht onder mijn akker ligt. Dat zoute water kan die bel aantasten.' Sinds de zomer is het zoute water een stuk dichterbij gekomen. Rijks-

waterstaat heeft 75 hectare van de Perkpolder teruggegeven aan de Westerschelde. Het nieuwe buitendijkse getijdengebied brengt veel meer natuurwaarden in het gebied, doordat slikken en schorren droogvallen tijdens eb en weer onderlopen met vloed. Verderop wordt woningbouw en recreatie gerealiseerd. Boer Verbrugge was niet blij toen Rijkswaterstaat het plan lanceerde om de in onbruik geraakte polder onder water te zetten na het opheffen van de veerdienst Kruiningen-Perkpolder. 'We hebben het aangevochten tot en met de Raad van State, maar we verloren', aldus Verbrugge. Zeg 'Hedwigepolder' en heel Zeeland slaat op tilt. Vruchtbare, op de zee veroverde landgrond onder water zetten, ligt gevoelig. Maar het lijkt erop dat het systeem zo goed werkt dat de zoetwaterbel groeit. 'We hebben het een half jaar beproefd', zegt De Louw. 'Uit de test blijkt dat vrijwel alle zoute kwelwater in de buizen en putten terecht komt: 400.000 liter per dag.' De aan-

legkosten bedragen ongeveer 800.000 euro. Het systeem vangt de drukverschillen op en kan ons ook leren omgaan met zeespiegelstijging, aldus Deltares. Niet alleen verzilting van belangrijke landbouwgebieden in laaggelegen delta's kan een halt worden toegeeroepen. 'We kunnen hiermee misschien zelfs drinkwaterwingebieden pal aan de kust ontzien', zegt De Louw. 'Hele landen beschermen is niet mogelijk, maar we kunnen nu cruciale kuststroken over enkele kilometers lengte beschermen tegen zoutwater van onderaf.' Of het een nieuw exportproduct van Hollands watervernuft wordt, moet blijken. Positief is professor Theo Olsthoorn, emeritus hoogleraar grondwaterexploratie aan de TU Delft en niet betrokken bij het Zeeuwse project. 'Ik denk dat dit werkt. Het charmante is dat het zoute water vanzelf in de buizen stroomt en als het ware meeademt met de zeespiegel', zegt Olsthoorn. <

FAMILIEBERICHTEN tarief
€ 1,21 per mm, per kolom
(incl. 21% btw); via site
€ 1,09 per mm, per kolom
(incl. 21% btw); over
telefonisch opgegeven
advertenties kunt u niet
reclameren

Hoera! Onze lieve
opa en oma vd Water
45 jaar getrouwd.
Jeroen Aniek Coen Sven
Nick Jaëlle Alec Jesse
Tim Indy Esmeë
Nijkerk

Geboren
Luuk
Zo wonderlijk, zo mooi,
dit kleine leven,
van God
aan Arnoud en Eveline
gegeven.
De dankbare grootouders
Yntze en Baukje
Hoekstra-Hooghiemstra
16 december 2015
Eveline en Arnoud
Otten,
Oosthof 39
7772 GE Hardenberg

*Toen ik dacht: Mijn voet glijdt weg,
hield uw trouw mij staande, HEER.
Toen ik door zorgen werd overstelpt,
was uw troost de vreugde van mijn ziel.
Psalm 94: 18, 19*

Mijn allerliefste man, onze lieve vader en opa is naar zijn Heer en Heiland gegaan. Na een bewogen leven heeft hij na zijn harttransplantatie nog 20 jaar erbij gekregen, waarin hij heel veel heeft betekend voor ons en vele anderen. Nu mag hij aan de voeten van Jezus zitten waar hij zo naar verlangde.

Daniël Nicolaas Beudeker

Koog aan de Zaan, Veenendaal,
22 april 1940 16 december 2015

Nelleke Beudeker - Waagmeester

kinderen en kleinkinderen

Correspondentie:
Fam. N. Beudeker - Waagmeester,
p/a Uitvaartverzorging Diakonos,
Jan van Zutphenweg 4, 3958 GE Amerongen

Er is gelegenheid om de familie te condoleren en afscheid te nemen op zaterdag 19 december van 19.00 tot 19.45 uur in de Bethelkerk, Spanjaardsgoed 7 in Veenendaal.

De dankdienst voor zijn leven wordt gehouden op maandag 21 december om 12.30 uur in de Bethelkerk. Voor hen die van ver komen is er voorafgaand aan de dienst van 11.45 tot 12.15 uur gelegenheid om de familie te condoleren. De begrafenis zal rond 14.00 uur plaatsvinden op Begraafplaats de Munnikenhof, Munnikenweg 4 in Veenendaal.

Overlijdensberichten uit andere bladen:

Reformatorisch dagblad:
12 dec: Peter Vliem te Sassenheim (54);
13 dec: Jan Beekhof te Wilsom (89);
14 dec: Jannetje Otten-Aarnoudse te Elburg (96);
Marinus Leendert Karman te Buren (86); Berendina Maria Schouten-van de Kamp te Stroe (47); Berend Hendrik ten Brinke te IJsselmuiden (76); Jannetje den Hartog-Kersten te Gouda (90).

Algemene kennisgeving.

*“Zoals een hinde smacht naar stromend water,
zo smacht mijn ziel naar U, o God.”
Psalm 42:2*

Verdrietig maar met dankbare herinneringen aan haar leven, is in haar vast geloofsvertrouwen naar haar Heer en Heiland gegaan, onze lieve, zorgzame en intens meelevende moeder en oma

Grietje Koolsbergen-Schuitema - Gré -

* 20 november 1919 † 17 december 2015

Sinds 2001 weduwe van Jacob Cornelis Koolsbergen.

Drachten: Francien en Douwe
Zoetermeer: Jelle en Anneke
Lelystad: Chris en Margriet

Correspondentieadres:
fam. D. Wagenaar
Klokhuislaan 203
9201 JD Drachten

De samenkomst zal gehouden worden D.V. op maandag 21 december om 10.30 uur in de “Kruiskerk”, Valckeniersweg 3 Haulerwijk. Aansluitend zal de begrafenis plaatsvinden op de begraafplaats te Haulerwijk.

Gelegenheid tot condoleren vanaf 10.00 uur.

Deze kennisgeving mag u beschouwen als uitnodiging.

“De Heer is mijn Herder”

Zeven weken na onze vader, Willem ter Haar, heeft de Here tot Zich genomen onze lieve moeder, oma, omi en zus

Metje ter Haar - van de Kamp

* Amersfoort, † Amersfoort,
15 december 1928 16 december 2015

Marrie en Henk
Gerda en Hans
Hennie en Ronald
Henk en Kim
Peet en Ali van de Kamp
Kleinkinderen en achterkleinkinderen

De begrafenis van onze moeder vindt plaats op woensdag 23 december. Om 10.15 uur kunt u ons condoleren in kerkgebouw de Kandelaar, Heiligenbergerweg 64 in Amersfoort. Om 11.00 uur herdenken we moeder in een samenkomst in de kerk onder leiding van ds. P. Waterval. Daarna kunt u ons ontmoeten in de Kandelaar. Aansluitend begraven we haar op begraafplaats Rusthof.

Wij nodigen u hiervoor van harte uit.

Correspondentieadres: Meijerink Uitvaartzorg
Achter de Kamp 37, 3811 JD Amersfoort

Na het overlijden van onze broer, zwager en oom

Ruud van Duinen

hebben uw en jouw woorden en wensen ons gesterkt en getroost. We zullen daar lang een fijne herinnering aan hebben.

Wij danken jullie daar hartelijk voor.

Rotterdam, december 2015

Namens de familie,
Dineke Bos-van Duinen

PETER VAN AMMELROOY / VK nd.nl/economie BEELD AP / ROBERT SCHLESINGER

Oude diensten verdwijnen door opkomst apps

...Hoelang trekken we nog geld uit de muur? Die vraag lijkt gerechtvaardigd nu uit onderzoek blijkt dat al op een op de zes Nederlandse smartphones – bijna twee miljoen toestellen – een app staat geïnstalleerd om mobiel te betalen.

...Dat is een verdubbeling in een jaar, aldus een telling van marktonderzoeker Telecompaper.

► AMSTERDAM

Het Houtense bureau ziet meer diensten die dankzij de 'verapping' dreigen te verdwijnen. Neem de sms: belbedrijven klagen al langer dat ze miljarden mislopen omdat het tekstbericht het aflegt tegen de message- of chat-apps die massaal worden gedownload.

Het populairste babbelprogramma, Whatsapp, had een jaar geleden al op 8,7 miljoen Nederlandse smartphones een plek veroverd. Inmiddels zijn dat er 10,7 miljoen. Dat betekent dat liefst 91 procent van de smartphonebezitters het groene icoontje op zijn beginscherm heeft. Whatsappen is, zo stelt Telecompaper, allang geen bezigheid meer van alleen de jeugd: intussen heeft 80 procent van de 65-plussers met een smartphone Whatsapp op zijn toestel staan. Het is een trend die anderen al zagen. Van Dale nam het woord whatsappen op in zijn dikke woordenboek. In dit tempo zou het kunnen dat de sms – de eerste werd verstuurd in december 1992 – zijn 25-jarig jubileum in 2017 niet haalt. De televisie is een ander fenomeen

dat wordt bedreigd. Netflix, de dienst die eindeloos films en tv-series aanbiedt tegen een vast bedrag per maand, is inmiddels op 1,7 miljoen van de ruwweg 12 miljoen smartphones te vinden, zo'n 15 procent. Eerlijk is eerlijk: een vijfde van de geënquêteerden zegt tegenover Telecompaper de app nooit (of bijna nooit) aan te klikken. Aan de andere kant: de 80 procent die dat wel doet, gebruikt de app gemiddeld tien dagen per maand en kijkt wekelijks ruim anderhalf uur naar Netflix-content.

NPO

Een 'concurrerende' app als die van de publieke omroep NPO laat een ander beeld zien: deze wordt zeven dagen per maand aangeklikt, maar

slurpt in een week slechts iets meer dan een half uur de aandacht op. De apps voor mobiel bankieren van ABN Amro, ING, Rabobank en SNS

worden vaker opgestart: gemiddeld veertien dagen per maand. Verschillen in gebruik is er amper tussen deze apps, wel tussen de seksen. Waar mannen vaker dan vrouwen de apps van de ING en Rabobank geïnstalleerd hebben, is de app van de ABN Amro populairder bij vrouwen. Die hebben ook vaker gezondheidsapps zoals fitnesstrackers op hun smartphone staan (24 procent) dan mannen (20 procent). Het aandeel van dit app-segment is gestegen van 16 naar 22 procent, aldus Telecompaper. Een neveneffect van onze 'verappte' leven: de helft van de ondervraagden in een internetpeiling van onderzoeker Maurice de Hond zei vorige maand minder de liefde te bedrijven omdat de smartphone ons afleidt. <

advertenties

familieportaal.nl

Geboorte en doop

Huwelijk en jubilea

Overlijden en gedenken

Feliciteatie

Esther te Rietstap fotografie

familieportaal Nederlands Dagblad voor elkaar

Familieportaal.nl is gratis voor abonnees na aanmelding.

Bent u geen abonnee? Na registratie kunt u zich aanmelden.

Het familieportaal biedt ook adverteerders veel mogelijkheden. Interesse: advertentie@nd.nl

PLAATS EEN NIEUWJAARSTIP!

Wat wenst u familie en vrienden voor het nieuwe jaar?

Plaats nu een **nieuwjaarstip** met uw wens in het Nederlands Dagblad.

Hoe en wat?

- eenvoudig en snel opgeven via onze site
- komt in *nd eindejaar* van 30 december
- week zichtbaar op ndtips.nl
- slechts € 9,95
- kan tot en met 22 december

Ga naar nd.nl/tipnieuwjaar en 100.000 nd-lezers zien uw nieuwjaarswens!

nd.nl/tipnieuwjaar

Lelystad Airport moet straks vooral worden gebruikt voor korte en middellange vakantievluchten.

ANP nd.nl/economie BEELD ANP / BRAM VAN DE BIEZEN

Dura Vermeer mag Lelystad Airport bouwen

AMSTERDAM
Bouwer Dura Vermeer heeft een overeenkomst met luchthavenbedrijf Schiphol Group getekend voor de aanleg en het meerjarig onderhoud van de infrastructuur van het nieuwe vliegveld van Lelystad. Financiële details zijn niet naar buiten gebracht, maar Schiphol noemde vorig jaar al een investeringssom van 90 miljoen euro. De opdracht omvat het ontwerp, de bouw en gedurende vijftien jaar het onderhoud van de start- en landingsbaan, taxibanen, platformen, toegangswegen en parkeerterreinen.

Dura Vermeer begint in januari 2017 met de bouwwerkzaamheden. Komend jaar wordt het ontwerp uitgewerkt en de uitvoering voorbereid. De eerste passagiersvlucht moet in 2018 op Lelystad Airport landen. De capaciteit neemt daarna geleidelijk toe tot 45.000 vluchten en 6,7 miljoen passagiers per jaar.

vakantievluchten
Lelystad Airport moet op termijn vooral korte tot middellange vakantievluchten gaan overnemen van Schiphol. De Amsterdamse luchthaven kan dan meer capaciteit inzetten om zijn rol als internationaal luchtvaartknooppunt veilig te stellen. Dat betekent meer ruimte voor KLM en haar samenwerkingspartners. Desondanks behoort KLM tot de belangrijkste critici van de uitbreidingsplannen in Lelystad. Net als veel andere gebruikers vindt de luchtvaartmaatschappij dat Schiphol voorlopig beter in de eigen infrastructuur kan blijven investeren. De groei van het luchtverkeer is niet dusdanig dat al in 2018 extra capaciteit in Lelystad nodig is.

BEURS
ANP nd.nl/economie

Forse winsten na renteverhoging

AMSTERDAM
De Europese aandelenbeurzen sloten donderdag met flinke winsten, vooral dankzij de renteverhoging die de Amerikaanse centrale bank woensdagavond aankondigde. Aegon en Delta Lloyd stonden in Amsterdam in de belangstelling nadat De Nederlandse Bank had verklaard dat de verzekeringsbranche klaar is voor de strengere regels die volgend jaar worden ingevoerd. De AEX sloot 1,2 procent hoger op 438,97 punten, terwijl de MidKap 0,4 procent daalde tot 676,45 punten.

De graadmeters in Frankfurt, Londen en Parijs gingen tussen 0,7 en 2,6 procent vooruit. Kabelaar Altice (plus 6,5 procent) was de sterkste stijger in de AEX, op de voet gevolgd door Delta Lloyd (plus 6,1 procent), dat de afgelopen maanden juist zo vaak fors aan beurswaarde verloor. Kunststofabrikant OCI en Aegon stegen respectievelijk 3,4 en 3,2 procent. Biotechbedrijf Galapagos was aanvankelijk de uitblinker in de MidKap na de aankondiging van een overeenkomst ter waarde van honderden miljoenen euro met het Amerikaanse Gilead Sciences.

AEX FONDSEN

Table with 4 columns: stock name, current price (sk), previous price (vk), and percentage change (%). Includes stocks like aalberts industries, aegon, ahold, akzo nobel, altice, etc.

MIDKAP FONDSEN

Table with 4 columns: stock name, current price (sk), previous price (vk), and percentage change (%). Includes air france-klm, aperam, arcadis, asm international, etc.

DUURZAME FONDSEN

Table with 4 columns: stock name, current price (sk), previous price (vk), and percentage change (%). Includes ANS Novib Microkrd., ASN Groen Project, Future Vision, etc.

BELEGGINGSFONDSEN

Table with 4 columns: stock name, current price (sk), previous price (vk), and percentage change (%). Includes iShares MSCI Europe, Think AEX UETF, iShares EuroStoxx 50, etc.

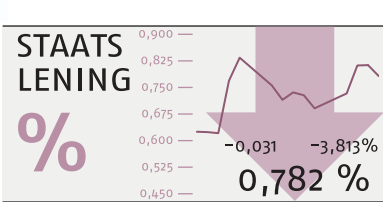
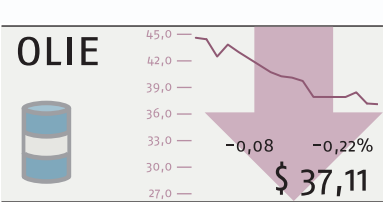
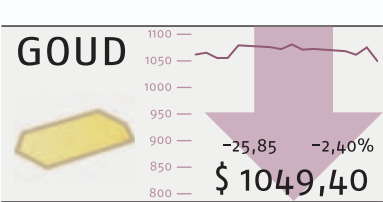
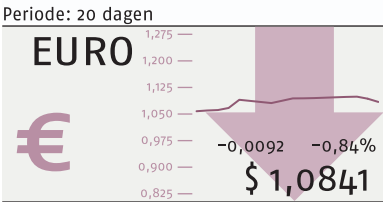
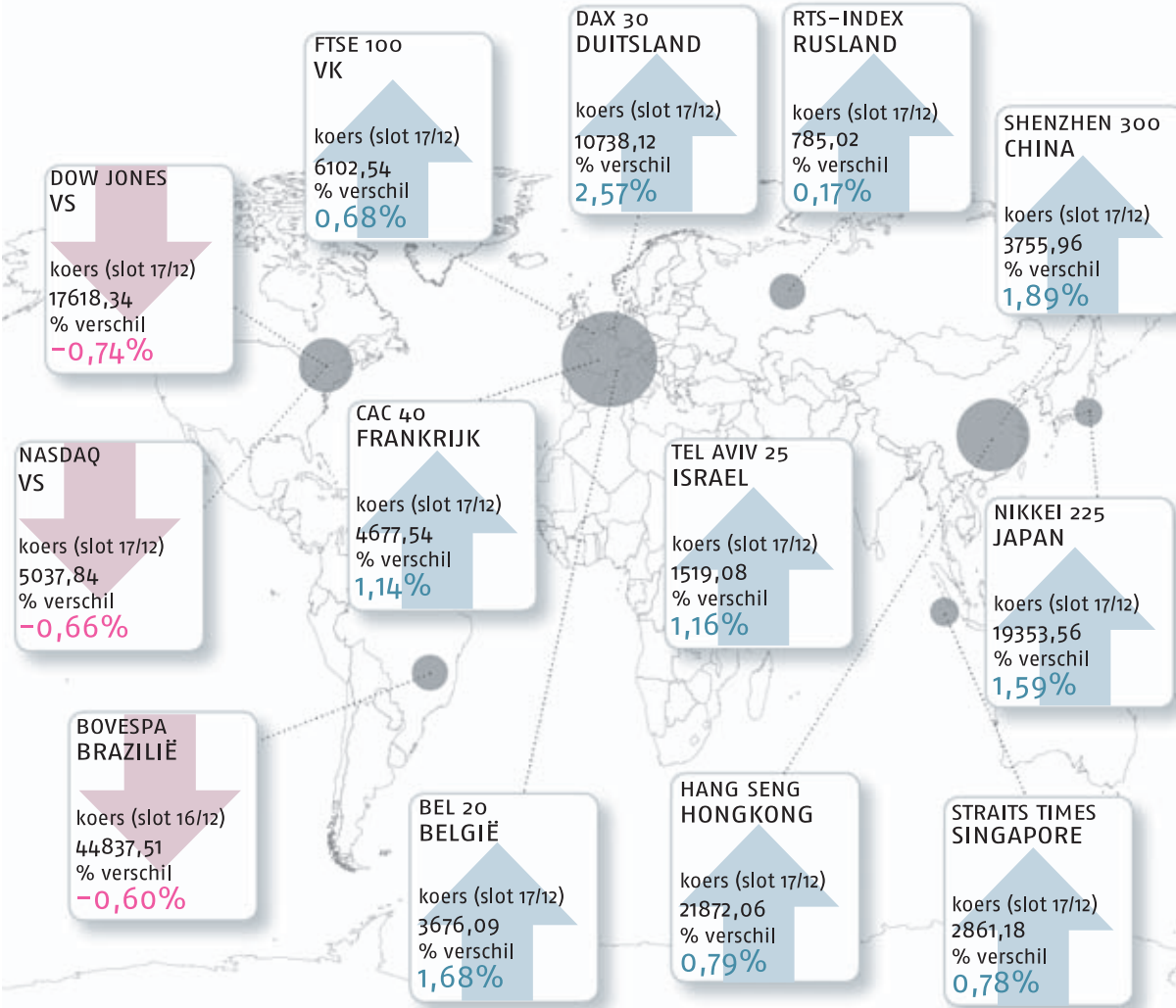

Table with 3 columns: interest rate type, 17/12 rate, and 16/12 rate. Includes Euribor 3 mnd, Euribor 6 mnd, Euribor 1 jaar, etc.

Bron: vwdgroup:

MARCEL VAN LIESHOUT / VK nd.nl/economie BEELD HARMEN BOCKMA

Plan voor kantoorkolos

Het kantoorgebouw dat KPMG vijf jaar geleden verliet, werd een symbool van de kantorenleegstand.

► AMSTERDAM

Het voormalige hoofdkantoor van accountantsbedrijf KPMG in Amstelveen, icoon van de kantorenleegstand in Nederland, krijgt mogelijk een woonfunctie.

Voor het enorme pand aan de A9, eigendom van een Duits vastgoedbedrijf, is een plan ontwikkeld om er drie- tot vierhonderd huurwoningen van te maken.

Na jaren van vruchteloze gesprekken met eigenaar CRI over een andere bestemming heeft het gemeentebestuur van Amstelveen eindelijk overeenstemming bereikt over een transformatie.

De gemeente spreekt van een 'haalbaar plan' dat verder uitgewerkt gaat worden door een door de eigenaar opgerichte vennootschap. Het uit 1999 stammende KPMG-gebouw op bedrijventerrein De Boven-

landen staat al vijf jaar leeg. Groten-deels althans, want een bescheiden deel van de 58.000 vierkante meter kantoorruimte is sinds enkele jaren in gebruik door IT-bedrijf Atos.

dubieus

KPMG verhuisde uit 'ruimtegebrek' naar een pand even verderop langs de A9 dat al snel veel te groot en duur bleek.

Die verhuizing ging gepaard met dubieuze financiële constructies die wel lonend bleken voor partners van het accountantsbureau.

Het leegstaande oude hoofdkantoor van een halve kilometer lang werd nadien hét symbool van de kantorenleegstand in Nederland. Mede door verhuizingen van bedrijven naar de Amsterdamse Zuidas kampt Amstelveen met veel leegstand. Landelijk is ongeveer 18 procent van de kantoor-

ruimte niet in gebruik, Amstelveen kampt met bijna 30 procent leegstand.

hobbels

Om de kantoorkolos daadwerkelijk om te bouwen tot een appartementencomplex moeten nog wel hobbels worden genomen. Zo moet het bestemmingsplan worden gewijzigd om De Bovenlanden een woonfunctie te geven. De gemeenteraad neemt daar vermoedelijk in maart volgend jaar een besluit over.

Daarbij kan geluidsoverlast een bezwarende factor worden. Het gebouw ligt pal aan de A9, die wordt verbreed en deels verdiept wordt aangelegd. Ook moet rekening worden gehouden met de geluidscontouren van Schiphol. De gemeente spreekt niettemin van een 'voldoende kansrijk' plan. <

TIPS

tarief € 15,15 voor de eerste drie regels en voor elke volgende regel € 5,61 (incl. 21% btw); tekst wordt achter elkaar doorgezet; maximaal drie woorden vetgedrukt; opgave via www.nd.nl/adverteren.

ACTIVITEITEN

■ ALGEMEEN

Help mee met de **alijah**, de terugkeer van het Joodse volk; inlichtingen info@ebenezer.nl

■ CONCERTEN

KERSTCONCERT **GEREFORMEERD MANNENKOOR 'T VECHTDAL**, vanavond om 20.00 uur in kerk Het Kruispunt, Brethouwerstraat 19 te Dalfsen. Dirigent Freddy Veldkamp, Orgel Anne Kroeze, Piano/Synthesizer Andre Pouwer, Solo Geert Westerhof. U bent van harte welkom, zaal is open om 19.30 uur.

■ UITVOERINGEN

7e Populair Klassiek Nieuwjaarsconcert, **Marco den Toom** – orgel. Za. 2 jan. 2016, Grote Kerk Dordrecht (Let op: eenmalig niet in Laurenskerk R'dam!). Ditmaal diverse extra's: samenzang, nieuwe cd, special guest, warme versnaperingen en live video vanaf de speeltafel. www.marcodentoom.nl

GERECHTELIIKE PUBLICATIES

■ IN LIQUIDATIE

DeltaConnect BV in liquidatie. Bovengenoemde rechtspersoon is ontbonden door besluit van aandeelhouder d.d. 22-11-2015. De rekening en verantwoording en het plan van verdeling liggen ter inzage tot 10-02-2016 ten kantore van het Handelsregister van de KvK Rotterdam en ten kantore van de rechtspersoon, Marjolein 3, Rozenburg.

■ Rootgen BV in liquidatie. Bovengenoemde rechtspersoon is ontbonden door besluit van aandeelhouder d.d. 22-11-2015. De rekening en verantwoording en het plan van verdeling liggen ter inzage tot 10-02-2016 ten kantore van het Handelsregister van de KvK Rotterdam en ten kantore van de rechtspersoon, Marjolein 3, Rozenburg.

PERSONEEL

■ ALGEMEEN

Fides zoekt een parttime **GZ- of KLINISCH PSYCHOLOG**. Dagen/tijden in overleg. Reactie graag naar info@fideshulpverlening.nl Meer info over onze praktijk: www.fideshulpverlening.nl.

advertentie

NDWINKEL.NL

Mosterd: twee 26 weken(dag)boeken

Nu met 50% korting

'Mosterd' is een bijzonder project. Elke week wordt één bijbels personage, zes dagen lang op een bijzondere manier belicht: maandag met een vraag en opdracht, dinsdag met een bijbelstudie, woensdag met een gedicht, donderdag met het bijbelse figuur in de huidige cultuur, vrijdag met het bijbelse personage (fictief) aan het woord en zaterdag met een cartoon van de onlangs overleden cartoonist Dokus (Jo de Putter).

De beide delen, *Mosterd* en *Fijne Mosterd* beslaan samen de 52 weken van een jaar.

Ideale boeken om je persoonlijke bijbelstudie wat pit bij te brengen! En wat dacht je van weggeven als **belijdenisgeschenk**?

Bestel nu *Mosterd* en *Fijne Mosterd* samen met **50% korting** van € 29,90 voor € 15,00 in [ndwinkel](http://ndwinkel.nl), www.ndwinkel.nl/mosterd of met de bestelbon hiernaast.

Bert Reinds

Theanne Boer

Rikkert Zuiderveld

Theodoor Meedendorp

Reinier Sonneveld

Dokus

~~€ 29,90~~
actieprijs
€ 15,00

Ja, ik wil de set van de boeken *Mosterd* en *Fijne Mosterd* bestellen en betaal hiervoor de aangegeven prijs en eenmalig € 1,95 aan verzendkosten.

..... sets *Mosterd* en *Fijne Mosterd* ~~€ 29,90~~ € 15,00

naam: m/v

straat:

postcode: plaats:

telefoonnr: e-mail:

Ik machtig het *Nederlands Dagblad* eenmalig de som van de bestelde artikelen en € 1,95 verzendkosten van mijn rekening af te schrijven.

IBAN:

handtekening:

Stuur deze bon naar het *Nederlands Dagblad*
t.a.v. **ndwinkel**, Postbus 111, 3770 AC Barneveld

.ndwinkel

Bestel nu in ndwinkel.nl

PUZZEL

KRUISWOORDPUZZEL

	1	2	3		4	5	6	7
8					9			
10				11				
12			13			14		
		15			16			
	17		18				19	
20		21			22	23		
24				25				
26				27				

© Sanders Puzzelboeken 151218

Horizontaal:
1. Ongeregeld; 8. rivier in Duitsland; 9. loven; 10. boom; 11. golfterm; 12. woedend; 14. Europeaan; 15. muziekstuk; 18. afstammeling; 20. rivier in Italië; 22. emmer; 24. spoorweg; 26. lof; 27. ceremonieel.

Verticaal:
1. Hoofdstad in Europa; 2. stofsoort; 3. titel; 4. Bijbelse vrouw; 5. los-bandig feest; 6. gekheid; 7. erwtensoep; 8. Amerikaanse staat; 11. foedraal; 13. damp; 16. wending; 17. slee; 19. spijskaart; 20. onheils-godin; 21. clown; 23. huisdier; 25. broeder.

OPLOSSING CRYPTOGRAM
VAN GISTEREN

Horizontaal:
3. Kaalkop; 6. los-sen; 8. gans; 11. kweek; 13. ieder; 14. mignon.

Verticaal:
1. Hans; 2. slang; 4. oden; 5. bliksem; 7. snedig; 9. Adda; 10. sir; 12. kino.

RECEPT

REDACTIE ND nd.nl/koken BEELD HAROLD PEREIRA

Dal-curry

Zelf Dal-curry maken kan met dit recept. Het komt uit het kookboek *De vrolijke tafel. Feestrecepten voor elke dag* van Karin Luiten. Een uitgebreide recensie van dit kookboek stond woensdag in de bijlage *Leven*.

BENODIGDHEDEN (4 PERSONEN)

- 200 g rode (split)linzen
- 200 ml kokosmelk
- 400 ml water
- 3 rijpe smaaktomaten
- 1 grote ui
- 1 groene peper
- 1 knoflookteen
- 1 volle theel koenjit (kurkuma)
- 2 theel Madras-kerriepoeder
- 3 eetl plantaardige olie
- zout
- handje (zeg 12-15) kerrieblaadjes (toko)

►► n.a.v. *De vrolijke tafel. Feestrecepten voor elke dag* Karin Luiten. Uitg. Nieuw Amsterdam, Amsterdam 2015. 249 blz. tijdelijk € 24,99

BEREIDING
Was de linzen grondig en doe met kokosmelk, water en koenjit in een pan. Breng aan de kook en laat vervolgens op laag vuur zonder deksel onder af en toe roeren (aanbrandgevaar!) gaarsudder en uit elkaar vallen. Bij splitlinzen duurt dat maar 10 minuten, bij hele linzen langer. Ook zijn in mijn ervaring de linzen van de Turk veel sneller gaar dan die van de natuurwinkel. Gewoon even opletten dus. Het moet in ieder geval soepig blijven, zo niet: scheutje kokend water erbij. Snipper intussen de ui en fruit in een grote koekenpan in wat hete olie.

Hak de groene peper (inclusief zaadjes) en knoflook fijn. Fruit mee met de ui tot die niet alleen maar glazig is, maar echt lekker goudbruin. Zet het vuur niet te hoog, verbrande ui is niet de bedoeling. Snijd alvast de tomaten in kleine stukjes. Roer het kerriepoeder door de ui en als je ze hebt kunnen vinden ook die heerlijke kerrieblaadjes. Fruit een minuutje mee. Doe de tomatstukjes erbij en bak ook deze 1-2 minuten mee tot ze zacht beginnen te worden. Breng de linzen op smaak met zout. Roer het uien-to-maatmengsel door de linzen. <

SUDOKU

LIGHT

		3				4		7
	4			1	3	5		
2					5		6	
				4				
7	2	1	8	3				
4		6	9				3	
5			7			2	9	
				9			8	5
	7				1	3		

Schrijf alle cijfers 1 t/m 9 in alle verticale kolommen, alle horizontale rijen én in alle vierkantjes van 3 x 3 vakjes.

HEAVY

2			8		4			
	3							7
			6				5	
		3			2		4	
		7	4		1			
	9	5			6			
	7					2	9	3
6							8	

OPLOSSING SUDOKU
LIGHT GISTEREN

3	2	5	9	6	1	4	7	8
4	1	7	8	2	5	9	6	3
9	6	8	4	3	7	1	5	2
2	7	3	1	9	4	5	8	6
8	5	1	2	7	6	3	9	4
6	4	9	5	8	3	7	2	1
7	8	4	6	1	9	2	3	5
5	9	6	3	4	2	8	1	7
1	3	2	7	5	8	6	4	9

4	3	8	1	2	5	7	9	6
1	9	2	4	7	6	5	8	3
5	7	6	3	9	8	2	1	4
8	1	4	7	6	3	9	5	2
7	2	3	8	5	9	6	4	1
6	5	9	2	4	1	3	7	8
3	4	7	5	1	2	8	6	9
2	6	5	9	8	4	1	3	7
9	8	1	6	3	7	4	2	5

FEUILLETONS

DAVID EN MIRJAM

87. 'Niets. Gewoon, werk gaan zoeken en geen moeilijkheden meer veroorzaken. En mij helpen om Benjamin zo snel mogelijk bij de rabbi te krijgen.'

Gewoon werk zoeken en geen moeilijkheden meer veroorzaken ... Met dat in zijn achterhoofd klopte David aan bij verschillende mensen in Kapernaüm: olijfboeren, vissers, marktkoopmannen. Hij pakte alles aan wat er was, maar kon nergens langer dan een paar dagen in dienst blijven. Maar alle beetjes hielpen. Aan het eind van iedere werkdag kon hij weer een handjevol munten aan zijn moeder geven en een nieuw kruidje medicijnen voor Benjamin kopen. Mama bedankte hem mat. Ze lachte bijna nooit meer. David pro-

beerde door nog harder te werken zijn moeder op te vrolijken. 's Avonds kwam hij doodmoe thuis en at hij snel, zodat hij 's avonds zijn vader kon helpen in de olijfgaard. 'David, je werkt veel te hard. Dit houd je nooit vol,' zei abba bezorgd. 'Het gaat prima. Ik ben blij dat ik kan helpen,' antwoordde David dapper. Als mama maar weer een keer lachte. En als het met Benjamin maar een beetje beter zou gaan. Mirjam was lief voor hem.

Ze nam hem werk uit handen en gaf hem af en toe een bemoedigende knipoog. Ze verzorgde Benjamin liefdevol, en vertelde hem over de rabbi die ze uit zouden nodigen.

De rabbi was echter al een tijdje weg. Na zijn toespraak op de berg was hij vertrokken uit Kapernaüm om verderop in de streek te spreken. David was er blij om. Hij zat er helemaal niet op te wachten om de rabbi te ontmoeten. Maar Mirjam kon niet wachten tot hij terug zou keren. Ze hoopte hem eindelijk te spreken te krijgen, ook al had ze de gouden speld niet meer om aan hem te laten zien. Na een paar weken hard werken voor verschillende mensen, kon David een poosje in dienst komen bij een pottenbakker, Salomo.

WORDT VERVOLGD

bij haar blijven slapen. Dat was lang geleden. Het was ook de laatste keer. Ik moest haar loslaten. Ze komt niet terug. De afstand is te groot. De berg tussen ons is er een die ik niet kan beklimmen. Ik vond dat je het moest weten. Ik heb er de laatste tijd veel over nagedacht hoe ik opnieuw moet beginnen. Het leven alleen is anders dan ik dacht. Ik heb een paar gedach-

ten gekopieerd van een website die 'Solovlucht' heet. Ironisch, vind je niet?

Maar het is moeilijk. Rachel was mijn eerste en mijn enige liefde. Ik heb nooit iets met een ander gehad. Ik heb je dit nooit verteld omdat het niet goed voelde, maar ... zelfs op je ergst, zonder make-up, met een gebroken been boven een kunststoffles en met hechtingen in je gezicht ... nou ja ... met jou verdwaald zijn is beter dan alleen gevonden worden. Ik wilde je daarvoor bedanken. Als Vince je dat niet zegt, en jou niet op een voetstuk plaatst, dan schiet hij tekort. Bel me in dat geval op en ik zal hem op zijn vingers tikken. Ik ben een expert op het gebied van wat een echtgenoot zou moeten zeggen.

WORDT VERVOLGD

WEGWERKZAAMHEDEN

Rijkswaterstaat heeft de volgende wegwerkzaamheden aangekondigd in de aankomende periode.

A50 | afsluiting oprit Eerde richting Uden. Zaterdag 19 december 08.30 uur tot 13.00 uur. Rijkswaterstaat voert werkzaamheden uit.

N36 | De kruising N36/Twentseweg met de Beerzerweg is geheel afgesloten van vrijdag 18 december 21.00 uur tot maandag 21 december 06.00 uur. Rijkswaterstaat voert werkzaamheden uit voor de reconstructie van de kruising. De kruising wordt opnieuw ingericht met verkeerslichten. Hiermee wordt de veiligheid op het kruispunt verbeterd. De berm wordt verbreed en het asfalt gefreesd.

►► Voor meer informatie: www.vananaarbeter.nl

EN VERDER

REDACTIE ND • BEELD CHRISTENUNIE EN HET MOZAÏEK

Ben Woldijk (midden) van de Klim-op, Middelstum.

■ **KERSTKAARTWEDSTRIJD VOOR CHRISTENUNIE**
Meer dan honderd kinderen van vier verschillende basisscholen in de provincie Groningen maakten afgelopen week een tekening voor de kerstkaart van de Christen-Unie in de provincie Groningen. Leerlingen van basisscholen de Wierde in Winsum, de Klim-op in Middelstum, de Ster in Harkstede en het Baken in Delfzijl maakten een tekening voor de kerstkaart. Dinsdag werd bekend wie de winnaars waren en welke tekeningen op de kaart werden gedrukt. Van elke school staat een winnende tekening op de kaart. De allermooiste tekening was van de 9-jarige Ben Woldijk van de Klim-op Middelstum. Zijn tekening van een wijze uit het Oosten staat dit jaar op de voorkant van de ChristenUnie-kerstkaart.

■ **JUBILEUM MEESTER OUDMAN IN HAREN**
Meester Nico Oudman, leerkracht van groep 7/8 van gereformeerde basisschool Het Mozaïek in Haren, is dinsdag in het zonnetje gezet. Dinsdag was het precies 40 jaar geleden dat Nico begonnen is als leerkracht en hij staat nog steeds met veel plezier voor de klas. Nico is

Meester Nico Oudman in fietsoptocht met de kinderen.

een sportieve leerkracht die erg van fietsen houdt, vandaar dat hij vanochtend door groep 7/8 op de tandem van huis werd opgehaald. Meester Oudman vond het geweldig om samen met de kinderen, ouders en collega's stil te staan bij dit jubileum.

■ **KERSTMARKT EN STAMPPOTTENBUFFET BAFLO**
De kerstmarkt en het stamppottenbuffet, georganiseerd door de gezamenlijke kerken in Baflo op 11 december, waren een succes. Voor de kerstmarkt zijn gebruikte en nieuwe kerstpullen verkocht. Er zijn koeken en cakes gebakken. Kinderen van basisschool Ichthus maakten kleurplaten. Er zijn kerststukjes gemaakt. Pannen vol soep en stamppotten zijn gekookt, rookworsten, spek-lapjes en gehaktballen gebraden en ingeleverd. Allerlei nagerechten werden klaargemaakt. Veel mensen uit Baflo en omgeving hebben meegewerkt. De opbrengst (ruim 1400 euro) is voor voedselbank 'Het Hogeland'. Voor de maaltijd hebben de cliënten van de voedselbank ook een uitnodiging bij hun pakket gekregen.

►► tips? Mail naar enverder@nd.nl

KERKNIEUWS

■ **GEREF. KERKEN VRIJGEMAAKT ontheffing**
ASSEN | Emeritus predikant ds. J.H. Kuiper is door kerken uit de regio Assen per 29 december eervol ontheven uit het ambt van predikant. Kuiper (62) was sinds 2000 emeritus predikant van de kerk te Haulerwijk. De ontheffing volgt uit nieuw beleid van emeritaatsorganisatie VSE en is in lijn met de nieuwe kerkorde. Aan Kuiper is tegelijkertijd door de Asser kerken preekbevoegdheid verleend voor twee jaar, met een mogelijke verlenging van steeds twee jaar.

■ **GEREFORMEERDE GEMEENTEN BEROEPEN** te Berkenwoude: W. Visscher te Amersfoort. BEDANKT voor Zwijndrecht: J.M.D. de Heer te Middelburg-Centrum.

NL

ANP

Nieuw deel A4 vanavond open

► **SCHIEDAM**
Het nieuwe deel van de A4 gaat vanavond open voor verkeer. Na de avondspits, rond 19.30 uur, wordt de afzetting weggehaald op de rijbaan tussen Schiedam en Delft. <

18-12-1980 OPNIEUW IN BEELD

WILLEM BOUWMAN • BEELD ANP

Er was 'een machteloze aan de macht'

Kamerlid Ruud Nijhof van de eenmansfractie DS'70 tussen zijn linkse collega's, met wie hij op 18 december 1980 even geen vrienden was.

Op 18 december 1980 gebeurde er iets bijzonders in de Tweede Kamer. Alle 150 leden namen deel aan de vergadering, en dat was sinds 1949 niet meer gebeurd. De reden was het onderwerp dat op de agenda stond: het wetsontwerp Wet Afbreking Zwangerschap, ofwel de abortuswet van 1980, die abortus onder bepaalde voorwaarden toestond. Zo moest een vrouw die een abortus wilde ondergaan, een bedenktijd van vijf dagen in acht nemen. Het was een van de meest omstreden wetten uit de parlementaire geschiedenis. De linkse partijen vonden de wet lang niet ruim genoeg, de kleine christelijke partijen vonden haar veel te ruim. Bleven over de regeringspartijen VVD en CDA, maar ook bij het CDA hadden vijf Kamerleden bezwaren tegen de wet. Zij werden onderworpen aan de massagepogingen van fractieleider Ruud Lubbers. Op 18 december werd de wet met de kleinste mogelijke meerderheid aanvaard: 76 voor, 74 tegen. Twee CDA'ers hadden toch nog tegengestemd. Daardoor had de stem van Ruud Nijhof, van de eenmansfractie DS'70, de doorslag gegeven. Na langdurig overleg met Lubbers had hij zijn bewaren laten varen en voorgestemd. Nijhof is de man met de kuif, staande tussen de Kamerbankjes. De tegenstanders van de wet lustten hem wel rauw. Hij werd 'een machteloze aan de macht' genoemd.

STILGEZET

Hebreeën 9:26

Cirkel

Nee, hij heeft zich bij de voltooiing van de tijden eenmaal geopenbaard, om met zijn offer de zonde teniet te doen.

Veel godsdiensten denken in een cirkel: om het leven op gang te houden moet je elke keer hetzelfde rondje maken: bloeien, rijpen en afsterven. Uit elke dood komt nieuw leven voort. Daarom is er een ronde van rituelen nodig door dag en jaar heen. Dat zijn rituelen met magische kracht: ze zijn werkelijk nodig om het leven op gang te houden. En de hoop bestaat hierin dat zelfs na de donkerste wolk er zeker weer zonneschijn komt. Al moet je de wolken daarna ook leren accepteren. Hoe anders is de hoop die Christus brengt! Hij heeft de cirkel doorbroken, doordat Hij in één keer volmaakte verzoening bracht, voor alle tijden geldig. En ooit zal het voor altijd, voor altijd goed zijn.

ndmorgen

Achter op de bijlage Zeven een jongerenportret van Alicia Elzinga uit Twijzelerheide. Ze is vóór fair trade. <

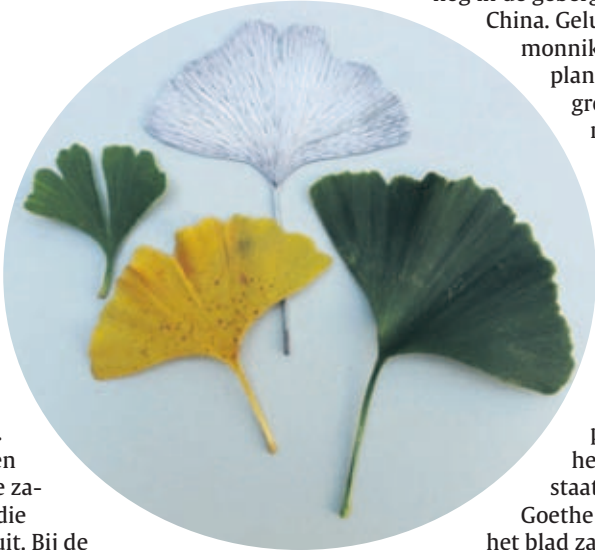
R A R I T E I T E N K A B I N E T

KLAAS NANNINGA nd.nl/achtergrond

Naakt of bedekt

Bioloog Klaas Nanninga verzamelde in vijftig jaar een eigen natuurhistorisch museum bij elkaar. Iedere week vertelt hij over een vondst. Vandaag over de ginkgo.

Het eerste gevolg van de zondeval was dat onbekommerd naakt niet meer gaat. Bepaalde stammen ver weg doen nog hun best en dichterbij huis naturalisten en saunabezoekers, maar het blijft onwennig. In de plantkunde is bedekt of naakt ook belangrijk: we delen bloemplanten op in naaktzadig en bedektzadig. Naaktzadig zijn naaldbomen en coniferen. Hier liggen de zaden los in een kegel en als die opengaat, waaien ze er zo uit. Bij de bedektzadigen, zoals een appel of walnoot, ligt het zaad opgesloten in een vrucht, die eerst moet weggroten voor een zaadje in de grond kan ontkiemen. En dan is er één plant die daar niet aan meedoet: de ginkgo. Hij is geen van beide. De bladeren hebben afwijkende nerven, hij heeft vruchten met zaad, maar de bevruchting gaat net als bij varens en mossen. Een botanisch buitenbeentje. Er is maar één van zijn soort, hij heeft geen familieleden. Niet de meest bekende boom, maar wel een van de mooiste. Ik leerde hem kennen tijdens mijn biologie studie en was zo verrukt dat ik een werkgroepje oprichtte tot behoud, verspreiding en bescherming van de ginkgo. Later liet ik bij een

zilver-smid een blad namaken. De ginkgo heeft als Nederlandse namen *Japanse tempelboom* en *zilverabrikoos* en stond op het punt van uitsterven. Hij groeide enkel nog in de gebergte-wouden van Tsje-Kiang in China. Gelukkig kozen boeddhistische monniken hem als heilige boom en plantten hem bij hun tempels. Ze groeien langzaam, maar schijnen wel 2500 jaar te kunnen worden. Ze zijn bijzonder bestand tegen luchtvervuiling en overleefden zelfs de atoombom op Hiroshima. De ginkgobomen die je in een tuincentrum koopt, komen uit een stek en groeien nogal stakerig op; uit zaad krijg je mooie grillige exemplaren. In de pastorie-tuin van de oude hervormde kerk in Zuidhorn staat een schitterend exemplaar. Goethe was verrukt van de boom. In het blad zag hij het symbool van vriendschap: twee lobben aaneen. De Latijnse naam is *Ginkgo biloba*, de tweelobbige. In mei 1828 stond Goethe in vuur en vlam voor de charmes van Marianne von Willemer, de vrouw van een bankier uit Frankfurt. Hij schreef een liefdesgedicht *Dieses Baums Blatt* en gebruikte het blad als symbool van eenwording. De boom kent aparte mannelijke en vrouwelijke bomen. Wereldwijd zijn er veel meer mannelijke bomen. De vrouwelijke bomen worden minder aangeplant omdat hun rijpe vruchten naar ranzige boter stinken en een glibberige smurrie op straat vormen. Ook hier lukt onbekommerd genieten van naakt niet. >> zie ook www.kunstennatuur.nl

IK & MIJN HUIS

bijdragen? achterop@nd.nl

BAKKIE

Een neef, vrachtwagenchauffeur, was bij ons op bezoek. Zijn 'bak-kie', een apparaat met een groot bereik waarmee vrachtwagenchauffeurs onderling contact met elkaar hadden, lag bij ons in de woonkeuken. Na het eten lazen we uit de Bijbel en het verhaal over Samuël was aan de beurt. Na de maaltijd gingen we naar de voorkamer, ons zoontje van 5 bleef achter. Na een tijdje besloot ik te gaan kijken waarmee hij bezig was. Ik hoorde hem praten. Hij zat aan tafel met het 'bakkie' voor zich en riep door de microfoon: 'Spreek Heer, want uw knecht hoort.'

RECEPT

WILMA VAN DIJK nd.nl/koken BEELD CAREL SCHUTTE

BREEKBROOD MET KRUIDENBOTER

Wilma van Dijk, 26 jaar, is lerares Engels. Is ze klaar met lesgeven, dan doet ze niets liever dan de opbrengst van haar moestuin – honderd vierkante meter – verwerken in betoverende recepten. Vandaag: breekbrood met kruidenboter.

Er zijn van die momenten dat ik jullie het liefst zou willen laten meuruiken in de keuken. Afgelopen zaterdag was zo'n moment. Na zo'n drie uur (inclusief rijzen) kwam er een prachtig goudbruin, knapperig breekbrood uit de oven. Zo eentje die je in kookboeken of -tijdschriften ziet staan en ver buiten jouw bereik lijkt ... Het was ons gelukt en vol trots genoten we van een kop soep mét breekbrood dat nog lekker warm was. Brood bakken is een vak apart, maar als je de tijd neemt en rustig het recept volgt, kan dit in ieder huishouden op tafel komen te staan.

BENODIGDHEDEN (20 BOLLETJES):

- 400 gram bloem
- 3,5 gram gist (half zakje gedroogde gist)
- 275 milliliter lauw water
- handvol paneermeel
- 250 gram roomboter
- 3 teentjes knoflook
- rasp van 1 citroen
- ½ theelepel cayennepoeder
- half bosje bieslook
- (zee)zout

BEREIDING:

Doe de bloem in een grote kom en voeg gist en een snuf zout toe. Maak een kuiltje in het midden en giet er geleidelijk 275 milliliter lauw water bij. Roer, terwijl je het water toevoegt, met een vork de bloem van buiten naar binnen, tot het water is opgenomen. Kneed dan het deeg met je handen. Voeg eventueel wat bloem toe als het te nat blijft. Kneed het deeg echt 10 minuten tot het glad en veerkrachtig is. Leg het in een kom en dek die af met een vochtige theedoek. Laat op een warme plek rijzen, ongeveer een uur.

Ondertussen maken we kruidenboter. Het is belangrijk dat de roomboter op kamertemperatuur is, leg dus even buiten de koelkast voordat je die gaat gebruiken. Doe de roomboter in een kom. Knijp de drie teentjes knoflook met een knoflookpers bij de zachte boter, doe de rasp van de citroen erbij en een halve theelepel cayennepoeder. Snijd de bieslook zo fijn mogelijk en doe dit bij de roomboter. Voeg als laatste een snuf zout toe (als

het ongezouten roomboter is). Roer dit alles goed door elkaar tot een mooie kruidenboter. Pak wat huishoudfolie en schep de boter uit de kom op de folie. Rol er een worst van, draai de uiteinden dicht en leg de kruidenboter in de koelkast. Als het deeg bijna een uur gerezen heeft, is het tijd om het bakblik klaar te maken. Smeer wat van de kruidenboter over de bodem en de zijkanten van het bakblik. Strooi er wat paneermeel over zodat er een egaal laagje over de kruidenboter komt. Verdeel het deeg in twintig balletjes en leg deze naast elkaar in het bakblik. Wij hadden vier balletjes naast elkaar en vijf achter elkaar. Strooi wat kruidenboter op en tussen de deegballetjes en laat weer anderhalf uur rijzen, zodat de balletjes in volume verdubbelen.

Verhit de oven voor tot 190 graden. Als de deegballetjes verdubbeld zijn, bestrooi ze dan nog met wat zout en zet het bakblik in de oven tot ze mooi goudbruin zijn (ca. 30 minuten). Voor een glimmend effect kun je nog wat boter op de bovenkant van de balletjes smeren als ze net uit de oven komen (de boter smelt dan zo mooi). Serveer het breekbrood op een mooie plank of een bord en laat iedereen zijn eigen stukje afbreken. Lekker met een soepje als voorgerecht voor Kerst of voor 's avonds bij een wijntje. Vergeet niet de kruidenboter erbij te serveren!

TIP:

Je kunt het breekbrood ook in een vorm van een kerstboom maken, dan past het helemaal bij Kerst! <

WEER

NEDERLAND

DIANA WOEI

Zeer zacht

Het zijn 'warme' tijden. De temperatuur ligt deze dagen ruim boven de normale waarden van 5 tot 6 graden en voorlopig is er van een echte afkoeling geen sprake. Gisteren werd het zelfs extreem zacht en diverse dagrecords sneuvelden toen het kwik opliep naar 14 tot 16 graden. Vandaag loopt het kwik op naar 11 of 12 graden en is het minder zacht dan gisteren. In de ochtend is er in het oosten nog veel bewolking en kan er wat regen vallen. De regen trekt richting Duitsland en vanuit het westen klaart het op. Vooral in de middag is er soms even zon. Er waait een matige, aan zee soms vrij krachtige wind uit het zuidwesten. In het weekend blijven de temperaturen hoog. Op de meeste plaatsen ligt het kwik tussen 11 en 14 graden. Er is vrij veel bewolking maar zo nu en dan breekt de zon ook door, vooral op zondag. Neerslag wordt er nauwelijks verwacht. De zuidwestenwind trekt wel iets aan en wordt matig tot krachtig. Maandag verandert er weinig en dinsdag, als de winter officieel begint, kunnen de muts en sjaal nog gewoon in de kast blijven want de maxima liggen dan opnieuw rond 12 of 13 graden. Wel kan er een buitje vallen en woensdag regent het vaker en langer. Ook in het tweede deel van volgende week is er van winters weer geen sprake. Het blijft onveranderd zacht.

EXTREMEN

Warmst:	14,7 °C	in 1987
Koudst:	-14,3 °C	in 1927
Natst:	26,9 mm	in 1965

VORIG JAAR

Maximum	7,8 °C
Minimum	1,8 °C
Aantal mm	2,90 mm

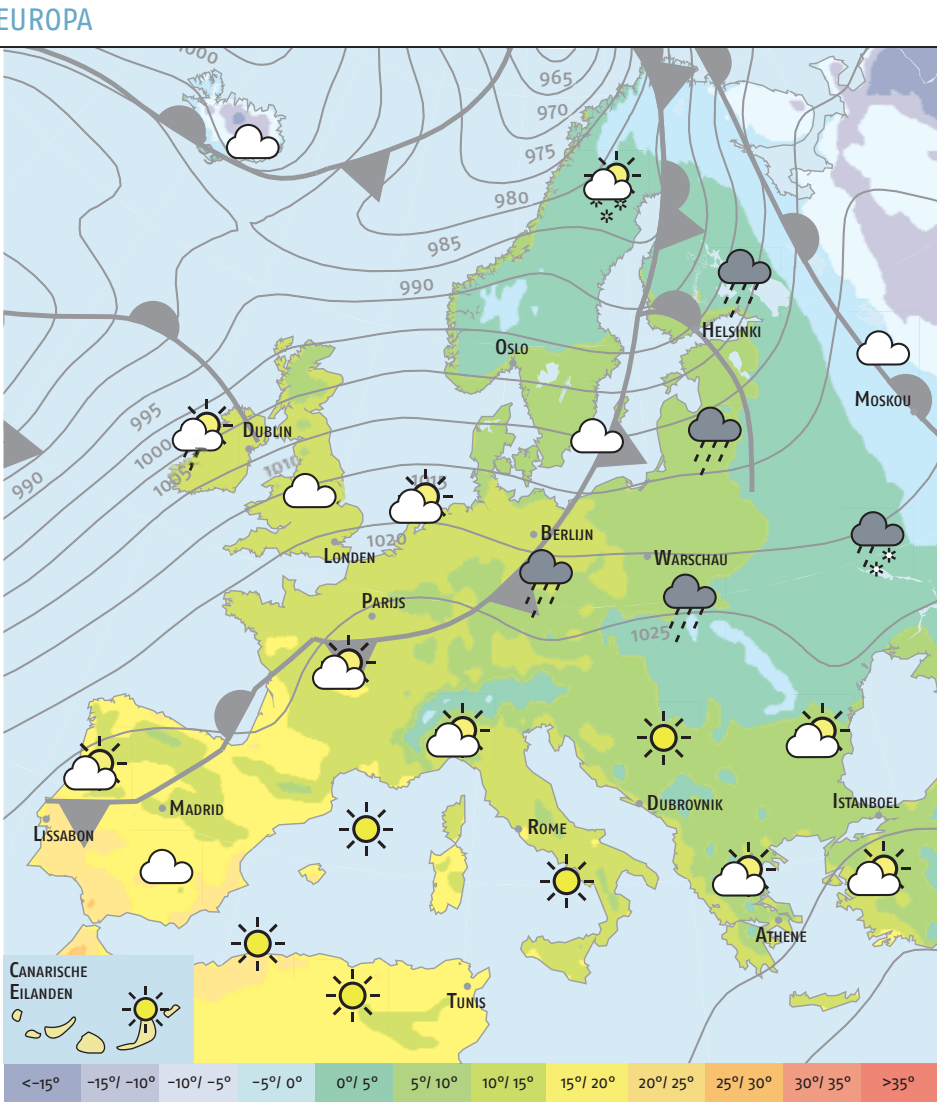
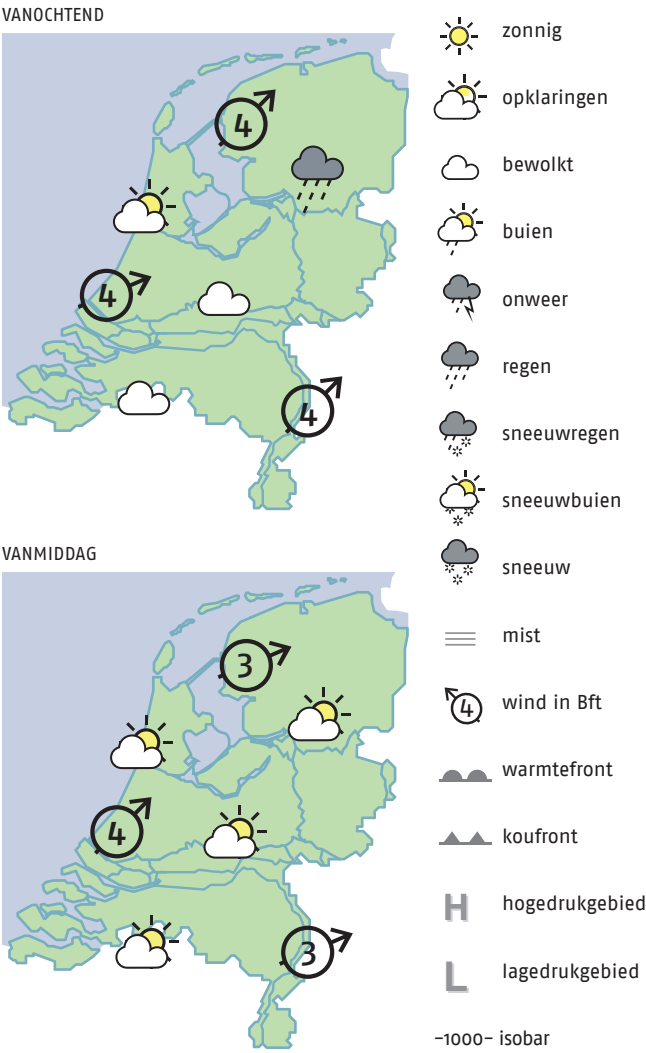

COLOFON

Uitgave van Nederlands Dagblad B.V.
Hermesweg 20, 3771 ND Barneveld,
tel. 0342 411 711, Postbus 111, 3770 AC
Barneveld, www.nd.nl
Nederlands Dagblad B.V. maakt
deel uit van Nedag Uitgevers B.V.
Directie: Rinder Sekeris en Sjirk Kuijper
Uitgever: Rinder Sekeris

REDACTIEADRESSEN
ALGEMEEN Postbus 111, 3770 AC Barneveld,
tel. 0342 411711, fax 0342 411611;
e-mail: redactie@nd.nl
POLITIEKE REDACTIE: Postbus 20018,
2500 EA Den Haag, tel. 070 3183180;
fax 070 3453101, e-mail: politiek@nd.nl

ABONNEMENTEN
tel. 0342 411711, fax 0342 411613
e-mail: abonneeservice@nd.nl
ABONNEMENTSPRIJZEN:
per maand € 33,90
per kwartaal € 96,90
per jaar € 369,00
In de abonnementsprijs voor de papieren
versie is 1,25% toeslag opgenomen voor
toegang tot alle digitale producten.

NEDERLAND	VANDAAG	MORGEN	EUROPA	VANDAAG	MORGEN	WERELD	VANDAAG	MORGEN
stad	weer	°C	stad	weer	°C	stad	weer	°C
Amsterdam	bewolkt	12	Athene	bewolkt	12	Antalya	regenbui	16
Apeldoorn	bewolkt	12	Barcelona	bewolkt	19	Bangkok	bewolkt	29
Arnhem	bewolkt	12	Berlijn	neerslag	12	Buenos Aires	bewolkt	26
Breda	regenbui	13	Boedapest	bewolkt	5	Casablanca	bewolkt	23
Den Bosch	bewolkt	12	Bordeaux	bewolkt	15	Curaçao	bewolkt	32
Den Haag	bewolkt	12	Brussel	bewolkt	12	Delhi	zonnig	19
Den Helder	bewolkt	11	Dublin	regenbui	11	Johannesburg	onweer	28
Eindhoven	bewolkt	12	Frankfurt	bewolkt	12	Lima	bewolkt	23
Emmen	bewolkt	12	Heraklion	bewolkt	15	Los Angeles	zonnig	20
Enschede	regenbui	12	Innsbruck	regenbui	11	Melbourne	bewolkt	36
Groningen	regenbui	12	Kopenhagen	bewolkt	10	Mexico City	bewolkt	20
Leeuwarden	regenbui	11	Las Palmas	zonnig	24	Nairobi	onweer	25
Lelystad	bewolkt	12	Lissabon	bewolkt	18	New Orleans	bewolkt	14
Maastricht	bewolkt	13	Londen	bewolkt	13	New York	bewolkt	9
Middelburg	bewolkt	12	Madrid	bewolkt	16	Paramaribo	bewolkt	31
Nijmegen	bewolkt	12	Milaan	bewolkt	8	Peking	zonnig	6
Rotterdam	bewolkt	12	Moskou	bewolkt	-2	Seoul	bewolkt	2
Terschelling	bewolkt	11	Nice	bewolkt	17	Singapore	bewolkt	1
Utrecht	bewolkt	12	Oslo	regenbui	4	Sydney	zonnig	32
Venlo	bewolkt	12	Parijs	bewolkt	12	Tel Aviv	regenbui	19
Vlissingen	bewolkt	12	Rome	zonnig	14	Tokio	zonnig	10
Winterswijk	bewolkt	12	Sofia	zonnig	6	Toronto	bewolkt	2
Zierikzee	bewolkt	12	Stockholm	bewolkt	8	Tunis	zonnig	18
Zwolle	bewolkt	12	Warschau	neerslag	9	Vancouver	onweer	7

ZON

VANDAAG

MORGEN

△ 08:42 uur	△ 08:43 uur
▼ 16:29 uur	▼ 16:30 uur

MAAN

VANDAAG

MORGEN

△ 12:43 uur	△ 13:10 uur
▼ --:-- uur	▼ 00:57 uur

MAANSTANDEN

Eerste kwartier

Volle maan

Laatste kwartier

Nieuwe maan

18 dec	25 dec	02 jan	10 jan
--------	--------	--------	--------

VRIJDAG	ZATERDAG	ZONDAG	MAANDAG	DINSDAG	WOENSDAG
10° 12°	9° 12°	11° 13°	9° 12°	9° 11°	10° 11°
10% ZW 3	10% ZW 3	10% ZW 4	20% ZW 5	30% ZW 5	60% ZW 5

WATERHOOGTE (CM)

	VANDAAG	MORGEN
Arnhem	818	-9
Keulen	223	-4
Konstanz	301	2
Lobith	866	-9
Zwolle	61	-2

COMBINATIEABONNEMENTEN:
Zaterdag papier en door de week digitaal:
per maand € 20,50, per kwartaal € 59,90,
per jaar € 230,00.
Vrijdag, zaterdag papier en door de week
digitaal: per maand € 22,50, per kwartaal
€ 66,50, per jaar € 255,35.
STUDENTENABONNEMENTEN:
Papier: per maand € 16,95, per kwartaal
€ 48,45, per jaar € 184,50.
Zaterdag papier, door de week digitaal:
per maand € 10,25, per kwartaal € 29,95,
per jaar € 115,00.
ALGEMENE VOORWAARDEN:
Prijzen zijn inclusief btw en gelden bij
automatische incasso. Per acceptgiro € 2,50
toeslag per betalingsperiode. Abonnementen
kunnen op elk gewenst moment ingaan.
Opzeggen van een abonnement kan zowel
telefonisch, schriftelijk als per e-mail. Daarbij
willen wij graag weten wat de reden van
opzegging is. De opzegging moet een maand
voor de nieuwe betaalperiode binnen zijn bij
de afdeling abonneeservice. Het moment van
opzeggen is de dag waarop de opzegging bij
de afdeling abonneeservice binnen is. Tijdige
opzegging van een abonnement voorkomt een
stilzwingende voortzetting.
Van abonnees legt Nedag Uitgevers B.V.
gegevens vast voor de uitvoering van de
abonnementsovereenkomst. Deze gegevens
kunnen gebruikt worden om abonnees te

informeren over de andere diensten en
producten van titels en werkmatschappijen
van Nedag. Als u die informatie niet wenst,
kunt u dat schriftelijk melden of een formulier
aanvragen bij onze afdeling abonneeservice.

ADVERTENTIES
tel. 0342 411711, ma. t/m vr. 8.30-17.00 uur;
fax 0342 411612; e-mail: advertentie@nd.nl
FAMILIEBERICHTEN € 1,21 (incl. 21% btw)
per mm, per kolom; e-mail:
familiebericht@nd.nl. Via site € 1,09
(incl. 21% btw) per mm, per kolom.
RUBRIEKSADVERTENTIES zie nd.nl/adverteren
SLUITINGSTERMIJN rubrieksadvertenties één
dag voor plaatsing vóór 12.00 uur; zakelijke
advertenties reserveren vóór 09.00 uur,
aanleveren vóór 11.00 uur; familieberichten
vóór 13.00 uur; geboorte- en
overlijdensadvertenties vóór 16.00 uur.
Advertenties voor maandageditie: zakelijke
advertenties vrijdags tot 12.00 uur;
rubrieksadvertenties vrijdags tot 12.00 uur;
familieberichten e-mail of fax zaterdags tot
17.00 uur.

AUTEURSRECHTEN
Alle auteursrechten en databankrechten ten
aanzien van de inhoud van deze uitgave
worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze
rechten berusten bij Nederlands Dagblad B.V.,
c.q. de desbetreffende auteur.

BANK
IBAN NL21INGB0659441144
BIC-code INGBNL2A
Identificatienummer: NL44ZZZ090569430000

BEZORGING
Informatie over bezorging tijdens kantooruren:
0342 411711. Op zaterdag van 8.30 tot 10.30
uur. Mailen kan ook: service@nd.nl of ga naar
onze site nd.nl/bezorging. Of SMS 222 naar 1008
(55 cent per bericht) wanneer u vandaag geen
krant hebt ontvangen.
Wanneer u voor het eerst gebruik maakt van
deze service, vermeld dan uw e-mailadres,
postcode en huisnummer.

ND IN AANGEPASTE LEESVORM
Het ND is in aangepaste leesvorm verkrijgbaar
bij Stichting Aangepast Lezen, Den Haag,
tel. 070 3381500.
kanten@aanangepastlezen.nl

REDACTIE
HOOFDREDACTIE
Sjirk Kuijper (hoofddirecteur),
Daniël Gillissen (adjunct-hoofddirecteur),
Frans Tijssen (secretaris)
EINDREDACTIE Hugo de Bruijne,
Cees Dorland, Reiny de Fijter,
Jenneke van Garderen-Hoogland,
Hilbert Meijer (dagkrant),
Annemarie Eversdijk-Cornelisse (Leven),

Dick Schinkelshoek (Gulliver),
Reina Wiskerke (Zeven),
Marieke Westerterp-van Vuren (internet)
CULTUUR, MEDIA & WETENSCHAP
Rien van den Berg, Maurice Hoogendoorn,
Marc Janssens, Hilbrand Rozema, Roel Sikkema
WERELD Jan van Benthem,
Tilly Dodds-Reijnen, Ruurd Ubels,
Herman Veenhof, Gerhard Wilts
POLITIEK & ECONOMIE Gerard Beverdam,
Piet de Jong, Sjoerd Mouissie, Eduard Sloot
KERK & RELIGIE Gerald Bruins,
Daniël Gillissen, Gerard ter Horst,
Wim Houtman, Machteld Meerkerk-Brouwer,
Dick Schinkelshoek, Chiel Smaling (stagiair),
Linda Stelma-de Haan
BINNENLAND & SAMENLEVING
Willem Bouwman, Marinde van der Breggen,
Auke van Eijdsen (stagiair),
Sophia Geuze-Verboom, Hans Hopman,
Hilbert Meijer, Petra Noordhuis,
Aaldert van Soest
OPINIE & DEBAT Peter Bergwerff,
Wim Houtman, Frans Tijssen, André Zwartbol
BUREAUREDACTEUREN Harm Bosma,
Jenneke van Garderen-Hoogland,
Roeland van Mourik, Harco Ploegman,
Jan-Willem Veenhof
VORMGEVING Egbert Bonte,
Lieneke Eefting, Bert Hagenaars,
Debora Post, Wilco Pot, Hendrik Jan Vermeer,
Christel Versteeg-van de Pol

TV

VOORKEUR

NPO 2 ► EO, 17.10–17.40 uur **Geloof & 'n hoop liefde**

Gert Jacobs is een voormalig wielrenner en deed vijf keer mee aan de Tour de France als ‘meesterknecht’. Sinds 2011 is hij regelmatig te zien in het tv-programma *Tour du Jour* van RTL met zijn smakelijke wieleraanekdotes. Oorspronkelijk komt Gert uit Drenthe maar tegenwoordig woont hij in Tiel. Tussen Drenthe en Tiel ligt een turbulent leven, waar hij over vertelt.

NPO 2 ► KRO–NCRV, 18.45–19.20 uur

Binnenstebuiten

Chef-kok Leon Mazairac is uitgenodigd door een oude bekende van hem, Piet. Die woont inmiddels in België en heeft daar een wijngaard. Sommelier Milton Verseput haakt natuurlijk aan, want mousserende wijn, wat serveer je daarbij? Het programma keek al eerder binnen in het luxe penthouse van succesvol ondernemer Marjan Strijbosch in Eindhoven. De inrichting hiervan is tot het kleinste detail toe door haarzelf ontworpen. Kerst is voor Marjan een bijzondere tijd waarvoor ze extra uitpakt om haar huis op en top in kerstsfeer te brengen.

NPO 2 ► EO, 19.20–20.25 uur **Wild Patagonia**

De immense kust van Patagonië is maar liefst zeventuizend kilometer lang en grenst aan drie van de grootste wereldzeeën: de Atlantische Oceaan, de Grote Oceaan en de Zuidelijke Oceaan die bij de roemruchte Kaap Hoorn bulderend en kolkend op elkaar botsen. Toch zijn deze tumultueuze wateren rijk aan leven dat zijn eigen manieren heeft gevonden om hier te floreren.

TV VOORAF

HILBRAND ROZEMA nd.nl/media BEELD RUBEN SMIT / LEVENDE RIVIER

Met kano de Rijn afzakken

Bij Spijk en Lobith in een kano stappen ... en dan de hele Rijn afzakken, onderweg lang genoeg treuzelend om mooie natuurfilms te maken. Wie wil dat nu niet? Ruben Smit doet het voor zijn werk.

Na het grote succes van *De Nieuwe Natuur*, de film over de Oostvaardersplassen, begint er vanavond een nieuw Ruben Smit-avontuur. De camera gaat van hoog boven het landschap (aan drones of vliegers) naar de bodem van al dat rivierwater. De vertelling gaat van de publieksvriendelijke dieren, zoals damherten, zeearenden, lepelaars, oeverzwaluwen en zwarte sterns (waarvan er honderden paartjes in de Gelderse Poort broeden, allemaal op door mensen neergelegde vlotjes) naar een-dagsvliegen en libellen. Van de grote zoogdieren naar de parallelle wereld van de insecten; Smit zet die werelden graag tegen elkaar aan, in mooie contrasten. Hij wil de onophoudelijke cyclus van het leven laten zien, en verrassen met gekke, onverwachte beelden: een lugubere kluwen vechtende padden die bijna een vrouwtjespad doden, een streng knuffelende ringslangen die van de Blauwe Kamer bij Wageningen een Amazonegebied lijken te maken. Of een purperreiger die zichzelf opvouwend neerzakt op het nest. Of een close-up van een echt gruwelijk grote meerval, ‘het grootste monster van onze rivieren’. Daarbij zijn ook geluid en muziek met grote zorg gekozen. Er wordt natuurlijk veel geschemerd en het

wordt veel en langzaam licht; want ’s morgens en ’s avonds, dan gebeurt het.

Geen binnenschip passeert Rubens kano, geen mens is er te zien behalve hij, in contemplatie bij een knappend vuurtje op de oever. Smit gaat de kijker voor in nationale onthaasting. En welke reisroute is dan meer geschikt dan dat lint van rivieren, die beginnen als Rijnwater dat bij Duitsland ons land betreedt om verderop te veranderen in Lek en Merwede, Waal en Nederrijn. Omdat er meer waterberging nodig is nu het klimaat verandert, mogen zijkreken en vergeten zijarmen weer meedoen, graafmachines creëren nieuwe natuur. Daardoor is het water schoner en zuurstofrijker dan ooit, wat gunstig is voor de een-dagsvlieg, een helderwit wezentje, dat zorgt voor witte ‘zomersneeuw’. Bij hoogwater kan het peil bij Lobith dertien meter hoger zijn dan zeeniveau. Dan draagt de kano Smit door en langs de boomtoppen van de vloedbossen. Bij het rivierenland horen eigen woorden. Uiterwaarden. Stuwwallen. Rivierduinen, overstromingsvlakten, gorzen, nevengeulen, kreken, ooibossen, kwelmoerassen, boezemwater, boven- en benedenstrooms. Het is van zichzelf al één gedicht. Opnieuw een prachtige natuurfilm, van een perfectionist die alles uit de kast haalt: zo mooi is de natuur in Nederland.

►► **Vroege Vogels presenteert: Levende Rivier, VARA, NPO 2, 21.05–22.00 uur**

NPO 1

09.40 MAX Geheugentrainer. 10.00 NOS Journaal. 10.15 Tijd voor MAX & Hallo Nederland. 11.00 NOS Journaal. 11.15 Tijd voor MAX & Hallo Nederland. 11.40 NOS Journaal. 12.00 NOS Journaal. 12.15 NOS Journaal. 12.30 NOS Journaal. 12.40 NOS Journaal. 13.00 NOS Journaal. 13.10 NOS Sportjournaal. 13.20 NOS Journaal. 13.30 NOS Sportjournaal. 13.35 NOS Journaal. 13.48 NOS Sportjournaal. 14.00 NOS Journaal. 14.15 NOS Journaal. 14.30 NOS Journaal. 14.40 NOS Journaal. 15.00 NOS Journaal. 15.15 NOS Journaal. 15.30 NOS Journaal. 15.40 NOS Journaal. 16.00 Pauw. 17.00 KRO Kindertijd. 17.25 Sesamstraat: 10 voor... 17.35 Sesamstraat. 17.55 Politieke partijen

18.00 NOS Journaal.
18.15 EénVandaag.
18.30 NOS Gesprek minister-president.
18.45 NOS Sportjournaal.
19.00 Een huis vol.
20.00 NOS Journaal.
20.30 Toen was geluk heel gewoon.
22.10 Erica op reis.
22.55 Pauw.
23.55 NOS Journaal

00.15 Pauw. 01.15 EénVandaag.

►► **kijk voor het complete programmaoverzicht op www.nos.nl of op Teletekst pagina 200**

VRT

09.00 Music for Life 2015. 12.20 Dagelijkse kost. 12.35 Blokken. 13.00 Het Journaal. 13.25 Het Weer. 13.30 Iedereen Beroemd. 13.50 Thuis. 14.15 Music for Life 2015. 17.35 Buren
18.00 Het Journaal. 18.10 Het Weer. 18.15 Dagelijkse kost. 18.30 Blokken. 19.00 Het Journaal. 19.40 Iedereen Beroemd. 20.05 Het Weer. 20.10 Thuis. 20.40 Endeavour. 22.10 Downton Abbey. 23.00 Het Journaal. 23.16 Keno. 23.17 Euro Millions. 23.20 Het Weer. 23.25 Frantic.....
01.20 Dagelijkse kost. 01.35 Iedereen Beroemd. 01.55 Het Journaal.

ARD

10.44 Tagesschau. 10.45 Um Himmels Willen. 11.35 Elefant, Tiger & Co. 12.00 Tagesschau. 12.15 ARD–Buffet. 13.00 ARD–Mittagsmagazin. 14.00 Tagesschau. 14.10 Rote Rosen. 15.00 Tagesschau. 15.10 Sturm der Liebe. 16.00 Tagesschau. 16.10 Nashorn, Zebra & Co. 17.00 Tagesschau. 17.15 Brisant
18.00 Gefragt – Gejagt. 18.45 Gefragt – Gejagt. 19.45 Sportschau vor acht. 19.50 Wetter vor acht. 19.55 Börse vor acht. 20.00 Tagesschau. 20.15 Der kleine Lord. 21.55 Tagesthemen. 22.10 Tatort. 23.40 Mankells Wallander – Die Cellospielerin 01.10 Tagesschau. 01.20 Operation Schwarze Blumen. 03.03 Tagesschau.

NPO 2

07.15 NOS Journaal. 07.30 NOS Journaal met gebarentolk. 07.35 NOS Journaal. 07.40 NOS Journaal. 07.45 NOS Journaal. 08.00 NOS Journaal met gebarentolk. 08.15 NOS Journaal. 08.30 NOS Journaal. 08.35 NOS Journaal. 08.45 NOS Jeugdjournaal met gebarentolk. 09.00 NOS Journaal met gebarentolk. 09.15 De ochtendkus. 09.30 Dit is de dag. 10.10 Keuringsdienst van Waarde. 10.55 Bloed, zweet en ari'a's. 11.40 Sterren op het doek. 12.25 BinnensteBuiten. 12.57 Politieke partijen. 13.00 NOS Journaal. 13.05 NOS Sportjournaal. 13.15 Kunstuur. 13.55 Schilderen met Gary Jenkins. 14.25 Metterdaad. 14.35 De Rijdende Rechter. 15.10 Krabbé zoekt Van Gogh. 16.00 NOS Journaal. 16.10 KCO Sjostakovitsj Cello Concert. 17.00 NOS Journaal. 17.10 Geloof en een hoop liefde. 17.40 Tijd voor MAX Maakt Mogelijk & Hallo Nederland

18.45 BinnensteBuiten.
19.20 Natuur op 2: Wild Patagonia.
20.25 De slimste mens.
21.05 Vroege vogels.
22.00 Nieuwsuur.
22.55 NOS Studio Sport Eredivisie.
23.15 Bride Flight

01.19 Nachtzoen. 01.30 Nieuwsuur.

NPO 3

08.15 De Smurfen. 08.30 Raad eens hoeveel ik van je hou. 08.45 NOS–Jeugdjournaal. 08.50 Igam Ogam. 09.00 Maya de Bij. 09.10 Super Grover 2.0. 09.20 KRO Kindertijd. 09.45 Babar en de belevenissen van Badou. 10.00 Koekeloere. 10.15 Zoostraat 64. 10.25 Sesamstraat: 10 voor... 10.35 Casper & Lisa. 10.50 Joe & Jack. 10.55 Pingu. 11.05 Bruine beer in het blauwe huis. 11.25 Bol & Smik. 11.40 Calimero. 11.50 Masha's sprookjes. 11.55 Het zandkasteel. 12.15 Heidi. 12.35 Wickie de Viking. 12.50 Shaun het schaap. 13.00 Z@ppbios: Het zakmes. 14.25 KRO Kindertijd. 14.55 Twisted Whiskers. 15.05 Kasper en de Kerstengelen. 15.30 Z@ppbios: Niko en de Vliegende Brigade. 16.45 Freeks wilde wereld. 17.00 De dodelijkste 60 specials. 17.30 Wat een beest! 17.45 Checkpoint...

18.00 Kasper en de Kerstengelen.
18.25 Het Klokhuis.
18.45 NOS–Jeugdjournaal.
19.00 SpangaS.
19.30 Serious Request.
20.30 Freek Vonk in Latijns–Amerika.
21.20 Homeland.
22.20 Spring Breakers.
23.50 Serious Request TV

04.30 Tekst-TV.

TOEN WAS GELUK NOG HEEL GEWOON Komische film over het leven in de jaren '70. NPO 1, 20.30 uur

NGC

06.00 Ice Road Rescue. 06.50 Filthy Riches. 07.35 Drain the Bermuda Triangle. 08.20 The Incredible Dr Pol. 09.05 The Dog Whisperer. 09.55 Time Scanners. 10.50 Locked Up Abroad. 11.40 The Incredible Dr Pol. 12.25 Highway Thru Hell. 13.20 Ultimate Airport Dubai. 14.10 Nazi Megastructures. 15.05 WWII's Greatest Raids. 15.55 Street Genius. 16.20 The Border. 17.15 Air Crash Investigation
18.10 Nazi Megastructures. 19.05 The Incredible Dr Pol. 20.00 Science of Stupid. 20.30 Science of Stupid. 21.00 Horse Whisperer. 22.00 The Incredible Dr Pol. 23.00 The Incredible Dr Pol
00.00 Explorer. 01.00 Stephen Hawking's Science of the Future. 02.00 Drugs Inc. 02.50 Seconds from Disaster. 03.40 Air Crash Investigation. 04.30 Apocalypse.

VIRAL

WOUTER VAN DER TOORN nd.nl/media BEELD YOUTUBE

Strijd tussen Youtube-hits

Wat trekt de aandacht op sociale media? Vandaag: Enzo Knol en StukTV.

opgelegd door de snel ingeroepen politie.

1 – 0 voor de grap van StukTV zou je zeggen, maar Enzo neemt het niet zo sportief op. Hij vindt het allemaal echt niet grappig en doet, met zijn hoofd uit het slaapkamerraam gestoken, zijn beklag dat het eigenlijk niet kan. Natuurlijk alles op video: 'Mijn vriendin ligt hier te huilen, heeft allemaal hartkloppingen en is in paniek. Daarom heb ik de politie gebeld.' Het aangeboden flesje sterke drank wordt niet aanvaard: 'Ik kon jullie altijd wel waarderen, maar dit vind ik echt niet kunnen.'

Jawel, het is hard werken om je fans

tevreden te houden. Dat geldt voor zowel Enzo Knol als StukTV. Elkaar lekker pesten hoort er blijkbaar ook bij. Maar deze ruzie loopt wel snel op. Enzo laat de video van het hele gebeuren blokkeren op Youtube. Dat maakt het niet allemaal leuker. Tijdens de uitzending van RTL Late Night werd woensdagavond een verzoeningspoging ondernomen door Humberto Tan als de mannen van StukTV en Enzo Knol met zijn vriendin tegenover elkaar zitten. Maar de kou is niet uit de lucht gehaald. En ondertussen vinden de fans van de verschillende groepen elkaar helemaal niet leuk meer, zo blijkt wel uit alle commentaren op Youtube, LiveLeaks en Dumpert.

Welkom in de harde wereld van virals. Hoelang blijft het leuk, en wanneer ga je over de grens met pranks, grappen die worden uitgehaald bij anderen. Dat is de terechte discussie die ook gevoerd moet worden. >> Stuk TV: http://j.mp/stuktenzo >> RTL Late Night: http://j.mp/stuktvRTL

NL

REDACTIE CULTUUR

Nederlanders in actie voor Serious Request

> HEERLEN Serious Request heeft al ruim 675.000 euro opgeleverd, terwijl de dj's vandaag pas het Glazen Huis ingaan. Het geld dat met de actie wordt opgehaald, gaat naar jongeren in oorlogs- en conflictgebieden. Nederlanders zijn al druk aan de slag gegaan met acties als koekjes bakken en lege flessen inzamelen, om zo veel mogelijk euro's bij elkaar te sprokkelen. Op het gereformeerde Greijdanus College in Zwolle hield de vmbo-bovenbouw afgelopen nacht een sponsoractie. Het streefbedrag was 5000 euro. Ook grotere acties worden op touw gezet. Zo houdt het Korps Mariniers een sponsor- en estafetteloop van Rotterdam naar Heerlen. <

NL

ANP

Publieke tv online wereldwijd te zien

> HILVERSUM BVN (het Beste van Vlaanderen en Nederland), de publieke televisiezender voor Nederlandstaligen in het buitenland, is niet alleen meer via de satelliet, maar ook online te zien. Hiermee komt de zender tegemoet aan de wens van veel kijkers. Overigens is het in veel landen door de slechte kwaliteit van internet niet mogelijk om programma's online te kijken en zijn mensen toch aangewezen op de satelliet. Maar er zijn ook plekken, zoals grote steden met hoge gebouwen of landen met strenge overheidsregels, waar BVN juist beter via internet is te ontvangen. <

RADIO VOORKEUR

NPO RADIO 5 > HUMAN, 19.02-20.00 UUR

OBA live

Rechtsfilosoof Bastiaan Rijpkema komt praten over zijn gepubliceerde proefschrift Weerbare democratie. De grenzen van democratische tolerantie. Al sinds de democratie bestaat, zijn er groeperingen die diezelfde democratie willen ondermijnen en afschaffen. Wat als de meerderheid van de mensen daarvoor stemt?

SBS 6

15.10 Dr. Quinn, Medicine Woman. 16.10 De grote verbouwing. 17.05 Huizenjacht. 18.00 Hart van Nederland – Vroege editie. 18.15 Shownieuws – Vroege editie. 18.30 MasterChef Junior USA. 19.30 Utopia. 20.00 De leukste websnacks. 20.30 Harry Potter and the Prisoner of Azkaban. 22.30 Hart van Nederland – Late editie. 22.40 Shownieuws – Late editie. 22.45 Harry Potter and the Prisoner of Azkaban. 23.30 Piets weerbericht. 23.35 Utopia. 00.10 Jupiler League. 01.10 RelaxTV. 05.00 Loop: Hart van Nederland – Late editie.

RTL 7

06.15 Teleshop 7: Car Tracks. 07.00 Teleshop 7: Willie.nl. 07.30 Teleshop 7: Tommy Teleshopping. 08.45 Teleshop 7: Kortingsbrigade.nl. 09.00 De Pfaffs. 09.40 De Pfaffs. 10.20 De Pfaffs. 11.00 Everybody Loves Raymond. 11.30 Everybody Loves Raymond. 12.00 The King of Queens. 12.30 The King of Queens. 13.00 Politie op je hielen. 14.00 RTL 7 Darts: WK 2016. 18.00 Cops. 18.30 Politie op je hielen. 19.30 Stop! Politie. 20.30 Voetbal Inside. 22.00 RTL 7 Darts: WK 2016. 01.00 Cops. 01.30 Teleshop 7: Nachtlounge – Flirts. 02.01 Teleshop 7: Nachtlounge – Flirts. 05.30 Teleshop 7: Morning Chat.

REFORMATORISCHE OMROEP

09.00 RO non-stop. 09.25 Dagopening. 12.00 RO non-stop. 14.00 Aan tafel. 18.00 RO non-stop. 19.00 RO non-stop massale samenzang. 20.00 Album Top 10. 22.00 Bel tot 10! 22.15 Dagsluiting. 00.00 RO non-stop. 02.00 RO non-stop. 03.00 RO non-stop anderstalig.

GROOT NIEUWS RADIO

06.00 De ochtend van Groot Nieuws Radio. 07.00 De nieuwe morgen. 09.00 Blessings. 10.00 Muziek aan het werk. 12.00 Sandwich. 14.00 Backstage. 16.00 De dag van vandaag. 18.00 Muziekavond. 19.00 Wens. 20.00 Muziekavond. 00.00 De nacht van Groot Nieuws Radio.

CANVAS

09.00 Herfstbeelden. 12.30 Music for Life 2015. 20.00 Keien van de Wetstraat. 20.30 De Afspraak. 21.15 Cloud Atlas. 00.00 Abba in Pictures – The Photographers' Stories. 00.50 Canvaslus.

RTL 4

09.00 RTL Nieuws. 09.05 Dr. Phil. 10.00 Koffietijd. 11.00 Goede tijden, slechte tijden. 11.35 The Bold And The Beautiful. 12.10 The Bold And The Beautiful. 12.40 Teleshop 4: Dit is mijn toekomst. 13.40 Een zaak van bloemen. 14.00 Extreme bruiden. 15.00 Chantal blijft slapen. 16.00 RTL Nieuws. 16.05 Diagnose gezocht. 17.05 Dr. Phil. 18.00 RTL Nieuws. 18.15 Editie NL. 18.35 RTL Boulevard. 19.30 RTL Nieuws. 19.50 Uit eigen keuken. 19.55 RTL Weer. 20.00 Goede tijden, slechte tijden. 20.30 The Voice of Holland. 22.30 RTL Late Night. 23.50 RTL Nieuws. 00.10 RTL Weer. 00.20 RTL Boulevard.

RTL 5

09.00 Teleshop 5: Tommy Teleshopping. 09.50 Teleshop 5: Dit is mijn kracht. 10.05 Teleshop 5: Tommy Teleshopping. 13.00 Teleshop 5: Dit is mijn toekomst. 14.00 Teleshop 5: Kortingsbrigade.nl. 14.15 Teleshop 5: Tommy Teleshopping. 16.00 Teleshop 5: Kortingsbrigade.nl. 16.30 Wie Is De Chef? 17.00 TopChef: De 12 provincies. 18.00 Even krap bij kas. 18.30 De vijftien vetste video's van vandaag. 19.00 Wie is de Sjaak? 19.30 Gordon Ramsay's Kitchen Nightmares. 20.30 Première: Arthur Christmas. 22.35 Men in Black. 00.25 De vijftien vetste video's van vandaag. 00.55 Wie is de Sjaak? 01.25 Teleshop 5

BRIDE FLIGHT In 1953 emigreert een vliegtuig vol aanstaande bruiden naar Canada. NPO 2, 23.15 uur

FAMILY7

06.00 Geloven is voor iedereen. 06.30 By way of the stars. 07.00 Concert op 7. 07.30 Chi Rho. 08.00 Homecoming. 08.30 Euro-spirit. 09.00 Wijs. 09.30 Geloven is voor iedereen. 10.00 De film van je leven. 11.00 124 News. 11.11 Geboren om te groeien. 11.17 Geboren om te groeien. 11.30 By way of the stars. 12.00 Another life. 12.30 Gospel Truth. 13.00 Nehemia. 13.30 Augustine. 14.30 Wijs. 15.00 Geloven is voor iedereen. 15.30 De film van je leven. 16.25 De fakkeldragers. 17.00 Chi Rho. 17.30 The Drive TV. 18.11 Een banier voor de volken. 19.00 Wijs. 19.30 Het Bloedverbond. 20.00 Travel the road. 20.30 Uitgelicht! 21.00 Love's Christmas Journey. 22.25 I'm in Love with a Church Girl. 00.00 I'm in Love with a Church Girl. 00.15 Wijs. 00.45 Het Bloedverbond.

Bijzondere FEESTDAGEN

3 FLESSEN

Geniet van alle mooie momenten

wijn selectie box

WIJN-ARRANGEMENT

NIX18

3x 0.75 l

12.99

FRUIT SUSHI DESSERT*

120 g

2.99

HERTEN-BIEFSTUK*

Per 100 g

1.99

BLACK ANGUS CHUCK EYE STEAK*

Per 100 g

1.49

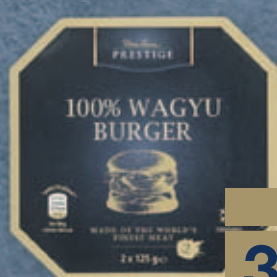
SCHEERMESJES**

250 g

2.49

WAGYU BURGER**

250 g

3.99

LAMS-BIEFSTUK*

Per 100 g

2.19

LICHT GEROOKTE ZALM SASHIMI*

140 g

3.99

LUXE GOURMET- SCHOTEL*

300 g

6.79

REE MEDAILLONS*

Per 100 g

2.85

*Kijk voor
openingstijden met kerst
op www.aldi.nl*

NATUURLIJK BIJ ALDI

* Uit de koeling ** Uit de diepvries

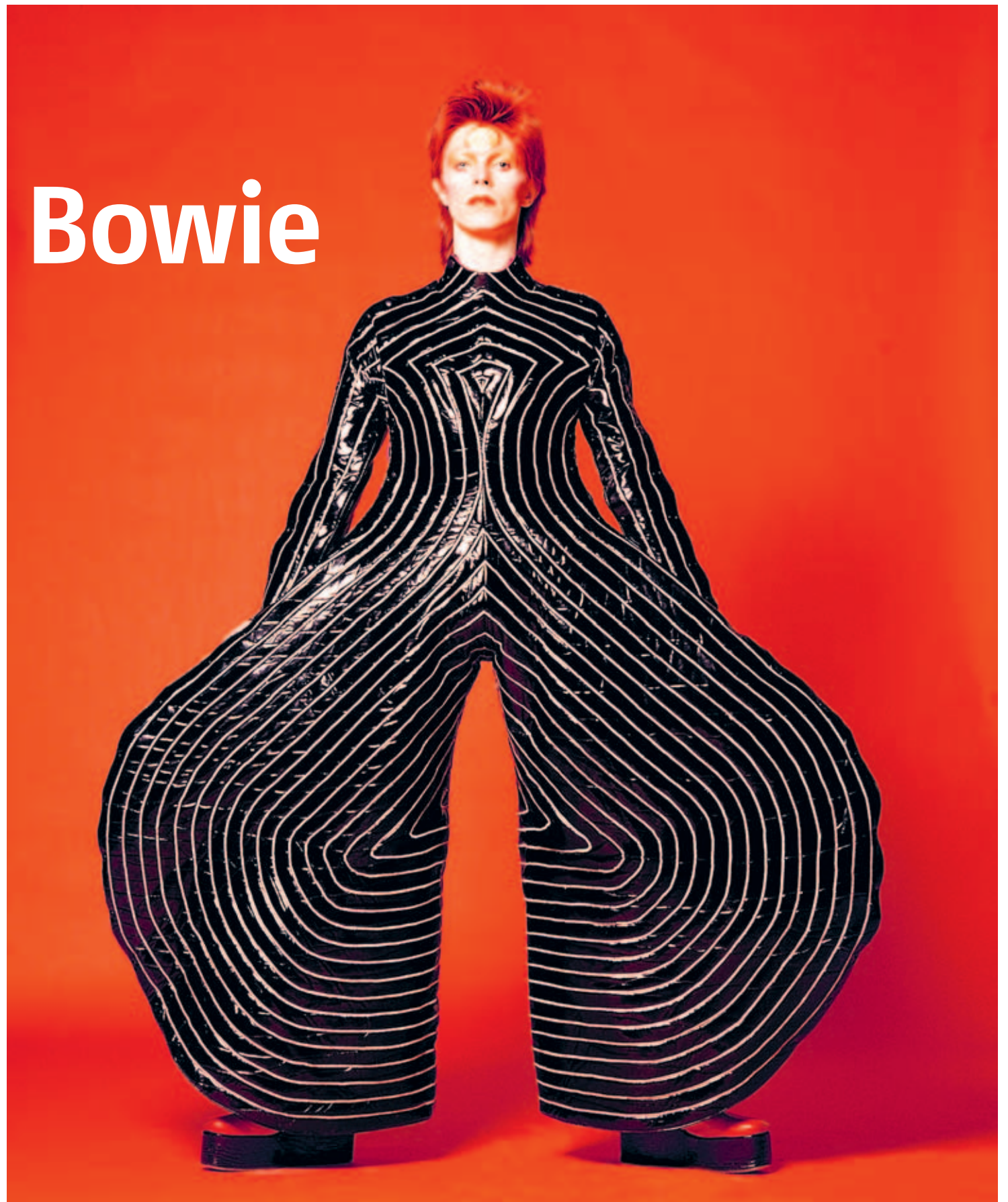
HOGЕ KWALITEIT - LAGE PRIJS

Expositie
in Groningen:

David Bowie

>> PAGINA 20

film

Star Wars

Veel verwijzingen naar het christelijk geloof – en andere religies.

>> PAGINA 4

expositie

De klassieke wereld

Het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden is weer open.

>> PAGINA 12

muziek

Wounded Knee

Op nummer 1850 in Top 2000: 'We were all ... wounded ... at Wounded Knee ...'

>> PAGINA 16

AGENDATIPS

Concert vluchtelingenkinderen

► AMSTERDAM | 18 DECEMBER

Het Spero Nova Ensemble, dat bestaat uit studenten van het Conservatorium Maastricht, voert 'La Petite Messe Solennelle' uit in de Thomaskerk, Pr. Irenestraat 35. Aanvang 20.00 uur. De opbrengst van het concert is bestemd voor hulp aan vluchtelingenkinderen.

>> thomaskerk.nl/activiteiten

Kerstconcert 'Licht'

► NIJCKERK | 18 DECEMBER

Gospelkoor en -band Tin Speransa o.l.v. Jaap Kramer en Gospelkoor en -band New Creation o.l.v. Marco Hoorn geven een concert in de Goede Herderkerk, Willem Alexanderplein 13. Aanvang 20.00 uur

>> tinsperansa.nl

Carols by Candlelight

► HENGELO | 19 DECEMBER

Het Jongenskoor Dalfsen o.l.v. Henk Ophoff zingt Engelse carols en delen uit Händels 'Messiah' in de Kristalkerk, P.C. Hooftlaan 210. Organist is Adriaan Koops. Aanvang 20.00 uur.

>> kristalkerk.nl

Nieuw Licht – iconen

► ZWOLLE | 19 DECEMBER

In zijn galerie aan de Papenstraat 6 opent Daniël Douglas om 13.00 uur een expositie waarop onder meer een aantal hedendaagse iconen is te zien. De tentoonstelling duurt tot en met 10 januari.

>> danieldouglas.nl

Volg het licht

► ENSCHEDE | 24 DECEMBER

In de Noorderkerk, Lasondersingel 18, begint om 19.30 uur de Kerstavondzang 2015. Medewerkenden zijn de Chr. Geref. Zangvereniging 'Crescendo' o.l.v. Jan Willem Docter, een ensemble van de Hengelose Christelijke Harmonie, het schoolkoor van de GKC 'De Fontein'. Jorrit Woudt, orgel en piano.

>> jorritwoudt.nl

verbaaltje

MARC JANSSENS

Populair

Geert Wilders, populair en populistisch, is opnieuw gekozen tot Politicus van het jaar. Populair en populist komen van het Latijnse *populus*, dat volk betekent (zie het Engelse *people*). Bekend is de afkorting SPQR (Senatus Populusque Romanus: de senaat en het volk van Rome), dat op openbare gebouwen stond. De variant SPQA komt nog voor in Amsterdam, Antwerpen en Alkmaar. Rome zelf kent het *Piazza del Popolo*, uitgelegd als 'het plein van het volk'. Maar oorspronkelijk verwijst 'del populo' naar de populieren bij het plein. Het Latijnse *populus* kan ook een populier zijn, maar is dan vrouwelijk. Zo word je door de taal gepiepeld. Maar die term heeft er dan weer niets mee te maken.

RIEN VAN DEN BERG BEELD UIT BESPROKEN BOEK

Katten zijn om naar te kijken

Kunstenares Henriëtte Ronner-Knip (1821-1909) had een duidelijke specialiteit: *Spinnende poezen en speelse katjes*. 'Katten zijn om naar te kijken', luidt de eerste zin in dit boek over de kattenkunst van Ronner-Knip. Katten zijn precies zo populair om dat waar hondenliefhebbers zo'n hekel aan hebben: een kat wil bewonderd worden, van een afstand liefst. Mensen die smelten bij de aanblik van een kat, zullen in dit boek kunnen verdwijnen. Voor Henriëtte Ronner-Knip was de kattenliefde haar inkomenszekerheid: ze moest de kost verdienen, en pas toen ze de kat ontdekte, begon haar werk te lopen. Ze schilderde raskatten in rijkeluisomgevingen, en zo maakte ze de kat (die tot die tijd een muizenjager was, een functioneel dier) letterlijk *salonfähig*. En dat werkte. Een liefhebber telde voor één schilderij eens drie jaarsalarissen neer. (Uitg. Scriptum, Schiedam 2015. gebonden, € 17,95). ■

CULTUURNIEUWS

ROEL SIKKEMA BEELD MUSEUM GOUDA

Judikje Kiers naar Amsterdam Museum

► AMSTERDAM

Judikje Kiers wordt per 1 maart 2016 de nieuwe directeur van het Amsterdam Museum en Museum Willet-Holthuysen. Kiers (1962), nu nog werkzaam als directeur van Museum Ons' Lieve Heer op Solder en het Bijbels Museum, volgt Paul Spies op, die per 1 februari vertrekt naar de stadsmusea van Berlijn. Kiers is al geruime tijd goed bekend met de organisatie door de bestaande samenwerking tussen de genoemde vier musea.

>> amsterdammuseum.nl

Gemeenten bezuinigen meer op cultuur

► HILVERSUM

Twee derde van de gemeenten wil meer bezuinigen op kunst en cultuur. Dat blijkt uit een onderzoek onder 174 gemeenten door *Nieuwsuur*. 111 gemeenten geven aan dat er

Marc Mulders voor het door hem gemaakte Erasmusraam. Het is in Museum Gouda op een lichtbak gelegd en daar te zien tot 26 juni.

volgend jaar minder geld beschikbaar is, dat is 64 procent van de gemeenten die de enquête hebben ingevuld. Volgens consultant Bastiaan Vinkenburg van adviesbureau Berenschot komt deze klap hard aan: 'Gemeenten zijn de grootste financiers van kunst en cultuur, dus als twee derde gaat bezuinigen hakt dat er fors in.' >> nieuwsuur.nl

Bijbels Kerstspel in Ootmarsum

► OOTMARSUM

In het Openluchtmuseum Ootmarsum wordt eens per twee jaar een Bijbels Kerstspel opgevoerd. Zo ook dit jaar op tweede Kerstdag. Op het sfeervol ingerichte terrein en in de historische gebouwen wordt het kerstverhaal uitgebeeld. Het spel duurt van 11 tot 17 uur en is te zien in het museum, Smithuisstraat 2.

>> openluchtmuseumootmarsum.nl

Erasmusraam tijdelijk in museum

► GOUDA

Als onderdeel van het Erasmusjaar 2016 schenkt Museum Gouda een gebrandschilderd raam aan de Sint-Janskerk. Het acht meter grote raam is gemaakt door Marc Mulders en is van 23 december tot 26 juni in het museum te bekijken. Daarna gaat het naar de kerk.

>> museumgouda.nl

Kerk vaart wel bij clubgevoel

CORS VISSER • directeur ForumC

Paasmorgen is voor mij een van de mooiste ochtenden van het jaar. Dat heeft natuurlijk te maken met het feest van de opstanding: Jezus die de dood overwon en daarmee nieuw leven geeft. Ik sta op met een feestelijk gevoel en ga met een feestelijk gevoel naar de kerk. In onze kerk hebben we de mooie gewoonte samen een paasontbijt te hebben. Opgepropt in een zaaltje naast de kerk zitten we dan met ons zestigen aan de eitjes en de croissantjes. Ik zit aan tafel met ouderen die nauwelijks meer kunnen lopen en baby's die het nog nooit hebben gekund; met mensen die onderzoek doen naar moleculen en mensen die niet weten wat moleculen zijn; met mensen die niks snappen van wielrennen en mensen die helemaal wild zijn van bloemschikken. We hebben elkaar niet uitgekozen, we zijn geen echte vrienden van elkaar en toch hebben we iets met elkaar. Of beter gezegd: met iemand. Ik word op paasochtend altijd erg enthousiast van ons rare clubje mensen dat samen een gemeenschap vormt. Helaas is het niet elke ochtend Pasen en niet altijd schijnt de zon. Niks roept bij mij zo'n dubbel gevoel op als onze geloofsgemeenschap. Soms is er die vreugde over wat we delen. Maar vaak is er ook frustratie, over van alles: dat er zo weinig missionaire initiatieven van de grond komen, dat er ellenlang gediscussieerd wordt over een paaskaars en het geëmmel over een nieuw initiatief.

De grootste frustratie zit daaronder: onze gemeenschap bestaat uit zo'n diversiteit aan mensen, er zijn zo veel verschillende meningen en ideeën dat het moeilijk is iets samen van de grond te krijgen, al willen we het nog zo graag. De diversiteit die ik zo waardeer tijdens het paasontbijt, leidt in de dagelijkse praktijk vaak tot allerlei ongenoegen.

Ik ben niet de enige met deze dubbele gevoelens over geloofsgemeenschappen. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat Nederlanders meestal tegelijkertijd positief én negatief zijn over de kerk. Het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) publiceerde vorige week een rapport waaruit bleek dat het vertrouwen in kerken extreem laag was. Slechts 13 van de 100 Nederlanders heeft vertrouwen in de kerken en christelijke organisaties. Zelfs de regering geniet meer vertrouwen. Gelukkig is er ook goed nieuws uit SCP-rapporten te halen. Zo concludeerden onderzoekers in 2014: 'Nog altijd vormen de kerken belangrijke sociale gemeenschappen en de plaatselijke gemeente of parochie is ook in het hedendaagse Nederland een van de belangrijkste plaatsen waar Nederlanders elkaar regelmatig ontmoeten en gemotiveerd worden voor maatschappelijke participatie.' Of, zoals een columnist in *Elsevier* schreef naar aanleiding van dat onderzoek: 'Een gelo-

vige doet in de regel nu eenmaal meer voor zijn naaste en is actiever in vrijwilligerswerk dan een atheïst of humanist. Kerkgangers zijn de steunpilaren van de participatiemaatschappij.' Dat kunnen gelovigen in hun zak steken.

Het merkwaardige is dat er in kerken weinig aandacht is voor het feit dat zij van belang zijn omdat ze gemeenschappen zijn. We preken, we zingen, we 'kringen', we doen aan evangelisatie en diaconaat en proberen op allerlei manieren – in het beste geval – anderen iets te laten zien van de schoonheid en de kracht van het evangelie. En daarbij gaan we vaak voorbij aan een van de vruchten van het evangelie: de gemeenschap zelf. Het eerste belletje ging bij mij meer dan tien jaar geleden rinkelen, maar pas onlangs veranderde dat belletje in een niet te negeren alarm: geloofsgemeenschappen zijn bijzonder en alleen al door te bestaan hebben ze impact op de samenleving.

Samen met mijn vrouw en een aantal anderen leidde ik eens een jongerenkamp van stichting Gave. De helft van de deelnemers bestond uit vluchtelingen en de andere helft uit christelijke Nederlanders. Elke ochtend

De beste manier om je uit de armoede te ontworstelen is je bekeren tot een evangelicale kerk.

was er Bijbelstudie en de rest van de dag waren er typische kampactiviteiten, zoals sporttoernooitjes en nachtspeken.

Aan het einde van de week werd de jongeren gevraagd wat hun nou het meest was bijgebleven. We hoopten natuurlijk dat de vluchtelingen zouden zeggen: 'de Bijbel' of 'Jezus'. Maar nee, bijna zonder uitzondering prezen ze de goede sfeer. Die was plezierig en liefdevol. De leiding en de christelijke jongeren waren verbaasd; die goede sfeer was voor ons iets vanzelfsprekends. In goede harmonie samen optrekken en samen mooie dingen doen is helemaal niet gewoon; het is een krachtige vorm van liefde in de praktijk.

Het belletje ging nog eens rinkelen, toen ik bezig was met mijn promotieonderzoek naar de houding van orthodoxe protestanten in de samenleving. Daarvoor vergeleek ik groepen in Brazilië, Kenia en Nederland. Eerst ontdekte ik de harde cijfers: regelmatige kerkbezoekers

geven veel meer geld en tijd aan goede doelen dan rand- of onkerkelijken. Mensen die bijna nooit een kerk van binnen zien doneren nog geen 200 euro per jaar, mensen die één keer per week naar de kerk gaan, meer dan vier keer zoveel: ruim 800 euro. Dat is een gigantisch verschil. Regelmatige kerkgangers geven zelfs twee tot drie keer zoveel aan niet-christelijke doelen dan mensen die amper naar de kerk gaan. Bij vrijwilligerswerk werkt het ongeveer hetzelfde: kerkgangers zetten zich veel meer in, ook voor niet-christelijke organisaties of doelen.

Stichting Oikos heeft diverse onderzoeken uitgevoerd naar het 'maatschappelijk rendement van kerken'. Daarbij keek ze naar wat kerken door hun activiteiten de overheid aan geld besparen. De PKN-gemeenten in Utrecht hebben gezamenlijk een maatschappelijk rendement van meer dan 8 miljoen euro per jaar. Voor de migrantenkerken (met veel minder leden dan de PKN in Utrecht) is dat meer dan 15 miljoen euro. Natuurlijk valt er wat af te dingen op de manier van rekenen, maar duidelijk is dat christenen en kerken fors bijdragen aan onze samenleving.

Het belletje ging harder rinkelen toen ik me verdiepte in de rol van protestanten in Brazilië. Hier ontdekte ik het 'evangelie van de sociologen'. Volgens seculiere sociale wetenschappers is de beste manier om je uit de armoede te ontworstelen je bekeren tot een evangelicale kerk. Niet vanwege het evangelie, maar omdat die geloofsgemeenschappen ervoor zorgen dat mensen beter met werk, geld, relaties, drank en drugs omgaan. En mocht er wat misgaan, dan staat de geloofsgemeenschap voor hen klaar. Gemeenschappen zijn blijkbaar goed.

Bijna een jaar later begon het alarmbelletje ooverdovend te loeien. In Kenia werden we nogmaals met de neus op de feiten gedrukt: in welke kerk we ook kwamen, bijna elke geloofsgemeenschap deed iets in de eigen buurt. En dat iets kon heel verschillend zijn: projecten voor straatkinderen, scholingsprogramma's voor jongeren, vrouwengroepen enzovoorts. Het ging hierbij dus niet om christelijke organisaties of groepen kerken die een project deden, nee, elke geloofsgemeenschap zelf was gericht op het welzijn van de naaste omgeving. Gemeenschappen zijn dus niet alleen goed, ze doen ook goed.

Dat is in ons land helaas vaak zo anders. In ons land zijn kerken zo 'losgezongen' van hun omgeving. De meeste kerken doen weinig voor hun buurt, besteden het meeste uit aan christelijke organisaties. Onderzoek en onze broers en zussen uit diverse landen laten zien dat het anders kan. En dat 'anders' is krachtig.

>> Dit is een voorpublicatie van hoofdstuk 1 uit het vandaag verschenen boek *De spelende kerk*. Cors Visser. Buijten & Schipperheijn, Amsterdam 2015. 96 blz. € 12,90

LETTERGREPEN 657

HANS WERKMAN BEELD ARCHIEF HANS WERKMAN

Dommissie

Van Maarten 't Hart kwam ik bij Sint-Antonius terecht en van Sint-Antonius bij mijn overgrootmoeder. Dat liep ongeveer zo. Ik las *Margaretha*, de roman uit 2014 van Maarten 't Hart, over zijn moeder. Aan één hoofdstuk, 'De ontvoering', beleefde ik plezier. Omstreeks 1954 rijdt een fraaie luxeauto de Patijnestraat in Maassluis in, waar Maarten 't Hart woont, tien jaar oud. De man achter het stuur vraagt na sluitingstijd de sleutel van het hek van het kerkhof, waarvan vader 't Hart beheerder is. Maar pa en ma zijn niet thuis. Maarten weet waar de sleutel ligt en stapt met broertje en zusje in de mooie slee. Grote opschudding als pa en ma thuiskomen. Zijn de kinderen ontvoerd? Uiteindelijk blijkt dat de man alleen maar bloemen had gelegd op het graf van zijn vader, de oud-burgemeester van Maassluis, burgemeester Dommissie. Pa vergeet zijn boosheid, want van burgemeester Dommissie heeft hij een hoge pet op.

Bij de naam Dommissie was ik terug in 2012, op de hartafdeling van het St-Antonius te Nieuwegein. Tegenover mij lag iemand pijnlijk te hoesten. Toen het wat beter ging, raakten we aan de praat. Hij heette Dommissie, zijn opa was burgemeester van Maassluis geweest, en zijn overgrootvader dominee ergens in Friesland. Dan was er nog een oom P.K. Dommissie, en die had de NCRV opgericht. Men zei toen: de NCRV is met 1 PK begonnen. Ik zei: 'De naam Dommissie ..., ben je ook familie van Fré Dommissie, de schrijfster?' Hij legde een vinger tegen zijn voorhoofd en zei na enig naden-

ken: 'O ja, dat is een achternicht van me, of een oudtante, zoiets. Ja, die schreef boeken.' Op dat moment stak mijn bejaarde overbuurvrouw haar grijze hoofd op van haar boek en zei: 'Fré Dommissie, die woonde in Doorn, daar woon ik ook. Die had met een vriendin een kunstwinkel, en haar blinde moeder woonde bij haar in, die verzorgde ze. In die winkel kocht ik wel eens wat, dat was een mooie zaak. Maar ze leeft allang niet meer. Schreef zij boeken?'

Toen was het weer mijn beurt. Ik vertelde van de roman *Krankzinnigen* door Fré Dommissie, uit 1927, en dat ze daar grote indruk mee maakte. Haar portret verscheen in een mapje *Schrijversportretten* als *Boekenweek-geschenk-1934*. Haar roman is autobiografisch. Ze beschrijft hoe het christelijke meisje Dé (17) voor lange tijd in psychiatrische inrichtingen verdwijnt en daar erbarmen ervaart. Om haar heen wordt geleden, en zij lijdt en vloekt zelf mee. Na veel terugval wordt ze genezen verklaard. Haar boek kwam op de verplichte lijst van studieboeken voor de opleiding tot verpleegkundige in de krankzinnigenzorg, terwijl het toch 'maar' een roman was. Ik leerde eruit hoe het ongeveer met mijn overgrootmoeder was gegaan, die van 1912 tot aan haar dood in 1920 als oude vrouw op Dennenoord in Zuidlaren verpleegd werd. Een roman als indringend tijdsbeeld en als bron van informatie, een goede hulp voor mij toen ik afgelopen zomer over mijn overgrootmoeder een novelle schreef, 'Martje en de anderen'.

Natuurlijk heb ik later op internet nog nagezocht hoe het met die Dommissie van Maarten 't Hart zat. Het klopte: C.P.I. Dommissie (ARP), burgemeester in Maassluis van 1908 tot 1933. De zoon die de drie 't Hartjes 'ontvoerde', moet Pieter Kors Dommissie geweest zijn, toen 56 jaar oud. Die PK begon op 24-jarige leeftijd een radio-ontvanger te maken en richtte daarna met anderen de NCRV op. Zijn dagboeken 1923-1972, veertig delen, worden bewaard in het Historisch Documentatie Centrum aan de Vrije Universiteit. Deze man stond dus omstreeks 1954 voor het huisje van de tienjarige Maarten 't Hart om bloemen op het graf van zijn vader te kunnen leggen. Ik heb eigenlijk wel zin om naar de VU te gaan en het dagboek-1954 op te vragen. Eens kijken wat Maarten er misschien bij verzonnen heeft.

In Boekenpost nr. 108 (2010) schreef Laura Reedijk een inzichtgevend artikel over Fré Dommissie.

Fré Dommissie (1900-1971).

Ook deel 7 van Star Wars begint met: 'Lang geleden, in een sterrenstelsel hier ver vandaan ...'

SCIENCEFICTION • DICK SCHINKELSHOEK BEELD DISNEY

In Star Wars is er

Lang hebben fans erop gewacht: De zevende Star Wars-film, *The Force Awakens*. Een episch verhaal met ruimteschepen, aliens, en de strijd tussen goed en kwaad. Hoe belangrijk is de religieuze boodschap onder het verhaal?

Nooit eerder verkocht bioscoopketen Pathé op de eerste dag zo veel kaartjes voor een film. Ook de filmavond van het *Nederlands Dagblad*, woensdag in Pathé Amersfoort, was vrijwel uitverkocht. Star Wars spreekt bij veel film liefhebbers tot de verbeelding. Tien jaar hebben ze erop moeten wachten, maar deze week ging dus wereldwijd in première deel zeven van de serie: *The Force Awakens*. Priester Roderick Vonhögen is zo'n Star Wars-fan. Hij legde dolenthousiast aan de samengestroomde ND-lezers uit waarom. Sommige aanwezigen kennen de zes voorgaande delen

Er bestaat zelfs een kerk waarvan de leden het geloof van Star Wars praktiseren.

zo ongeveer uit hun hoofd, sommigen hebben nog niet eerder een Star Wars-episode gezien. De films staan bol van de verwijzingen naar het christelijk geloof, aldus Vonhögen. Zo begint bijna iedere Star Wars-episode met een roeping. Een onberekenende figuur, vaak van een arme, onbekende planeet, krijgt een opdracht. Vanhögen: 'Je denkt aan Mozes. En: "Kan er uit Nazareth iets goeds voortkomen?"'

niet geseculariseerd

In het Star Wars-universum is er overduidelijk meer tussen hemel en aarde, ook al zijn er genoeg mensen en andere wezens die daar niet in geloven of er geen rekening mee houden. Bij Star Wars is dat 'The Force' ('De kracht'), die mensen op het goede pad leidt. "De kracht" kan door mensen heen spreken, kan mensen veranderen. Dan denk je toch onmiddellijk aan de Heilige Geest? Het wemelt in de films van de verlossersfiguren. Goed en kwaad zijn in Star Wars op een verbeterd en 'bovenmenselijke' manier met elkaar in gevecht. En zo heeft Vonhögen nog een rijtje overeenkomsten tussen christelijk geloof en Star Wars meer. Vonhögens visie is overigens niet onomstreden. Andere theologen wezen bij het verschijnen van eerdere episodes erop dat boeddhistische invloeden in de films veel sterker aanwezig zijn dan eventuele christelijke. Ook een gedachte als Yin-Yang (waarbij goed en kwaad, licht en donker elkaar altijd in evenwicht houden) zou een belangrijke rol spelen. In de films buitelen de religieuze thema's, christelijk en niet-christelijk, over elkaar heen (de film is wat dat betreft écht postmodern). Als je al die thema's echter samenneemt, is de basale lijn in Star Wars meer oosters dan christelijk, stelde de Amerikaanse theoloog John Caputo in 1998, voor het verschijnen van deel 1 (eigenlijk deel 4) van de reeks. De inwoners van het Star Wars-universum zijn in ieder geval verre van geseculariseerd.

Ook na het verschijnen van deel 7 zal de discussie over de religieuze kant ervan ongetwijfeld weer losbarsten. In verschillende landen bestaat er zelfs een Jedi Church, waarvan de leden het geloof van Star Wars praktiseren. Meer dan eens heeft bedenker George Lucas aangegeven dat het maar 'gewoon' een film is, met 'gewoon' een verhaallijn, en geen nieuwe 'religieuze optie'. Maar blijkbaar zit er iets in de verhalen dat iets raakt bij mensen – christenen, geseculariseerde westerlingen of aanhangers van oosterse religies.

allemaal waar

Waarom zou je kennismaken met een filmreeks als Star Wars, als je niet van sciencefiction houdt? Vonhögen: 'Mensen dragen door verhalen waarden over. Zo vertellen we nu eenmaal aan elkaar wat belangrijk is in het leven. De Bijbelse verhalen, die kennen veel mensen niet meer.' Star Wars vertelt iets over de wereld waarin we leven. Waarom zou je de verhalen van Star Wars dan niet gebruiken om elementen van het evangelie uit te leggen? Een aartsscepticus uit de eerdere delen, Han Solo (Harrison Ford), zegt in *The Force Awakens* tegen de nieuwe generatie Star Wars-hoofdrolspelers: 'The Force, de Jedi – jullie denken dat het allemaal mythes zijn. Maar het is allemaal waar.' Dan nu de film zelf. Daarover kun je kort zijn. Het verhaal is overzichtelijk. Opnieuw is er strijd. Na de goede afloop van deel 6 en de ondergang van het kwade keizerrijk, is The First Order in het gat gesprongen. En ze hebben een verschrikkelijk wapen dat gestopt moet worden. Er wordt een hoop geschoten met lasergeweren, een hoop gevlogen in imposante ruimteschepen, er zijn ruzies, morele dilemma's en er is ontluikende liefde. Wat wil een film liefhebber nog meer? Voor wie het Star Wars-universum kent, vormt *The Force Awakens* een feest van herkenning. Het verhaal speelt 32 jaar na het laatste deel. Leuk: de acteurs van weleer doen weer mee (ze zijn daadwerkelijk ruim dertig jaar ouder). Niet alleen in de grote lijnen, maar ook in tal van kleine subtiele details wordt eendeloos terugverwezen naar de eerdere delen. Opnieuw een Death Star, opnieuw een man-met-masker, opnieuw een stoffige planeet waarvandaan de hoofdpersoon komt, opnieuw een vader-zoonconflict. Alsof de makers (en dat is een kritisch puntje) niet écht verder durfden, en vooral hebben ingezet op de herkenbaarheid en de continuïteit met de eerdere delen. Dat is jammer, en het gaat zelfs even vervelen. Maar dat wordt bij de volgende delen vast goed gemaakt. Want die komen er ongetwijfeld. 'Geniet van de film, en zoek naar de religieuze overeenkomsten', raadt priester Vonhögen aan, net voordat het bioscoop scherm oplicht en je een eindeloze sterrenhemel ingevoerd wordt. En dus zak je onderuit, en lees je – voor de eerste óf voor de zevende keer – die kenmerkende gele letters, die langzaam door de eindeloze zwarte ruimte glijden: 'Lang geleden, in een sterrenstelsel hier ver vandaan ...' ■

meer tussen hemel en aarde

Star Wars: The Force Awakens

REGIE: J.J. ABRAMS. MET:
HARRISON FORD, MARK HAMILL,
CARRIE FISHER, ADAM DRIVER.
135 MINUTEN. KIJKWIJZER: 12 JAAR
EN OUDER. IN 126 BIOSCOPEN

★★★★☆

- + het epische verhaal gaat verder
- + een feest van herkenning voor de fans
- + oog voor details
- erg veel thema's uit vorige episodes

Wat heeft, op cultuurgebied, het meest getroost in 2015? Welke boeken, welke muziek? De reacties op deze vraag zijn even divers als verrassend: openhartig gedeelde cultuur- en kunstervaringen.

CULTUUR • HILBRAND ROZEMA BEELD ND, DICK VOS, CAREL SCHUTTE, NIEK STAM

Van de schoonheid en de tro

Ria Borkent

'Vincent van Goghs doeken bekijk ik met nieuwe ogen'

Ria Borkent, dichteres te Apeldoorn

'Toen mijn man Jan zei dat hij graag naar de nieuwe uitbreiding van het Van Goghmuseum wilde, dacht ik aan de brieven van Vincent aan zijn broer Theo. Eenmaal begonnen in dat boek, wist ik dat ik dat gemist had dit jaar: je weer eens helemaal in een leven verdiepen, meegaan in de tien jaar dat hij schilderde, eigenlijk nauwelijks vijf jaar. Ik houd meer van Breitner, dacht ik eerst, die het Amsterdam van dik een eeuw geleden laat zien, en dan vooral bouwputten, grachten met wandelaars en rijtuigen, dames met hoeden (Expositie Stadsarchief compleet met schetsboekjes van Hendrik). Maar Van Goghs leven is zo rijk aan voorliefde voor arme mensen, ploeterende arbeiders, mijn-

werkersvrouwen, wevers, mensen van het ambacht, en vooral de natuur, zijn eigen leven zo arm, zijn werk zo modern kleurrijk, dat het me fascineert en ontroert, via de gouden pen die Vincent blijkt te hebben. Zijn doeken bekijk ik met nieuwe ogen. Wat me deze weken troost is het dagboek van Jochen Klepper, schrijver en kerklieddichter in Duitsland van vlak voor de Tweede Wereldoorlog. Hij was getrouwd met een Joodse vrouw en dat heeft zijn leven bepaald. Hoe hij te midden van doodsdreiging zijn huis versiert voor Kerst. Quote: "Zolang God ons nog bidden laat, wil Hij nog vervullen." *Onder de schaduw van uw vleugels*, heet zijn dagboek.' ■

'Dit is niet het einde van de theologie, maar haar begin'

Menno van der Beek, dichter en redacteur van *Liter* te Rotterdam

'Een boek van een strenge Amerikaanse dichter, die zich in de kaart laat kijken: hij kan niet zonder zijn lief, ze gingen op een ochtend samen naar de kerk omdat dat een goed idee leek, hij ligt soms krom van een ongeneeslijke ziekte en hij tobt ondertussen over wat te geloven: "Als je op je vijftigste gelooft wat je op je vijftiende geloofde, dan heb je iets niet goed gedaan." En ondertussen lijkt Wiman me een lastige, misschien naar het arrogante neigende man. Maar een lieve man met een scherpe blik: "Intellectuele samenhang en een abstracte uiteindelijke betekenis kan ik niet vinden. [...] En het kan gebeuren dat het dwingende zoeken naar die zekerheid zichzelf straft. Dit te weten is niet het einde van de theologie, maar haar begin." Zie: Christian Wiman, *My Bright Abyss*, Farrar, Straus & Giroux 2013. De vertaling verschijnt in 2016 bij uitgeverij Brandaan.' ■

Menno van der Beek

Rikkert Zuiderveld

Op eigen, krakkemikkige wijze dingen ondernemen

Rikkert Zuiderveld, artiest, zanger en dichter te Vledderveen

'Wanneer je de 70 begint te naderen, doemt in de verte het onheilsscenario op van het bejaardenhuis. Hendrik Groen, 83 jaar, heeft een jaar lang zijn belevenissen in een dergelijk oord vastgelegd. Scherpe observaties van het dagelijks leven, zijn medebewoners, de geestdodende sfeer, de aftakeling, dit alles met met een heerlijk onderkoelde humor. Zijn licht rebelse geest spaart niemand en ook zichzelf vat hij stevig bij de lurven. De troost is vooral te vinden in het clubje dat hij met een paar geestverwanten opricht: Omanido. Oud maar niet dood. Zij ondernemen op hun eigen krakkemikkige wijze allerlei leuke dingen: cursussen, uitstapjes. Hoewel hij in zijn jongere jaren, na een zwaar verlies, met God had afgesproken dat zij elkaar niet meer zouden lastigvallen, ontroerde Hendrik mij in *Het geheime dagboek van Hendrik Groen*. Zijn liefde voor het leven bleef.' ■

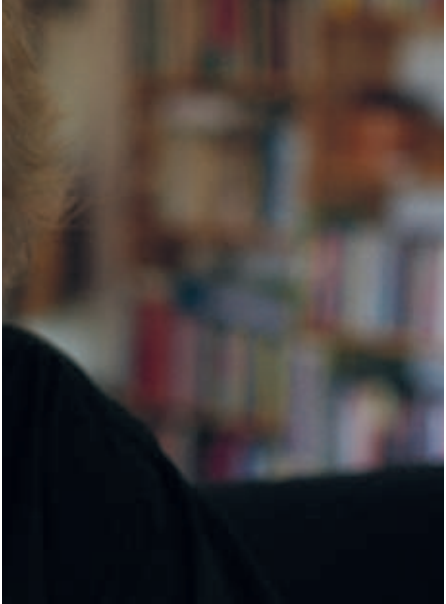
Stevo Akkerman

Dagen en nachten in de nabijheid van Robinsons personages

Stevo Akkerman, schrijver en journalist te Badhoevedorp

'Gaaf er troost uit van de schoonheid, is het de troost zelf die schoonheid is? Misschien wel geen van beide. Ik las dit jaar alle vier romans van Marilynne Robinson en leefde dagen en nachten in de nabijheid van haar personages. Maar hoe overrompelend goed ze ook schrijft, het is niet de schoonheid van haar stijl die mij troost. Het is ook niet de troost die ze biedt – als ze die biedt – die de schoonheid van haar werk bepaalt. Het is de droefenis die haar mensen vergezelt en hen zelfs in hun mooiste momenten niet alleen laat. Op de cover van *Home* – je moet Robinson bij voorkeur in het Engels lezen – staat een citaat van recensente Sarah Churchwell. Zij noemt deze roman "one of the saddest books I have ever loved". En dat geldt wat mij betreft voor al haar boeken – niemand beschrijft ons falen zo wreed en teder.' ■

ost in 2015

Rembrandt schildert zo mooi dat je het zelf bijna niet meer durft

Henk Helmantel, kunstschilder en Groninger te Westeremden

'Als eerste wil ik noemen de tentoonstelling De late Rembrandt in het Rijksmuseum. De grootse schilderkunst van zijn hand én het diepe gevoel en de expressie die hij de mens meegeeft is onovertroffen, zoals bijvoorbeeld in de zegening van Manasse en Efraïm door Isaak en de drie getoonde late zelfportretten. Als je dit ondergaat, ontzinkt je bijna de moed om zelf de kwast ter hand te nemen. Ontroerend was het ook om na jaren weer 'De David en Saul', eveneens van de hand van Rembrandt, terug te zien in het Mauritshuis. Het tweede dat mij veel heeft gedaan is de orgelreis/excursie georganiseerd door de stichting Groninger Orgelland in Denemarken en Noord-Duitsland. We kregen uitleg van Bernard Edskes,

Désanne van Brederode

Een soundtrack onder je leven

Désanne van Brederode, auteur en filosoof te Amsterdam

'Heel blij was ik met het tweede album van Dave Gahan, leadzanger van Depeche Mode, en de band Soulsavers. Ook in 2013 ging Gahan met de band Soulsavers in zee en dat leverde het mooie album *The Light the Dead See* op, dat ik meteen toen het verschenen was, figuurlijk grijsdraaide. Met name het nummer 'The Presence of God'. Het is muziek die uit een bepaalde diepte komt, poëtisch maar niet zwaarwichtig, en in combinatie met de teksten bijna een tapijtje, een soundtrack weven onder je leven. Veel popmuziek is vaak gelegenheidsmuziek, passend bij het gevoel van dat ene moment. Bij deze muziek heb ik het idee dat ik erin woon. Afgelopen september kwam het tweede album uit, *Angels and Ghosts*. Ik was wat huiverig: kunnen ze het nóg een keer? En dan merk je dat het gewoon wéér mooi is. Ik draai het niet dagelijks, maar daarnet, onder de afwas, merkte ik dat ik toch weer regels van het album zong. Wat mij diep raakt is dat de zanger, toen hij zwaar verslaafd was aan drugs én aan z'n eigen "messiaanse" imago, onder invloed van een overdosis drugs, een zelfmoordpoging heeft gedaan die hij op de valreep toch overleefde. Hij schijnt toen een soort bijna-doodervaring gehad te hebben. Die moet religieus geweest zijn. Het is alsof zijn leven ineens in een andere glans staat, alsof hij nu veel beter weet wat wezenlijk is en wat niet. Het is nu meer alsof hij een beetje speelt met zijn rockster-image, maar de muziek komt op de eerste plaats. Sommige teksten geven zich pas na drie keer luisteren prijs. Als je het goddelijke toelaat, het besef van God, van Christus, word je niet meteen een juichende "evangelical". Wel kun je sommige ellende en zinloosheid misschien in een grotere gloed zetten. Dat hoor ik terug in zijn muziek.' ■

De klacht aan het adres van God over het kwaad

Tijs van den Brink, journalist en presentator te Amersfoort

'Ik weet niet of troosten precies het goede woord is, maar wat mij zeer aansprak was het boek *Tegendraads en bij de tijd. Verder in het spoor van Bonhoeffer*, van theoloog Wim Dekker. In dat boek citeert hij Dietrich Bonhoeffer die betoogt dat hij in geen andere tijd wilde leven, dan in zijn eigen tijd (lees: de tijd van het nazisme): "Duidelijker dan in andere tijden zien wij dat de wereld rust in Gods toornige en genadige handen", zegt Bonhoeffer in *Verzet en overgave*. Met name die "toornige handen van God" raakten mij. Ik merk dat ik het steeds lastiger vind om wel liederen als 'Tienduizend redenen tot dankbaarheid' op de lippen gelegd te krijgen, terwijl de klacht aan het adres van God over kwaad dat ons of anderen treft veelal is verstomd. Het lijkt wel of er nog maar twee scholen bestaan. Of "Al het goede komt van God en over het kwaad hebben we het maar even niet", of "Er is zo veel ellende, God kan niet bestaan". Bonhoeffer en Dekker kiezen voor het evenwicht. Ze danken God voor het goede, maar Hij heeft ook "toornige handen". Niet dat je dan precies weet hoe het zit, maar het helpt mij meer en raakt mij dieper dan een versimpeld godsbeeld dat populair is in onze tijd.' ■

Henk Helmantel

Tijs van den Brink

Esmé Wiegman schreef een moedig boek over medische ethiek. Het benadert medisch-ethische thema's vanuit de liefde van God.

GELOOF • THEO BOER BEELD DICK VOS EN ANP / CEES VAN DER WAL

Christelijke medische ethiek is

De medische ethiek verandert in ras tempo. Een waardevolle update is het boek *Wat is goed? Medische ethiek voor elke dag*, vindt hoogleraar ethiek Theo Boer.

De afgelopen decennia hebben zich op het terrein van de christelijke medische ethiek in Nederland veel ontwikkelingen voorgedaan. Technologieën zijn veranderd en de zorg wordt anders georganiseerd. Voor de christelijke ethiek is een minstens zo belangrijke ontwikkeling dat we het op dit moment grotendeels

Wie anno 2015 een christelijke medische ethiek schrijft, heeft een bijna onbeperkte schare aan tegenstanders.

zonder 'grote namen' moeten doen. De tijden zijn voorbij van bakens als Jochem Douma en Willem Velema (en, sinds zijn overstap naar de ontwikkelingsorganisatie Prisma feitelijk ook de vroegere Lindeboom-hoogleraar Henk Jochemsen) aan de rechterzijde van het christelijke spectrum, Egbert Schroten in het midden en Harry Kuitert en Heleen Dupuis aan de linkerkant. Het terrein van de medische ethiek is verregaand gesecculariseerd en met het verloren-gaan van de grote verhalen ook praktijkgericht geworden. Daar komen de veranderde leesgewoonten van een nieuwe generatie bij: ethische standpunten moeten bij voorkeur binnen een tweet passen en van een plaatje zijn voorzien.

Het is daarom te verwelkomen dat er nu onder de titel *Wat is goed? Medische ethiek voor elke dag* een inleiding medische ethiek is verschenen die laagdrempeligheid, praktijkgerichtheid en levensbeschouwing combineert. De hoofdredactie ligt bij Esmé Wiegman, voorheen ChristenUnie-Kamerlid met medische ethiek als portefeuille en tegenwoordig directeur van de Nederlandse Patiënten Vereniging. Zij schreef het boek samen met een netwerk van experts en maakte mede gebruik van het boek *Waardevol leven*, Ruth Seldenrijks cadeau aan de NPV bij zijn pensionering in 2013. Wat is er nieuw? Om te beginnen is het boek zozeer up-to-date dat alleen dat al reden is om het aan te schaffen. Ontwikkelingen als NIPT ('de prenatale test zonder bijwerkingen'), orgaandonatie en over het voorgestelde 'geen bezwaar systeem', voorspellende geneeskunde en zelftests, discussies rondom levensmoeheid, maar ook 'ouderen en huiselijk geweld', ze komen allemaal in toegankelijke taal aan de orde en de lezer krijgt, zonder dat het boek dogmatisch wordt, waarden en normen aangereikt vanuit de Bijbel en de christelijke traditie.

tijdgeest

Wie anno 2015 een christelijke medische ethiek schrijft, heeft een bijna onbeperkte schare aan tegenstanders. Men zou hoofdstukken kunnen vullen met een verdediging van de eigen positie. In dit boek wordt maar mondjesmaat met die stemmen uit de tijdgeest in gesprek gegaan. Liberale standpunten, waar die botsen met een orthodox-christelijke visie (dat is gelukkig lang niet altijd het geval), worden wel genoemd, maar ze worden zelden geanalyseerd en weerlegd.

Dat roept de vraag op of de auteurs zich voldoende realiseren hoezeer ook orthodoxe christenen het liberalisme in zich hebben ingezogen en hun keuzes bewust of onbewust mede daarop baseren. In bijvoorbeeld het onderwijs en de zorg blijken mensen van wie je het het minst verwacht, soms onversneden

Een groep kinderen en (jong)volwassenen met het syndroom van Down bezocht in april de Tweede Kamer. Zij spraken met SGP-leider Kees van der Staaij over de invoering van de NIPT-test.

moderne posities voor te staan waarbij ze hun midden-orthodoxe medegelovigen links inhaken. Met in het achterhoofd de logica: 'Wie ben ik dat ik anderen mijn visie zou opleggen?' denken sommigen niet anders te kunnen. Hen met behulp van apologetiek op het rechte pad

brengen zou tot een dikker en voor die groep misschien waardevoller boek hebben geleid. Hoe dan ook, *Wat is goed?* kiest een andere aanpak en daar is ook het nodige voor te zeggen. Rustig en gedreven wordt een christelijke positie uiteengezet met een beroep op Bijbelse

BOEKEN

GESCHIEDENIS • MARTIN BOON

Met Godsvertrouwen voor het vuurpeloton. Karel van Berckel. Verzetsman en chirurg
LODEWIJK IVO CRIJNS,
UITG. WALBURGPERS,
ZUTPHEN 2015. 142 BLZ.
€ 12,50

Karel van Berckel, die centraal staat in dit boekje, redde het leven van de vader van de auteur. Verzetsman Theo Crijns was in 1944 na zijn arrestatie opgenomen in het ziekenhuis te Heerlen waar chirurg Van Berckel hem behandelde. Hij trof in Van Berckel een arts die zich actief inzette voor de illegaliteit, tegen de Duitse bezettingsmacht. Dankzij zijn hulp slaagde het verzet erin om de bewaakte Crijns uit het ziekenhuis te laten ontsnappen. Van Berckel wordt verantwoordelijk gehouden voor de actie. De Duitsers brengen hem over naar kamp Vught, waar de arts op 5 september 1944 wordt gefusilleerd. Dit werk is een hommage. Opgenomen correspondentie met de dochter van Van

Berckel en het feit dat Theo Crijns het manuscript heeft gelezen dragen bij aan het persoonlijke karakter. Pakkend of literair hoogstaand is het echter niet.

+ persoonlijke hommage
- literair niet hoogstaand

THEOLOGIE • MARTIN BOON

Een Bijbel zonder ark. Columns over de Bijbel in Gewone Taal
MATTHIJS DE JONG EN
MARJA VERBURG (RED.),
UITG. ROYAL JONGBLOED,
HEERENVEEN 2015.
156 BLZ. € 12,50

In oktober 2014 verscheen de Bijbel in Gewone Taal (BiGT). De vertalers van het Nederlands Bijbelgenootschap (NBG) ontvingen veel lof voor de duidelijke teksten. Maar er was ook kritiek en er kwamen vragen. In blogs op de website van de BiGT bespraken de vertalers en andere Bijbelexperts deze kwesties. Veertig van deze columns zijn gebundeld in dit boek. Een deel daarvan verscheen eerder in het *Friesch Dagblad*. Net als de Bijbelvertaling zijn de teksten eenvoudig geschreven. De frisse vormgeving, met tekeningen van Pieter Geenen, draagt verder bij aan de toegankelijkheid. Zo maakt iedereen kennis met de vertaalaanpak en de gemaakte keuzes in de BiGT. Duidelijk

wordt waarom in Openbaring 1:10 Johannes op Patmos een droom krijgt 'op een zondag, de dag van de Heer'. Bij andere vertalingen ontbreekt de zondag, merkten zevendedagsadvestisten op.

+ frisse vormgeving
+ toegankelijk geschreven

weer up-to-date

benadrukt dat men vooral het eigen verhaal moet vertellen. Men zegt dat als je een hond een bot afhandig wilt maken, het niet verstandig is om hier geweld bij te gebruiken. Het dier zal zijn tanden er nog steviger in zetten. Beter is het om een nieuw bot tevoorschijn te toveren en dat weg te gooien: tien tegen één dat de hond het eigen speeltje dan wel loslaat. Dat 'nieuwe bot' in dit boek, het refrein, is de overtuiging dat God bestaat, dat Hij liefdevol en goed is, en dat Hij elk mensenleven nabij is, koestert en draagt. Dat verhaal is ontwapenend en troostrijk. Want laten we wel wezen: als het verhaal van God die mens wordt en zich het lot van elk van die miljoenen aantrekt, als Hij zichzelf hult in het lichaam van een 'man van smarten', dan is dat een boodschap die ziekte, handicaps en ouderdom in een totaal ander licht zet dan we in het pessimisme van veel hedendaagse ethici tegenkomen. Het boek eindigt met een korte maar krachtige 'Verdieping' over christendom en lijden.

palliatieve sedatie

De auteurs houden consequent vast aan een praktische aanpak, bijgestaan door een team van mensen die van communicatie kaas hebben gegeten. Wie breed wil schrijven – in 200 goed leesbare bladzijden komt een keur van onderwerpen aan bod – moet de diepte soms laten voor wat die is. Dat leidt hier en daar tot wat al te snelle analyses. Zoals dat goede morfinetoediening het leven niet zou bekorten. Experts zijn het inderdaad eens dat morfine het leven niet per se bekort en het dikwijls zelfs verlengt. Iemand zou zonder goede pijnbestrijding immers eerder kunnen sterven door stress, slapeloosheid, paniek of hartfalen. Maar soms kan morfine het leven wel degelijk bekorten.

De auteurs hadden met het 'Principe van Dubbel Effect' (PDE) kunnen betogen dat de kerk van de laatste achthonderd jaar vrijwel altijd een (milde) bespoediging van de dood als ethisch acceptabel heeft gezien, zolang de be-

Theo Boer

doeling van het handelen niet de dood maar lijdensverlichting is. Ook zou bij het hoofdstuk over palliatieve sedatie (iemand in een diepe slaap brengen zodat hij zijn natuurlijke dood niet bewust meemaakt) wat meer probleembewustzijn op zijn plaats zijn geweest. In Nederland wordt het aantal gevallen van palliatieve sedatie inmiddels op 23.000 per jaar geschat, 16 procent van alle overlijdens. Nederland is hier wereldwijd een van de koplopers en de vraag is of al die mensen inderdaad een natuurlijke dood sterven, of dat soms niet ook sprake is van slow euthanasia, al dan niet met toestemming van de patiënt. Bij niet elke patiënt is met zekerheid vast te stellen dat een natuurlijke dood binnen een week te verwachten is. Wordt aan deze patiënten voeding en vocht onthouden, dan kan het zijn dat een aantal van hen, die nog niet stervende waren toen zij de sedatie kregen, wel degelijk als gevolg van deze sedatie overlijden.

Toch blijft staan dat het een inspirerend en breed toegankelijk boek is. En wie meer diepgang zoekt, vindt bij elk hoofdstuk discussievragen en literatuursuggesties.

>> Theo Boer is hoogleraar Ethiek van de Zorg aan de Theologische Universiteit Kampen en universitair docent ethiek aan de PTHU te Groningen.

Wat is goed? Medische ethiek voor elke dag

ESMÉ WIEGMAN-VAN MEPELEN SCHEPPINK (RED.), UITG. BUIJTEN & SCHIPPERHEIJN, AMSTERDAM, 2015. 232 BLZ., € 15,00

+ eigentijds, praktisch en geïnspireerd
– voor achtergronden moet men elders zijn

argumenten. Dertig jaar geleden zouden sommigen dit misschien stoffig genoemd hebben. Maar anno 2015 is het eerder eigentijds om met het eigen verhaal te beginnen. De postmoderne opvolger van de moderniteit (de moderniteit gelooft nog in één rationele waarheid)

ND LEES & LUISTER boeken top10

december 2015

De boekentoptien wordt samengesteld op basis van de verkoopgegevens van ca. 80 christelijke boekhandels, zoals die door GfK worden verzameld.

nd.nl | leesenluister.nl

LEES & LUISTER
nederlandsdagblad

fictie

- 1 (-) **Nehemia, bouw op Mij**
Lynn Austin • Voorhoeve
- 2 (-) **Eva**
William Paul Young • Voorhoeve
- 3 (7) **Op weg naar haar hart**
Tamera Alexander • Van Wijnen
- 4 (-) **Het najagen waard**
Karen Witemeyer • Grace Publishing House
- 5 (4) **Anno Domini 30**
Ted Dekker • Kok
- 6 (2) **En Rachel hilde**
Brett Michael Innes • Mozaïek
- 7 (-) **Het kerstpakket**
Diverse auteurs • Mozaïek
- 8 (-) **Vaarwel Char Ab**
Kate Mc Cord • De Banier
- 9 (6) **Het derde doelwit**
Joel C. Rosenberg • Mozaïek
- 10 (-) **De vrouw des huizes**
Laura Frantz • Voorhoeve

jeugd

- 1 (-) **Jezus wordt geboren**
Marijke ten Cate • NBG
- 2 (10) **Mijn preek van de week boek**
Corien Oranje • Benjamin
- 3 (-) **Mijn Kerst doe-boek met pen**
Bethan James • Ark Media
- 4 (-) **Sterren in de donkere nacht**
Diverse auteurs • Gebr. Koster
- 5 (-) **Kerst in de stal**
Su Box • Ark Media
- 6 (-) **Mees en Tijn en de geheime boomhut**
Ina van der Beek • Den Hertog
- 7 (2) **Verdachte auto in Fasinatio**
Ben de Raaf • Mes
- 8 (-) **Het hok van big Ben**
Ineke op den Brouw • Mes
- 9 (-) **Kerstfeest met Opa Knoest - lees en kleurboek**
Michel de Boer • Buddy Books
- 10 (-) **Makkie!**
Heleen Buth • Den Hertog

non-fictie

- 1 (2) **Vreemdelingen en priesters**
Stefan Paas • Boekencentrum
- 2 (10) **Het geheim van de Hoogste**
Annemarie van Heijningen • Boekencentrum
- 3 (-) **Wake up!**
A. Lamm & E. Vanbeckevoort • Het Zoeklicht
- 4 (-) **Bidden**
Tim Keller • Van Wijnen
- 5 (-) **We zien Hem dichterbij komen**
Janneke Burger • Sestra
- 6 (1) **Dicht bij Jezus**
Sarah Young • Gideon
- 7 (-) **Kerstverhalen**
Max Lucado • Voorhoeve
- 8 (8) **De Isis Crisis**
C. Dyer & M. Tobey • Grace Publishing House
- 9 (6) **God vertrouwen van dag tot dag**
Joyce Meyer • Joyce Meyer Ministries
- 10 (-) **Het meisje dat God ontmoette**
Christy Beam • Kok

De jacht op dassen is in Nederland streng verboden. Dat, en de dassentunnel, zorgden ervoor dat het zoogdier zich in Nederland weer kon voortplanten.

NON-FICTIE • THEO HAERKENS BEELD AP / REINER BERNHARDT

Ongeziene scharrelaar is er weer bovenop

Het gaat goed met de das in Nederland. De stand van deze marterachtige nachtdieren herstelt zich boven verwachting. In het midden en oosten van het land huizen in zo'n tweeduizend burchten bij elkaar zo'n vijf- tot zesduizend dieren.

De das komt overal in Nederland voor, behalve in Zeeland, Zuid-Holland en Flevoland. Op het dieptepunt in 1980 waren er in het hele land nog maar zo'n twaalfhonderd dieren. Zuid-Limburg heeft wel altijd een flinke populatie gehad. In de bundel *De Das*, die afgelopen week verscheen, leggen drie zoogdierdeskundigen voor een breed publiek uit hoe deze scharrelaar leeft, waarom het aantal in de vorige eeuw zo kelderde en hoe het dier er weer bovenop is gekomen. De das is niet kieskeurig. Hij eet noten, eikels, mais en verder insecten, padden, muizen, kadavers die hij links en rechts tegenkomt en heel veel wormen. De boeren zijn niet altijd blij met de schuwe beesten op hun land, omdat ze zeer uitgebreide ondergrondse burchten bouwen die opeenvolgende generaties soms meer dan een eeuw gebruiken. Vette klei is daarvoor ongeschikt en veen te nat, maar verder stellen de dieren weinig eisen, al wonen ze graag bij weilanden in de buurt voor de wormen. Dassen hebben de gewoonte net als katten een gat te graven voor hun ontlasting; zo ontstaan latrines van omgewoelde grond. Ook de veronderstelling dat de dieren besmettelijke veeziekten verspreiden – de auteurs menen dat daar onvoldoende bewijs voor is – droeg niet bij aan hun populariteit op het platteland. Inmiddels is het tij gekeerd. De jacht is streng verboden, inzichten over de verspreiding van ziekten zijn veranderd en de publieke opinie kijkt met een andere blik naar de zoogdieren met hun karakteristiek getekende koppen. Aai-

Boeren zijn niet altijd blij met dassen op hun land omdat ze uitgebreide ondergrondse burchten bouwen die opeenvolgende generaties soms meer dan een eeuw gebruiken. Toch kijkt de publieke opinie met een andere blik naar dassen: het aaibaarheidsgehalte is toegenomen.

bare dieren lijken het, net als otters en bevers, en die trekken belangstellenden naar natuurgebieden, al is de kans dat je een das tegen het lijf loopt net zo klein als de kans dat je een otter of een bever ziet rondspartelen. Niet alleen de jacht, sinds 1967 definitief ver-

De boeren zijn niet altijd blij met de schuwe beesten op hun land.

boden, zorgde voor decimering van het dassenbestand in Nederland. Jonge dassen vielen ook nog weleens ten prooi aan hongerige vossen, opportunisten die rustig een kamer betrekken in de enorme burchten van de dassenfamilies. Menige dassenburcht sneuvelde bij de vossenjacht die geïnspireerd werd door de angst voor rabies of hondsdolheid. De succesvolle bestrij-

ding daarvan, in de jaren tachtig, kwam volgens de auteurs ook de das ten goede. Er bezweken minder dassen aan de ziekte en hun burchten werden meer met rust gelaten. De meeste slachtoffers vielen en vallen echter door het verkeer. Dassentunnels en hekwerken die de dieren met zachte drang naar die tunnels leiden, hebben sterk bijgedragen aan het herstel van de dassenstand in Nederland. Ook ecoducten droegen ertoe bij dat de gewoontedieren die dassen nu eenmaal zijn, niet meer argeloos de weg op wandelen. Met deze kunstgrepen – 'ontsnippering' – werden doorsneden territoria hersteld, afgesneden leefgebieden weer toegankelijk gemaakt en familiegroepen kwijnden niet meer weg door gebrek aan geschikte partners voor een gezonde voortplanting.

Das en Boom
Afzonderlijke aandacht schenken de auteurs aan de vereniging Das en Boom, in 1981 opgericht door Jaap Dirkmaat en 25 jaar later opgeheven omdat het doel: 'optimale bescherming

van bedreigde diersoorten en hun leefgebieden' bereikt was. Dat ging allemaal niet zonder slag of stoot. Das en Boom hanteerde wortel en stok. Ze adviseerde de overheid, maar stapte met succes naar de rechter als die hardleers was. De vereniging stimuleerde de aanleg van tunnels en afrasteringen, ageerde tegen de aanleg van wegen en industriegebieden als dat ten koste ging van leefgebied voor de das. Ook ving ze wel tweehonderd verweesde dieren op en zette die uit op plaatsen die 'vers bloed' konden gebruiken om de populatie te versterken. De auteurs van het fraai geïllustreerde en toegankelijke boek zijn bepaald optimistisch over de kansen van de das. Het dier profiteert enigszins van de opwarming van de aarde, al heeft het ook last van de 'nieuwe natuur' die ten koste gaat van de sappige weilanden, waar het zijn wormen vindt. Als de trend doorzet is de das straks niet alleen in Zuid-Limburg vrijwel overal aanwezig, de auteurs voorzien dat het aantal in Nederland tot 2030 zelfs kan verdubbelen. Als het zover komt, groeit de kans dat u en ik er ook eens een zien. ■

De Das
FRANS VAN BOMMEL, STEFAN VREUGDENHIL, MAURICE LA HAYE, UITGEVERIJ KNNV, ZEIST 2015, 135 BLZ., € 24,95

- + mooie foto's van dassen
- + goede uitleg over hoe dassen leven

BOEKEN

GESCHIEDENIS • WILLEM BOUWMAN

Sprekende politiek. Redenaars en hun publiek in de parlementaire gouden eeuw
HENK TE VELDE.
UITG. PROMETHEUS, AMSTERDAM 2015.
330 BLZ. € 29,95

Henk te Velde, hoogleraar vaderlandse geschiedenis in Leiden, publiceert veel over de manier waarop in Nederland politiek bedreven wordt. Zijn nieuwste boek, *Sprekende politiek*, gaat over de parlementaire debatten en welsprekendheid in Engeland en Frankrijk in de negentiende eeuw. De parlementen in Engeland en Frankrijk waren de belangrijkste van Europa; hun regels en structuur vonden elders in Europa navolging, ook in Nederland. In beide parlementen werd welsprekendheid heel belangrijk gevonden, maar rond 1900 sloeg de waarding om in afkeuring: welsprekendheid werd nu in verband gebracht met het verhullen van de zaak en het

opzweepen van de luisteraars. Te Velde beschrijft, analyseert, verklaart en nuanceert de omslag in een boek dat bij de lezer enige voorkennis veronderstelt van de politieke filosofie en de Engelse en Franse geschiedenis van de negentiende eeuw.

- + breed en grondig
- + voor de liefhebber

Echo's van Indië. De onafhankelijkheid van Indonesië in verhalen en herinneringen
KESTER FRERIKS.
UITG. ATHENAEUM – POLAK & VAN GENNEP, AMSTERDAM 2015.
367 BLZ. € 19,99

Schrijver en journalist Kester Freriks (1954) bracht zijn eerste levensjaren door in Indonesië, waar zijn vader telegrafist was bij de nationale luchtvaartmaatschappij Garuda. Het verklaart zijn fascinatie voor het land. In *Echo's van Indië* vertelt hij de geschiedenis van de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd, wat eraan voorafging en wat erop volgde, aan de hand van gesprekken met ooggetuigen, zoals Indonesische vrijheidsstrijders, overlevenden van de jappenkampen, Nederlandse veteranen, Molukkers en hun nazaten. De gesprekken staan niet op zichzelf, maar zijn verweven met reportages, historische analyse en herinneringen van Freriks zelf. Het geheel is een samenhan-

gend en goed geschreven relaas, dat opvalt door de betrokkenheid van de schrijver en zijn grote vermogen om zich in te leven in zijn gesprekspartners.

- + goed geschreven
- veelzijdig en informatief

Gereformeerd predikant Maarten Aalders hield een preek bij de sluiting van ‘zijn’ Handwegkerk. Jan en Paula van Cuilenburg namen afscheid van het gereformeerde geloof. Het ligt in elkaars verlengde.

GELOOF • WIM VAN DER AA BEELD WIKICOMMONS

Hoe het gereformeerde leven verdwijnt

Het gereformeerde leven is bezig te verdwijnen. Dat is de boude stelling op de achterflap van Maarten Aalders’ opstellen over de wereld van de Gereformeerde Kerken (synodaal) en de Vrije Universiteit. Als bewijs daarvan mag wel het boek gelden van Jan en Paula van Cuilenburg, die het gereformeerde nest verlieten.

Maarten Aalders, die gereformeerd predikant was in Woubrugge en Amstelveen, geeft in zijn boek *Gereformeerden onder elkaar* inhoudelijk rekenschap. Gereformeerd zijn alle kerken die voortkomen uit de Frans-Zwitserse reformatie en waaraan de naam van Calvijn verbonden is, schrijft hij. Er zijn zo veel kerken en stromingen – de Gereformeerde Bond in de Protestantse Kerk in Nederland bijvoorbeeld – die zich gereformeerd noemen. Hij verklaart zich nader als een gereformeerde die hoort tot diegenen die voortkomen uit de Afscheiding (1834) en de Doleantie (1886) en die sinds 1892 de Gereformeerde Kerken in Nederland vormden. Zijn boek geeft een tekening van deze gereformeerden tot ongeveer de jaren vijftig. De schrijver wil de geschiedenis vastleggen omdat ze verdwijnt. En ook wel omdat het zijn wortels betreft, hij is eruit voortgekomen en ze hebben hem gevormd. Gewetensvol en zakelijk volgt hij het motto van wijlen Arie van Deursen: luisterend naar het verleden, met respect, de doden kunnen zich immers niet verdedigen.

afscheidspreek

Zijn eigen biografie spreekt mee in zijn opstel over de gereformeerden van Amstelveen, waar hij dominee was. De Handwegkerk, geopend in 1866, werd in 2013 gesloten. Hij mocht er als oud-predikant nog een keer afscheid preken. Die preek is als een van de weinige nieuwe stukken in dit boek opgenomen. De afscheidspreek heeft veel weg van een tijdrede met als kern: wij zijn onderweg naar Gods koninkrijk en onderweg sluiten wij kerkgebouwen als tijdelijke schatten die door mot en roest worden bedorven. De opstellen die in het boek staan, proberen een beeld te geven van het typische, het eigene, aan het gereformeerde leven, van de gereformeerde wereld. Dat levert aardige beelden op. Allereerst van de uiterlijke gestalte van de dominee: wat droeg hij? In de kerken van de Afscheiding en de Doleantie was dat lange tijd beslist geen toga. Die behoorde aan de deftige en academische hervormde dominee. De gereformeerde dominee was een dienaar in eenvoud en bescheidenheid en was wars van alle pronkzucht en academische eer en leerzucht. Hervormden droegen toga’s, gereformeerden niet. Het zou tot ver na de Tweede Wereldoorlog duren voordat er verandering kwam in de algemene gedragslijn. De invloed van de liturgische kleding deed zich gelden – waarvoor Abraham Kuyper overigens al pleitte. Gek genoeg is er vandaag de dag nog nauwelijks een gereformeerde in pak te vinden op de kansel in de PKN. Of toch wel? Jongere predikanten in de Gereformeerde Bond weigeren weer een toga, om niet te afstandelijk en academisch over te komen. En dat in een steeds hoger opgeleide wereld ... Een kwestie die ook met de visie op de dominee verbonden is, is de verhouding tussen de

De Handwegkerk in Amstelveen, geopend in 1866, werd in 2013 gesloten. De kerk staat daarmee symbool voor het verdwijnende gereformeerde leven in Nederland.

Vrije Universiteit (VU), de academie en Kampen als school van de kerken. Gaat het in de vorming van gereformeerde dienaren om een academische vorming en vrijheid of ook om het gezag van de kerk? Daar is vanouds verschillend over gedacht en daar is over gestreden, door benoemingen en synode-uitspraken. Interessant is daarbij het opstel over de dubbele boekhouding van het gereformeerde ge-

Hervormden droegen toga’s, gereformeerden niet.

loof. Daarmee wordt bedoeld dat gereformeerden vanaf het begin aan de VU voluit hebben meegedaan aan het academisch debat en de ontwikkelingen in de natuurwetenschappen. Alsof er geen tegenstelling tussen natuur en genade bestond, alsof wetenschap en geloof moeiteloos hand in hand gingen. Dat noemt dit boek de dubbele boekhouding: aan de ene kant volop wetenschappelijke ontwikkeling en aan de andere kant een geloofsleven dat hecht aan het letterlijke spreken van de slang in het para-

dijs, de kwestie Geelkerken in 1926. Hoe kon een eenvoudig Schriftgeloof nu samengaan met alle wetenschappelijke ontwikkelingen? Kuyper had betoogd dat de gemeene gratie, de algemene genade, betekende dat God overal in op te merken is en dat dat vrijheid, zelfs plicht, geeft tot nader onderzoek, inclusief de wetenschap. Vanuit hervormde kring was er argwaan en distantie op dit punt. Verwar je zo God de Schepper niet met Jezus de Verlosser, de geïncarneerde? Hoe kan het dan toch dat na de Tweede Wereldoorlog het theologisch debat zo fundamenteel is veranderd? Vanaf de jaren zestig en zeventig hebben de gereformeerden de hervormden toch links ingehaald, aldus dr. Hendrik Berkhof (hervormd hoogleraar dogmatiek)? Aalders zoekt het antwoord in de houding van twee leidende theologen in de jaren vijftig: G.C. Berkouwer en Ridderbos. Zij waren open voor moderne ontwikkelingen en stonden in dialoog met de wereld om hen heen. Tot dan toe waren Bavinck en Kuyper jr. dat niet geweest. En het kerkvolk volgde hen met groot vertrouwen vanuit het vertrouwde gereformeerde bolwerk. Dus niet Kuitert, Wiersinga en Baarda waren de oorzaak van de uittocht van gereformeerden uit de kerken. Hun voorangangers gingen in academisch opzicht in de opleiding van predikanten voorop. Aalders beschrijft het boeiend en zakelijk. Soms ontbreekt

De jeugd vloog uit. Hoe babyboomers het gereformeerde nest verlieten
PAULA EN JAN VAN CUILENBURG.
UITG. DAMON, BUDEL, 2015, 203
BLZ. € 19,90

Gereformeerden onder elkaar. Elf opstellen en een preek
MAARTEN J. AALDERS. UITG. DE VUURBAAK, BARNEVELD, 2015, 273
BLZ. € 19,90

- + integrale verslaglegging
- + originele en persoonlijke insteek
- typisch gereformeerd blijft lastig op te sporen

de smakelijke vertelkunst van zijn leermeester Van Deursen. Geschiedenis die bewaard wil worden moet wel levendig verteld worden.

babyboomers

Jan en Paula van Cuilenburg (broer en zus), respectievelijk emeritus hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam (UvA) en theoloog, hebben over hun gereformeerde exodus een eerlijk en vlot verslag geschreven. Zij ruilden het gereformeerde geloof in voor het niet-weten, agnosticisme, en het humanisme. Daarvan geven ze niet de theologen die voorop gingen de schuld, maar zij schrijven hun verlies van het gereformeerde geloof toe aan de veranderende maatschappij. Het zijn babyboomers, geboren na de oorlog. Ze zijn opgegroeid in de verzuiling met zijn veiligheid en vertrouwde wereld, maar volwassen geworden in de harde opengebroken wereld van de jaren zestig en zeventig. Hun boek geeft in gespreksvorm en reflectie de geschiedenis van hun veranderingen op geloofsgebied aan. Het gaat in zekere zin verder waar Aalders stopt. De verschillende leden van het gezin komen uiteindelijk terecht bij het boeddhisme, humanisme, katholicisme, agnosticisme en gewoon seculier. Het levert geen negatief, spottend of schoppend beeld tegen gereformeerden op. Het sleutelwoord dat overblijft is compassie. Betrokkenheid en bewogenheid. Dat zou voor een hardcore gereformeerde van de vorige en huidige generatie uiteraard veel te weinig zijn, een ernstige dwaling. De feiten van gereformeerde kerkverlating spreken voor zich. Maar voor beide boeken geldt de vraag: wat is eigenlijk gereformeerd? Het blijkt best lastig dat te benoemen en op te sporen. De boeken zijn een uitdaging voor wie of wat zich vandaag nog gereformeerd noemt om te zien of wat er bewaard wordt, het waard is herinnerd en doorgegeven te worden. Wellicht niet als gereformeerden onder elkaar, maar met elkaar. ■

Odysseus bij de Etrusken en Cycladenbeelden die lijken op beeldjes uit Anatolië. De Griekse cultuur was overal om de Middellandse Zee.

EXPOSITIE • MARC JANSSENS BEELD RIJKSMUSEUM VAN OUDHEDEN

Griekse cultuur als spin

Puntgave Corinthische wijnkan met oriëntaliserende figuren, die voor de heropening is gekocht.

Wapens en bronzen vaatwerk uit de Maas bij Heerewaarden en Lith.

Het Rijksmuseum van Oudheden (RMO) in Leiden opent na zeven maanden opnieuw zijn deuren. Met een compleet hernieuwde opstelling van de 'klassieke wereld', waarin interactie tussen de verschillende volken centraal staat.

De Atheense beeldhouwer Praxiteles uit de vierde eeuw voor Christus durfde het als eerste aan om een godin naakt af te beelden. De bevallige Aphrodite (Venus in het Latijn), godin van de liefde, staat op het punt een bad te nemen en probeert met een hand haar naaktheid te verbergen. De Atheners waren verontwaardigd, want hoe durfde Praxiteles zomaar een godin naakt af te beelden? Praxiteles reageerde slim: zijn eigen vriendin zou model hebben gestaan en dus had hij de godin niet beledigd. Ruurd Halbertsma, conservator Klassieke Wereld van het Rijksmuseum van Oudheden (RMO) in Leiden, vertelt dit verhaal bij het Venusbeeld van het type Venus Capitolana, dat in navolging van zijn beroemde evenbeeld is gemaakt. Het beeld is beschadigd – onderarmen en hoofd ontbreken – maar wie het origineel kent, ziet dat de godin met haar armen haar lichaam wil beschermen. Halbertsma is verantwoordelijk voor de compleet nieuwe indeling van de collectie Klassieke Wereld, die zich uitstrekt over drie volken: de Grieken, de Etrusken en de Romeinen. Als uitgangspunt is niet zozeer de chronologie maar de onderlinge verwevenheid tussen volken en tijden genomen. En dat levert een mooie ontdekkingstocht op. Voorbeeld van deze onderlinge verwevenheid is op de galerij te zien die aan de Etrusken is gewijd. Dit volk, afkomstig uit de streek ten noorden van Rome, had grote bewondering voor de kunst, cultuur en mythologie van de Grieken, wat blijkt op een van de askisten. Boven op de kist is een afbeelding van de overledene geplaatst, maar op de voorkant zijn scènes uit de Odyssee van de Griekse dichter Homerus te zien. Links ontsnapt Odysseus uit de grot van de eenogige cycloop Polyphemos, die graag mensenvlees eet. Rechts is te zien hoe de Griekse held met zijn boot verder vaart, op weg naar zijn vaderland Ithaca.

wisselwerking

De aandacht voor de onderlinge verwevenheid van de diverse culturen begint meteen al op de zaal die aan de begintijd van de Griekse cultuur is gewijd: van 3000 v.Chr. tot ca. 500 v.Chr. Het begon allemaal op de Cycladen, de eilandengroep in de Egeïsche Zee die als een cirkel (cyclos) rond het belangrijkste eiland Delos zijn gegroepeerd. Bekend, onder andere als na-maaksouvenir die overal in Griekenland te koop is, zijn de gestileerde marmeren beeldjes die idolen worden genoemd. Deze beeldjes vertonen opvallende gelijkenis met beeldjes uit Anatolië, het huidige Turkije, uit dezelfde periode. Ook blijken er allerlei verbanden te zijn tussen kunst die in Egypte werd gemaakt en glaswerk dat op de Ionische westkuststrook van Anatolië werd gevonden. De enorme wisselwerking tussen de verschillende culturen rond de Middellandse Zee is goed zichtbaar in een animatie van de vele handelsroutes over zee, die op de vloer wordt afgebeeld. Veel schepen voeren naar Griekse kolonies die overal rond de Middellandse Zee werden gesticht en die zich, zoals Plato het verwoordde, als een groep kikkers rond een vijver bevonden.

De Griekse held Odysseus ontsnapt aan de cycloop Polyphemos en vaart naar Ithaca.

Is de Griekse kunst in de zaal met voorwerpen uit de periode tot 500 v.Chr. nog wat abstract – maar met prachtige hoogtepunten zoals de recent aangekochte Corinthische wijnkan uit 590 v.Chr. –, de zaal eronder met Griekse kunst

De collectie is een afspiegeling van twee gouden eeuwen.

uit de vervolgperiode tot 450 na Christus is van een andere categorie. 'Dat heeft te maken met de Perzische oorlogen die de Grieken teisterden', vertelt Halbertsma. 'Het kleine Griekenland werd door het machtige Perzische Rijk aangevallen, maar het onmogelijke gebeurde. De Grieken slaan tussen 490 en 479 voor Chris-

in het web

tus de aanvallen van de Perzen af en weten zelfstandig te blijven.’
Twee gouden eeuwen breken aan en de collectie in het RMO is daar een afspiegeling van. Te zien is een borstbeeld van Socrates, de wijsgeer die op het Atheense marktplein de mensen lastigviel met allerlei filosofische vragen en daarmee zijn leerling Plato tot grootse filosofische dialogen inspireerde. Maar ook een beeld van Euripides, de tragedieschrijver uit de vijfde eeuw v.Chr., die samen met Sophocles en Aeschylus teksten schreef die tot op vandaag worden opgevoerd.
De collectie in deze zaal wordt niet op chronologie getoond maar op onderwerp. Te zien zijn mooie rood- en zwartfigurige vazen met afbeeldingen uit diverse Griekse mythen en verhalen, zoals de verhalen van Theseus en van de Trojaanse oorlog. Tot de verbeelding spreekt de scène uit Homerus’ Ilias van de Griekse strijder Achilles die, zittend op een klapstoeltje, treurt om de dood van zijn vriend en medestrijder tegen Troje, Patroclus. Maar ook allerlei afbeel-

dingen van mannen, vrouwen en kinderen, die ons inzicht geven van het dagelijks leven uit die tijd. Waar de eerste zaal vooral laat zien dat de Griekse cultuur door allerlei andere culturen beïnvloed is, toont de tweede zaal dat Griekenland op zijn beurt weer inspiratie voor nieuwe culturen is geweest. Te zien is onder andere een Boeddhabeeld met een Griekse glimlach, maar ook dat de huidige monniken van Tibet nog steeds gewaden dragen die door de Griekse cultuur zijn geïnspireerd.
De Etruskische galerij, naast de Griekse zaal, loopt over in het gedeelte dat aan de Romeinen is gewijd. Het grote Rome is zelf ooit door drie Etruskische koningen bestuurd, maar toen de laatste, Tarquinius de Trotse, het te bont maakte, werd in 509 v.Chr. de Romeinse Republiek uitgeroepen.
Een grote kaart laat goed zien hoe machtig het Romeinse Rijk eens is geweest en dat de Middellandse Zee ooit slechts een binnenzee van één imperium vormde. Veel aandacht is er voor huisversieringen in de vorm van mozaïeken, wandschilderingen en meubelstukken, maar ook voor de Romeinse dodencultus. Dat de laatste zelfs nu nog voor ontroering kan zorgen, bewijst volgens conservator Halbertsma het grafschrift dat Flavia voor haar echtgenoot Titus Aelius Titianus heeft opgesteld. Twaalf jaar, drie maanden en 21 dagen zijn zij getrouwd geweest, ‘sine ulla querella’: zonder ook maar één ruzie.

bijzondere stenen

De heropening van het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden gaat gepaard met twee tijdelijke tentoonstellingen. In ‘Pracht & precisie. Kleine meesterwerken in steen’ (tot eind 2017) zijn allerlei bijzondere stenen uit de collectie van het RMO bij elkaar gebracht. Het gaat om kleurrijke stenen uit het Nabije Oosten, Egypte en de klassieke wereld, die vaak niet groter zijn dan een vingertop en met grote precisie zijn gegraveerd. Ooit zijn ze gebruikt als zegel, sieraad of amulet, nu zijn ze te bewonderen.
Er zitten bijzondere exemplaren bij, zoals de Gemma Constantiniana uit de vierde eeuw na Christus, die waarschijnlijk nog in bezit is geweest van de schilder Peter Paul Rubens (1577-1640). Maar ook de soepterrine die Amalia van Solms (1602-1675) kreeg voor haar 64e verjaardag van haar kleinzoon, de latere stadhouder Willem III. Op deze terrine van goud en email zijn 98 gesneden stenen te vinden. Prachtig zijn bovendien de foto’s van de Amerikaanse kunstenaar Stephan Sack, die diverse stenen van de tentoonstelling fotografeerde. Wat van de minuscule stenen met het blote oog vaak niet te zien is, komt via vergrotingen en ingenieuze fototechnieken wonderbaarlijk tot leven.
De tijdelijke tentoonstelling ‘Mens en Maas’ (tot eind 2016) zoomt in op de archeologie van de zuidelijkste en langste rivier van Nederland. Het is een kleine maar veelzijdige expositie met veel vondsten uit baggerwerkzaamheden uit zowel de Romeinse tijd, zoals bronzen vaatwerk, maar ook vroegmiddeleeuwse zwaarden en een scheepshoorn. In de Romeinse tijd werden er veel villa’s aan de Maas gebouwd voor militairen die uit dienst traden. Soms waren ze zo luxe dat ze zelfs vloerverwarming hadden. Uit de vondsten blijkt ook dat veel omwoners van de Maas verdronken zijn als de rivier weer eens buiten haar oevers trad. Maar zoals ook recentere overstromingen bij IJtteren en Borg-haren hebben laten zien: het weerhoudt de mens niet om dicht bij het water zijn woning te betrekken. ■

De fijngesneden Gemma Constantiniana.

In navolging van de Venus van beeldhouwer Praxiteles zijn er veel beelden van de liefdesgodin gemaakt.

Wie werd geboren naast de mijn, bleef zijn leven lang omhelsd door kerk, mijn en staat. Twee Limburgers ontworstelden zich eraan. De een door te gaan zingen. De ander door te emigreren.

LITERAIRE NON-FICTIE • HILBRAND ROZEMA BEELD SOCIAAL HISTORISCH CENTRUM VOOR LIMBURG

Hoe Limburg zich naar het licht

Andere Tijden dook de Limburgse mijnen in, afgelopen dinsdag, op de valreep van het Jaar van de Mijnen. De gangen liggen er nog. Maar boven de grond zie je er niets meer van. Ook is de scheurende hoest van de arbeiders bijna verstomd.

Met de mijnen en de groepscultuur die erbij hoorde, ging het verhaal van de steenkoolwinning ondergronds. Tussen 1850 en 1970 waren er in de gangen 1500 doden gevallen en boven de grond nog eens honderden. Dat zijn er meer dan tien per jaar. De Oostelijke Mijnstreek was de kurk waarop Nederland dreef totdat er in 1959 aardgas opdook onder het land van boer Kees Boon bij het Groningse Slochteren. Oud-gouverneur Sjeng Kremers (1933) – mijnwerkerszoon – komt de eer toe dat hij Limburg welhaast eigenhandig uit het slop sleurde. Noch daarvoor, noch daarna verdween er in ons land zo veel werk in zo'n absurd korte tijd, vertelt hij in *Andere Tijden*. '75.000 banen in drie jaar in een gebied van 20 bij 40 kilometer!' Twee nieuwe boeken bepalen Nederland krachtig bij 'ons Limburg'. Want zo mag je die mooie provincie wel noemen. Marcia Luyten sprak uren en dagen met Jack Vinders, kind uit een mijnwerkersgeslacht. Hij ging weg uit Heilust, maar nooit uit Limburg. De achtergrond en het tijdsbestek, een eeuw, schildert ze groots en panoramisch: we zien het Limburgse land sterk veranderen na het begin van de mijnbouw en daarna weer, als het onder de groene zoden terechtkomt. Alles wat in de jaren '90 nog herinnert aan de mijnen, is de stoflonghoest van afgedankte mijnwerkers. Alleen de SP kwam voor hen op en is nu in Heerlen de grootste partij. Diep onder de grond zwoegden tot 1974 mannen uit Nederland, Duitsland, Italië, Polen, Slovenië, in het carboon: het geologische tijdperk van de tot steenkool versteende plantenwereld. Boven de grond ontwaart de lezer een woonwijk, Heilust bij Kerkrade. Drukbevolkt vierkant, tussen Rijksweg en mijnmuur. Dan komen we dichterbij, intiem, tot ver achter de voordeur: één gezin in die wijk, dat van Hein Vinders en Tineke Vinders-Habets.

bitter geheim

Tineke Habets is een vrouw met een bitter geheim. Op een dag, zij is de jongste in een groot gezin, komt meneer pastoor aan de deur. Hij moet nodig praten met de moeder van Tineke Habets. Zij is sinds kort weduwe; dat is toch geen doen, met zo veel kinderen aan de rokken. Hij weet wel een 'goede man'. Joseph Berghs, een Duitser. Dat is niks bijzonders in Kerkrade. De taal is bijna hetzelfde, de stad is Duits georiënteerd en onder de grond is iedereen gelijk. De pastoor werd niet gehinderd door intuïtie. Al snel blijkt Berghs een verschrikkelijke man. Hij slaat, hij zuipt en komt aan zijn stiefkinderen. De jongste, Tineke, moet het ontgelden. Dit tekent haar voor het leven. Ze laat zich bezwangeren door de eerste de beste leuke jongen op de kermis, om uit huis weg te zijn. Ze had het slechter kunnen treffen, Hein is een goede, lieve man. Tot op hoge leeftijd boent ze haar smetvrees van zich af, tot bloedens toe. Pas als ze 75 is, kan ze het vertellen. Voor haar kinderen, zoals de gevoelige Jack, schoot geen aandacht over. Een gitzwart verhaal met toch, aan het eind van haar leven, een verzilverd randje.

Jack (1949) is de tweede zoon van Hein en Tineke. Zijn overgrootvader werkte onder de grond, zijn grootvader, zijn vader. Maar hij wil juist wel weg. Het lukt hem, maar het is een loodzwaar proces. In het gezin wordt over gevoelens niet gepraat. Er wordt überhaupt niet gepraat. Pas na 41 jaar hebben vader en zoon een keer een goed gesprek. Zoon Jack landt uiteindelijk op niet meer dan honderd meter vogelvucht van de kolonie, dat kleine vierkant vol gebroken dromen, gekrenktheid, teleurstelling, en werkloosheid tot in de derde generatie. Maar zijn emancipatie is dubbel, omdat hij onderweg ook nog zijn *coming out* bevocht als biseksueel: in het Kerkrade van de jaren zeventig trekt zijn vriend in bij hem en zijn vriendin. Ze zijn tot op heden samen.

Jack Vinders ging het Schlager-pad op, was gevierd in Duitsland; ontsnapte aan die 'nepwereld', keerde terug naar het Limburgs, de taal

Limburgers willen terug naar de geborgenheid van vroeger.

van zijn jeugd, en wordt 'huiszanger' van de geliefde Roda Juliana Combinatie, belangrijk voor de regionale identiteit. Tevens wordt Vinders als cabaretier een fakkeldrager van de zoektocht naar de geteisterde identiteit van deze regio. Veel Limburgers willen nog altijd, ontheemd, terug naar de geborgenheid van vroeger, een geborgenheid die toch ook verstikkende kanten had. Dat verlangen zie je terug in stembusuitslagen; de PVV scoort. Een boek over gitzwarte steenkool en over het doelbewust omsmelten van generaties gewone mensen tot een mijnwerkersgemeenschap, die zijn trots ontleent aan afzien en ontbering. Op een dekselse manier verbindt Marcia Luyten indringende levensverhalen soepel met Limburgs grote schokgolven. Het boek is aangeraakt door de muze en ontroert. Dat geldt ook, maar heel anders, voor dat andere opmerkelijke Limburg-boek. Een gepeperd levensbericht, over een gekweld mens. Auteur Ferdi Schrooten is een joch van 12 jaar, als hij de herdenkingsdienst meemaakt voor 'Nonk' Theo. Een afscheid zonder lichaam; Theo stierf in Australië, ver weg van Heerler-

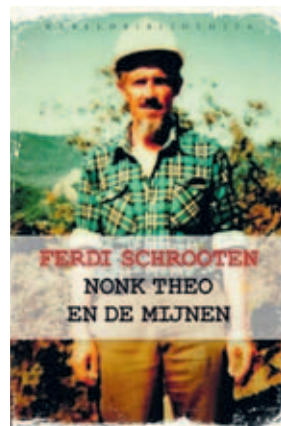
heide. Deze telg uit een kinderrijk katholiek mijnwerkersgezin zocht zijn geluk 'Down Under', de ruige hete 'Outback' van Australië. Hij verwerft daar nota bene zijn eigen goudmijn. Dertig jaar na zijn dood in 1984 kan Ferdi Schrooten (nu redacteur bij Omroep Max) de lokroep niet meer weerstaan. Immers, nog maar al te goed herinnert hij zich grootmoeders verdriet, omdat ze haar zoon Theo nooit meer zou zien.

Ooms en tantes reageren afwijzend. Schrooten trotseert echter het stilzwijgen van zijn familie en maakt zwerftochten van maanden door Australië; stomende, alcoholgedrenkte zoektochten vol ruige mannenavonturen, langs desolate mijnwerkersdorpjes en door vergeten archieven. Hij valt ten prooi aan een groeiende obsessie, niet ongelijk aan oom Theo's fatale goudkoorts, en keert volhardend elke steen en elk stuk papier om.

tegendeel

Na een vliegende start verloor de harde werker het van de drank, het uitgaan van zijn verkeren en zwendelaars, die wel weten hoe je een eerlijke Limburgse jongen uitschudt. Schrooten nodigt zichzelf op de koffie bij die zwendelaars. In Nederland draait de familie bij: Ferdi is bezig met iets bijzonders, beseft men. Al was het maar omdat Theo de laatste veertien jaar nooit meer schreef. Hij verdween. Schaamde hij zich? Neef Ferdi bezorgt hem een grafsteen. Op den duur maak je je wel zorgen over de auteur, omdat die een 'medium' raadpleegt dat boodschappen van Theo doorkrijgt. Enfin – geschreven met bliksemse vaart, soms wat grof, en spannend voor wie graag leest over desolate gebieden, tropische gekte en familiehistorie. Terwijl Limburg verdoofd was na de dreun van de mijnsluitingen, worstelde in Australië een eenzame mijnwerkerszoon uit Heerlerheide met zijn demonen.

Gelukkig maar, zo schrijft Marcia Luyten tot besluit, dat Heerlen en omgeving anno nu het tégendeel van treurig zijn. Alle waardering voor Hans Goedkoop – maar de presentator van *Andere Tijden* blijft in zijn slotwoorden steken in het cliché dat alles kommer en kwel is. Dat wás zo. Maar dat is niet meer zo. Rond het Glaspaleis van Schunck, uniek modernistisch glazen kooppaleis en een van Europa's mooiste gebouwen, bloeit een nieuw, door-dacht centrum op. Heerlen bruist weer! En Limburgers weten weer wat het goede leven is. *Glück auf!* ■

Nonk Theo en de mijnen
FERDI SCHROOTEN, UITG. WERELD-BIBLIOTHEEK, 384 BLZ. € 24,99

Het geluk van Limburg
MARCIA LUYTEN, UITG. BEZIGE BIJ, AMSTERDAM 2015, 368 BLZ. € 19,95

Diep onder de grond zwoegden tot 1974 mannen uit Nederland, Duitsland, Italië, Polen en Slovenië in de Limburgse mijnen.

groef

Volken vechten om voedsel en water.
China heeft al lappen Afrika in 'beheer'.

NON-FICTIE • HERMAN VEENHOF

Ecologisch is de Holocaust niet weg

Oorlog om water en voedsel is van alle tijden. Ook de Holocaust had dat gevecht mede als oorzaak, stelt de Amerikaanse historicus Timothy Snyder.

Nee, de Holocaust zal zich niet precies zo herhalen, geeft Snyder (47), hoogleraar geschiedenis aan Yale University, toe. Duitsland zal niet opnieuw de Joden in Europa vernietigen. Maar 'een' holocaust dreigt wel degelijk opnieuw, stelt hij in zijn nieuwe boek, dat dat met de Engelse ondertitel beter aangeeft: *Black Earth. The Holocaust as History and Warning*.

Snyder publiceerde in 2010 *Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin*. De 'Bloedlanden', dat was het gebied tussen Duitsland en Rusland, zeg maar het voormalige 'Oostblok'. Juist in die landen vond de Holocaust plaats. In zijn nieuwe boek spitst Snyder zijn opvattingen toe op de tijd waarin we nu leven. Zijn conclu-

van de idee dat sterken zwakken moesten vernietigen. Oorlog en rasstrijd waren daartoe geen middel, maar het eigenlijke doel. Permanente strijd om het bestaan was de essentie van een verder zinloze geschiedenis waarin de Joden – niet alleen bolsjewisten en kapitalisten, maar ook uitvinders van verwerpelijke begrippen als samenleving, naastenliefde, ethiek en cultuur – een stoorzender vormden.

zondebok

Snyder ziet een nieuwe holocaust opdoemen als in een regio tekorten aan water of voedsel ontstaan en overheidsgezag desintegreert. Als er dan bevolkingsgroepen tot zondebok worden verklaard en het tot (burger) oorlog komt, gaat de Holocaust op herhaling. Voorbeelden? Rwanda in 1994, Burundi, Sudan en Somalië. Maar ook China en Rusland zijn grote mogendheden die zich ontpoppen als koloniale rijken, op zoek naar fysieke expansie. China heeft al hele lappen Afrika in 'beheer', als voedselproducent en energieleverancier. Het zwarte continent exporteert naar China, terwijl de eigen bevolking lijdt. China betreft water uit oostelijk Rusland, waar de landbouw kwijnt. Rusland op zijn beurt annexeerde de Krim (precies zoals Oostenrijk in de Anschluss van 1938 bij Duitsland kwam), waar gasvoorraden liggen en kijkt naar de landbouwgebieden van Oekraïne. Moskou stimuleert extreemrechtse partijen in de Europese Unie, om een wig te drijven in dat verband. ■

De Krim in 2014 is Oostenrijk in 1938.

sie: mensen zijn niet beter dan in de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw en 'een' holocaust kan weer plaatsvinden. Snyder zegt dat je bij het woord Holocaust niet te veel moet denken aan Auschwitz. Dat kamp was niet alleen vernietigingsoord, maar ook een vliegwiel van dwangarbeid. We kennen het als synoniem voor de Shoah, omdat veel mensen het kamp juist overleefden. Belzec, Majdanek en Sobibor bleven in de schaduw; daar kwam bijna iedereen om. De Holocaust vond in drie fasen plaats; de meeste Joden kwamen om bij massa-executies in Oost-Europa, daarna werden tienduizenden in vrachtwagens vergast, pas vanaf 1942 waren er vernietigingskampen. Moord op Joden door Duitsers was maar een fractie van de Holocaust. Volgens Snyder was het wegvallen van elke overheid in de landen tussen Duitsland en Rusland en de zoektocht naar *Lebensraum* – in de betekenis van fysiek territorium om voedsel te verbouwen – die zowel Berlijn als Moskou ondernam de reden waarom Oost-Europa tot 'zwart gat' werd, een 'vrije experimenteerzone' waarin mensen zomaar konden worden gedood.

stoorzender

Dat wegvallen van een nog enigszins beschermende bureaucratie en 'ecologische paniek' – de gedachte dat een groeiend volk zijn eten en drinken moet halen bij minderwaardige omwonenden die wegmoeten – ziet Snyder als cruciale factoren in de Holocaust. Vooral Hitler was bezeten

Zwarte aarde. Geschiedenis van de Holocaust

TIMOTHY SNYDER.
UITG. AMBO-ANTHOS, AMSTERDAM
2015. 480 BLZ. € 29,99

+ originele visie op de Holocaust in Europa
– Snyder maakt zijn theorie niet waar

Het boek van Dee Brown over de tragedie bij Wounded Knee leidde tot buikpijn bij Amerikanen. Nu is er een Nederlandse vertaling van de huiveringwekkende tragedie.

NON-FICTIE • IMCO LANTING BEELD IMCO LANTING

Indiaanse tragedie bij Wounded Knee

De massaslachting onder Noord-Amerikaanse indianen, op 29 december 1890 bij Wounded Knee, is een veelbezongen en -beschreven historisch ijkpunt. Het bekendst bij ons: een oude nummer-één-hit, *We were all wounded at Wounded Knee*, volgende week op nummer 1850 te beluisteren in de Top 2000.

Het is zo'n typisch liedje uit de categorie als-je-'m-hoort-dan-weet-je-het-weer. 'We were all ... wounded ... at Wounded Knee ... you and me ...' Met dit staccato gezongen mantra zetten de drie halfbloed indiaanse zangers van Redbone in, de drummer begeleidt. Binnen het oeuvre van de groep, bekend van latin- en cajun-achtige liefdesliedjes, was het nummer een buitenbeentje, een echt protestlied. In Nederland stond 'Wounded Knee' in 1973 vijf weken op de eerste plaats van de Top 40,

dankzij de persoonlijke lobby van bandleider Pat Vegas. Met een stapel singles was hij naar Nederland gekomen om het plaatje bij radio-stations aan te bieden. Dat deed hij uit noodzaak, want in de Verenigde Staten wilde niemand het nummer draaien. Zelfs de studio-opname hadden de bandleden uit eigen zak moeten betalen.

tumult
De boycot in Amerika had alles te maken met de hoog oplopende spanningen tussen indiaanse activisten en de overheid, die in de jaren zestig waren begonnen en jaren aanhielden. In 1969 werd het gevangeneiland Alcatraz bij San Francisco door indiaanse actievoerders bezet, en die *sit-in* zou, onder een gigantische mediabelangstelling, anderhalf jaar aanhouden. In februari 1973 gebeurde hetzelfde met het dorpje Wounded Knee in het Pine Ridge reservaat in Zuid-Dakota. Leden van de American Indian Movement (AIM) en een groep lokale Oglala-Lakota indianen eisten met hun bezetting minder overheidsbemoeienis, betere leefomstandigheden en inwilliging van gemaakte

Voor de indianen was Dee Browns magnum opus een openbaring.

afspraken over landclaims. Er hing een grimme oorlogssfeer rond Wounded Knee. De bezetting domineerde, naast de Vietnamoorlog, maandenlang het nieuws. Televisiekijkers zagen op tv legerhelikopters boven het reservaat vliegen; op de grond werd Wounded Knee belegerd door U.S. Marshalls en zwaar geschut. De dood van een activist door de kogel van een sluipschutter maakte na 71 dagen een einde aan de bezetting. Twee weken later stond Redbone in de Nederlandse Top 40: 'Ze (de Amerikanen) deden ons (indianen) vele beloften, maar verbraken ze altijd. Ze sloten ons in als bizonen, en dreven ons op als een kudde. Ten slotte in het reservaat, toen we slechts bezig waren met overleven, werden we vernietigd door de Zevende Cavalerie.' Compacter kon de indiaanse aanklacht niet worden samengevat, maar ook al was die verpakt in een pakkende melodie, de boodschap was voor Amerikaanse radioluisteraars onacceptabel.

schaamte
Anders dan het protestlied van Redbone, kon het boek *Bury my heart at Wounded Knee* in de Verenigde Staten niet worden tegengehouden. En het in 1970 gepubliceerde werk van de (niet-indiaanse) auteur Dee Brown, waarin hij op grond van getuigenissen en authentieke documenten minutieus verslag doet van de ondergang van de indianen in de periode 1860-1890, sloeg dan ook in als een bom. Wat Brown had opgeschreven, was dan ook niet zomaar wat. Hier werd voor het eerst de geschiedenis verteld, helemaal vanuit het oogpunt van de indianen, ongecensureerd door (historici van)

de blanke overwinnaars. En dat was uniek. Miljoenen exemplaren gingen over de toonbank en recensenten bombardeerden het vijfhonderd pagina's tellende boek meteen tot standaardwerk. *Bury my heart at Wounded Knee* keerde het zelfvoldane beeld van de American Dream en Manifest Destiny, vol dappere pioniers en stoere cowboys, *rücksichtslos* om. Veel Amerikanen namen de inhoud van het boek met buikpijn en plaatsvervangende schaamte tot zich. Voor de indianen daarentegen was Dee Browns magnum opus een openbaring, die een enorme *boost* gaf aan de strijd voor hun zaak. De schrijver, die in 2002 overleed, vertelde ooit: 'Wat mij het meest heeft verbaasd is hoe

BLACK COYOTE

De tragedie bij Wounded Knee op 29 december 1890 maakte een einde aan het laatste restje vrijheid en onafhankelijkheid van indianen. Het drama voltrok zich tijdens de ontwapening van een paar honderd indianen onder leiding van *chief* Spotted Elk, die net in het reservaat waren gearriveerd. De indianen werden streng bewaakt, kanonnen stonden rondom op hen gericht. De ontwapening verliep rustig tot één indiaan, Black Coyote, zijn geweer niet af wilde geven. Volgens Amerikaanse bronnen stond de indiaan vervaarlijk met het wapen te

zwaaien terwijl hij riep geld te willen zien voordat hij het af zou geven. Een indiaan die zijn ouders, vrouw en kind was verloren bij de moordpartij en zelf gewond raakte, vertelde dat Black Coyote doof was en de order zijn geweer in te leveren dus niet hoorde. Wat het ook was, op een gegeven moment ging zijn geweer onbedoeld af, waarna de vijfhonderd soldaten massaal het vuur openden op de indianen, met het bloedbad tot gevolg. De tussen de twee- en driehonderd slachtoffers, merendeels vrouwen en kinderen, werden in een massagraf begraven.

BOEKEN

GESCHIEDENIS • PIET H. DE JONG

De Molukse acties. Treinkapingen en gijzelingen 1970-1978
PETER BOOTSMA.
UITG. BOOM, AMSTERDAM, 2015. 384 BLZ.
€ 24,90

Vijftien jaar na de eerste druk heeft politicoloog Peter Bootsma zijn boek *De Molukse acties* aangevuld met veel nieuw materiaal. De auteur maakte onder meer gebruik van het rapport dat, in opdracht van toenmalig minister van Veiligheid en Justitie, Ivo Opstelten, werd uitgevoerd. In 2013 werd dat archiefonderzoek afgerond. Er bleek nog veel onbekend materiaal in archieven beschikbaar te zijn over de gewelddadige beëindiging van de treinkaping bij het Drentse De Punt, op 11 juni 1977. Bij de bevrijdingsactie van mariniers kwamen acht mensen om het leven; twee passagiers en zes kapers. De bloedige afloop van deze langdurige gijzeling bleef de gemoederen, ook

in de Tweede Kamer, bezighouden. Bootsma heeft nauwgezet de details op een rij gezet, ook sprak hij tal van betrokkenen. Hij plaatst alle acties van de Molukkers in historisch perspectief. Daarin schuilt de waarde van zijn onderzoek.

➤ **nauwgezet speurwerk**
➤ **helder overzichtswerk**

POLITIEK • PIET H. DE JONG

De Politieke Scheurkalender 2016
SANDRA BOERSMA (RED.)
UITG. VEEN MEDIA, AMSTERDAM 2015.
368 BLZ. € 14,99

Bij de boekhandel wemelt het van de scheurkalenders. Een nieuwtje op dit vlak is de politieke kalender. Medewerkers van ProDemos en het *Historisch Nieuwsblad* hebben veel feiten en weetjes op een leuke en leeswaardige manier gebundeld. Soms is het aardig een onbekend weetje tot je te nemen, op een andere dag ontvang je een heus mini-college parlementaire geschiedenis. Dat christelijke medewerkers als Menno de Bruyne en Jan Dirk Snel tientallen beschrijvingen voor hun rekening namen is te merken. Het verhoogt de aantrekkelijkheid van deze scheurkalender. Zo weten we waarom op woensdag 9 maart 2016 er ze-

ker niet gestemd zal worden. Het is die dag 'Biddag voor gewas en arbeid', dat geldt in de kieswet als een 'zwaarwichtige reden' om geen verkiezingen uit te schrijven. De kalender bevat veel foto's en illustraties.

➤ **leuk hebbedingetje**
➤ **oogt wel wat grijs**

haalt nog steeds de Top 2000

Het massagraf van de slachtoffers op 29 december 1890 is tegenwoordig een National Historic Landmark.

de indianen de blanken keer op keer weer het vertrouwen gaven. Hun vertrouwen in autoriteit was ongelooflijk sterk. Het leek wel of ze niet in staat waren te geloven dat iemand tegen hen kon liegen.’ Ook in Nederland, waar in 1972 de vertaling verscheen onder de titel *Begraaf mijn hart bij de bocht van de rivier*, werd het boek positief ontvangen. Het is ‘duizendmaal spannender en dramatischer dan welk wildwestverhaal dan ook, of alle zeventig boeken van Karl May. Een huiveringwekkende tragedie’, schreef een recensent. *Elsevier* concludeerde dat het boek ‘... de mythe heeft doen wijken voor de historische waarheid’. Volgens de huidige Nederlandse uitgever, Franc Knipscheer, zijn van Browns

werk tienduizenden exemplaren verkocht. Hij geeft aan dat het boek nog steeds een belangwekkende klassieker is. De volgende druk, over een paar maanden, komt daarom uit in een luxe uitvoering.

>> De Top 2000 wordt vanaf eerste kerstdag om 12.00 uur uitgezonden op NPO Radio 2.

MEER OVER WOUNDED KNEE

Muziek
De Amerikaanse blues-/country-folkzanger Charlie Parr nam in 2010 over *Wounded Knee* het nummer *1890* op.

Films
► In 2007 werd Browns boek verfilmd voor televisie, met in de hoofdrollen Anna Paquin, Adam Beach en Aidan Quinn. *Thunderheart* (1992) gaat over een FBI-agent, deels indiaans, die naar een reservaat wordt gestuurd om een moordzaak te onderzoeken. De film refereert aan de onrust in het Pine Ridge reservaat in de jaren zeventig.

► *Into the West* (2005) is een miniserie, waarin de kolonisatie van Noord-Amerika vanuit zowel het indiaanse als het blanke perspectief wordt belicht. De laatste aflevering gaat voor een deel over *Wounded Knee*.

Boek
► *Eyewitness at Wounded Knee* (Engelstalig) is een rijk geïllustreerd boek, dat de tragedie in 1890 in de context van die tijd zet. Met veel originele foto's van het slagveld. Door Richard E. Jensen, R. Eli Paul, uitgever University of Nebraska Press, 2011.

► *The Inconvenient Indian* (Engelstalig) door de Canadese/Cherokee intellectueel Thomas King gaat verder waar *Bury my heart at Wounded Knee* stopt. Het met ironie en humor doordrenkte boek is een eyeopener. Indianen ervaren nog steeds ongelijkheid binnen het dominante (blanke) rechtssysteem. Een toegankelijke *must-read* voor wie hedendaagse

indianen beter wil begrijpen. Uitgever Anchor Canada, 2013.

Internet
Hoe indianen vanaf 1776 in hoog tempo van hun grondgebieden werden verdreven en later in reservaten werden gedreven, wordt inzichtelijk op deze interactieve kaart: invasionofamerica.ehistory.org

Begraaf mijn hart bij de bocht van de rivier
DEE BROWN.
UITG. IN DE KNIPSCHER, HAARLEM 2016, 506 BLZ., € 28,50

- + zelden was een opsomming van gebeurtenissen zo hartverscheurend
- + inderdaad een standaardwerk
- door veel namen, jaartallen en details moet je soms je best doen door de bomen het bos te blijven zien

POPMUZIEK • GERARD TER HORST

De ‘mindere wijn’ van het Britse Coldplay

A Head Full Of Dreams
COLDPLAY
PARLOPHONE / WARNER

De Britse band Coldplay staat tegenwoordig bekend als de grootste band ter wereld. Daarvoor hebben zanger Chris Martin en z'n bandmates een indrukwekkende route afgelegd die voert langs fraaie ‘muzieklandschappen’ als het onvolprezen album *A Rush Of Blood To The Head* (met de klassieker ‘Clocks’) of het verrassende *Viva la Vida* met de innemende titelsong. De afgelopen jaren trad voor fans van het eerste uur vervreemding op, omdat Coldplay de wereld van de *mainstream* beats en ritmes betrad. Verandering van spijs doet eten, maar de weg van Coldplay naar ‘het midden van de popmuziek’ was bedenkelijk. Het leverde bombastische nummers als ‘Paradise’ en ‘Every Teardrop Is A

Waterfall’ op, die beduidend minder haken dan eerder werk. Daar kwam vorig jaar het sobere popalbum *Ghost Stories* bij, waarop zanger Martin de breuk met zijn echtgenoot Gwyneth Paltrow leek te verwerken. Die treurige emotie meanderde als een diepe onderstroom door het album en dat werkte troostvol. Coldplay zelf was minder tevreden en kondigde al vlot een nieuw album aan dat opbeurender zou zijn. Dat album is nu uit: *A Head Full Of Dreams* laat geen verrassende wendingen zien en klinkt als een logisch vervolg op *Mylo Xyloto* uit 2011 – bepaald niet Coldplays beste. *A Head Full Of Dreams* bevat leuke liedjes en slimme melodielijnen met af en toe een originele overgang. De vele

eigentijdse ritmes en beats, bijzonder slim geproduceerd, maken de liedjes vederlicht: de negen songs zweven als zeepbellen door de lucht ... Veelzeggend is wat dat betreft het miniatuurtje ‘Caleidoscope’ (bijna twee minuten), waarin onder een fraaie pianomelodie een zware basstem iets van een gedicht stamelt over de zin van het leven. Het blijkt een vers van de Perzisch-islamitische poëet Mevlana Jalaluddin Rumi (1207–1273). Aanluitend monteert Coldplay een kort, onduidelijk fragment van president Barack Obama die afgelopen jaar op indrukwekkende wijze ‘Amazing Grace’ zong bij de begrafenis van dominee Clementa Pinckney. Die kwam om bij een aanslag op een afro-Amerikaanse

kerk in Charleston, gepleegd door een blanke racist. Op deze manier weet de band een heel emotioneel-inhoudelijk moment (want de door Obama gezongen *traditional* kent een rijke inhoud) vakkundig om zeep te helpen met hoogdravende luchtfietserij die nietszeggend blijkt. Dat leert dat Coldplay met *A Head Full Of Dreams* aanmerkelijk mindere wijn op tafel.

- + leuke liedjes
- + slimme melodielijnen
- inhoudsloos
- hoogdravende luchtfietserij

Stad in brand
GARTH RISK HALLBERG.
UITGEVERIJ ATLAS
CONTACT,
AMSTERDAM 2015.
1056 BLZ. € 24,99

LITERATUUR • MAURICE HOOGENDOORN

Hallbergs meesterwerk komt wellicht nog

Twee miljoen dollar betaalde uitgeverij Knopf voor het manuscript van de Amerikaanse schrijver Garth Risk Hallberg (36). Nog nooit werd er zo veel betaald voor een debuut, en het was nog niet eens af. Dat belooft wat! Het resultaat ligt nu in de Nederlandse boekhandels: *Stad in brand*, 1056 pagina's dik. De ambitie druipert ervan af. Maar de grote vraag is of het goed is, of het alle tamtam eromheen heeft verdiend. Wat mij betreft: nee. En de verwachtingen die de uitgever zelf had gecreëerd, spelen daarin mee. Het goede nieuws is dat het na 650 pagina's wat begint te worden, maar je kunt niet van elke lezer verwachten dat hij tot zover maar op de tanden bijt.

Hallbergs onderwerp barst van potentie. *Stad in brand* verhaalt over New York tussen Kerst 1976 en 13 juli 1977, de nacht waarin acht miljoen inwoners ineens zonder stroom zaten. Je kunt je indenken wat dat teweegbrengt in zo'n metropool: roofpartijen, plunderingen en geweld. Kortom: chaos. De spil van het verhaal is een gebeurtenis op oudejaarsavond 1976: tiener Samantha wordt neergeschoten in Central Park en voor dood achtergelaten. Dit drama verbindt een veelheid aan personages die hier allemaal iets mee te maken hebben: de rijke Hamilton-Sweeney-familie met William – homo, kunstenaar, drugsverslaafd – als verloren zoon; een sektarisch

groepje punkers en anarchisten; de journalist Richard Groskoph en de kreupele inspecteur Larry Pulaski. Ze moeten de diversiteit van de stad representeren, maar lijken veel op elkaar in hun ongeluk – stuk voor stuk zijn het dolende zielen. Frappant genoeg komen de karakters die de meeste bladzijden krijgen het minst uit de verf. De auteur komt zelf niet uit de stad en was in 1977 nog niet eens geboren, maar hij weet het desolate New York van de jaren zeventig – failliet, onveilig, werkloosheid – knap tot leven te wekken. Hallberg is een auteur met toekomst. Maar in zijn debuut wil hij te graag, en dat lees je eraan af. Dure woorden die uit de toon vallen, verge-

zochte en bombastische metaforen die je niet in het verhaal trekken maar de aandacht op de auteur vestigen. Een briljante roman is *Stad in brand* niet geworden, ook al is er twee miljoen dollar voor betaald. Daarvoor is zowel de inhoud als de vorm te weinig opvallend. Maar in Hallberg zit wel een goede schrijver. Wellicht komt zijn meesterwerk nog.

- + levendig beeld van een desolate stad
- de schrijver wil te graag

Hugo Claus. De jonge jaren
GEORGES WILDEMEERSCH. UITG. POLIS, ANTWERPEN 2015.
381 BLZ. € 34,95

LITERATUUR • ELIAS VAN DER PLICHT

Hugo Claus dook met uitgever fout café in

Het is nog even wachten op de biografie van Hugo Claus (1929–2008). Sinds vorig jaar is Mark Schaevers, redacteur van het Belgische *Humo*, de beoogd biograaf van de Vlaamse auteur. Ongeduldige Claus-fanaten kunnen zich tot die tijd vermaken met een boek over de jeugdjaren van de vermaarde schrijver: *Hugo Claus. De jonge jaren*, geschreven door Georges Wildemeersch. Minutieus reconstrueert de emeritus hoogleraar letterkunde aan de Universiteit Antwerpen het leven van Claus in de jaren veertig, het decennium waarin zijn schrijverschap ontplooft. Of zoals hij zelf ooit zei: 'Dit was de tijd van het ontsnappen. Ik voelde mij niet goed op school, ik voelde mij niet

goed thuis. Ik kroop dus weg in eenzaamheid met mijn monsterlijke fabels.' Schrijven als vlucht. Wat moet je anders, als kind van openlijk nationaal-socialistische ouders en zelf ook behept met nazisymphathieën? – de tiener Claus hoefde niet op veel vriendschappen te rekenen. Onder collaborateurs, daar kon hij zich vertonen. Des te opmerkelijker dat verzetsuitgeverij De Bezige Bij enkele jaren na de bevrijding zijn eerste roman wilde uitgeven. Hij nam de redacteurs van de Bij mee op kroegentocht in de haven van Oostende. Claus schrok er niet voor terug zijn gezelschap een stamcafé van voormalig Oostfrontstrijders in te dirigeren. Op

de pick-up lagen platen met foute *Heimat*liederen. Nadat een van de redacteurs zo'n elpee aan diggelen had geslagen, draaide het bijna uit op knokken. Snel kwam Claus in actie: 'Behoedzaam, doch beslist dwalde ik mijn nieuwe uitgevers naar buiten.' Het is niet de laatste kleurrijke anekdote in Wildemeersch' boek. Daar staat tegenover dat de Claus-kenner het niet kan laten meermaals wel erg diep in zijn onderwerp te duiken. Is het nodig om de gedichtjes die Claus in de poëziealbums van zijn vriendinnetjes schreef uitvoerig te analyseren? *Hugo Claus. De jonge jaren* richt zich vooral op de periode 1942–1949, grofweg dezelfde tijdsperiode van zijn magnum opus, de autobiografische roman

Het verdriet van België. Daarmee is Wildemeersch' studie onmisbaar voor wie geïnteresseerd is in het centrale thema van Claus' werk: de spanning tussen werkelijkheid en verbeelding.

- + tientallen illustraties en prachtig vormgegeven uitgave van nieuwe uitgeverij
- + heel veel details: mooi voor letterkundigen, minder voor de niet-Claus-vorser

LITERATUUR • KIM VAN DE WETERING

Janne IJmker: voor ik sterf, de waarheid

Wij hadden het leven lief
JANNE IJMKER.
UITG. BREVIER,
KAMPEN 2015.
255 BLZ. € 17,90

Janne IJmker's nieuwste boek is even wat anders dan haar eerdere boeken. In *Wij hadden het leven lief* vertelt ze vanuit verschillende gezichtspunten over de Tweede Wereldoorlog. Rode draad in het verhaal zijn gesprekken met haar moeder, die Janne, 'voor ze sterft, de waarheid zal vertellen'. Het boek bestaat uit drie elementen die elkaar steeds opvolgen. In enkele op band opgenomen gesprekken vertelt Jannes moeder, Riekie, over haar jeugd tijdens de oorlogsjaren. Ze woonde met haar gezin vlak bij een werkkamp en maakte de oorlog daarvoor indringend mee. Riekies verhaal gaat over de besognes van een gezin in oorlogstijd, de afschuif van de werkkampen en de onmacht van de

omstanders. Een verhaal dat ertoe doet, maar dat helaas is opgeschreven in te veel stijlen en lijnen. De bandopnames zijn soms letterlijk opgetekende gesprekken tussen Janne en haar moeder, maar grotendeels een bewerkte en gestileerde versie vanuit het perspectief van het kind Riekie. Het verhaal leest daardoor vlot en is mooi, maar als ze de waarheid wil vertellen, waarom dan toch deze romantisering? De notities (een soort dagboek annex literatuuronderzoek) die er steeds op volgen, zijn weinig onderbouwd, stellen simplistische vragen, en geven geen uitleg voor de bronkeuze. Het derde element zijn brieven van Samuel, een van de werkkampbewo-

ners uit het verhaal, aan zijn vrouw. De brieven zijn intrigerend en maken indruk, maar raken een beetje verlopen tussen de andere stijlen waar IJmker niet uit lijkt te kunnen kiezen. Het boek was sterker geweest als ze een manier had gevonden om deze drie elementen te verweven tot één verhaal, waarin de opnames, Jannes vragen en de feiten over de werkkampen een eenheid waren. Niettemin is *Wij hadden het leven lief* een mooi verhaal en een voorzichtig eerbetoon aan de vele 'niet-helden' van de oorlog; al die mensen die niet wisten wat ze moesten doen, die zich mee lieten slepen in de hoopvolle gedachte dat het wel mee zou vallen – die achteraf vurig wensten dat ze

méér hadden gedaan. Voor de vaste lezers van Janne IJmker is het bovendien interessant om een persoonlijk verslag te lezen, en een inkijkje te krijgen in haar en haar moeders gedachten. *Wij hadden het leven lief* is een mooi verhaal, dat helaas wat rommelig is vormgegeven.

- + eerbetoon aan niet-helden
- rommelige stijl en opbouw

Anke Kranendonk stapt in een hele traditie van schrijvers die hun geloofsopvoeding tot literatuur verheffen. Ze doet het sympathiek.

LITERATUUR • ELIZABETH KOOMAN BEELD AP / ERIC GAY

De last van een vrolijk geloof

Aaf moet een wedstrijd zwemmen in een bad waar vroeger doopdiensten werden gehouden. Dat lukt haar niet.

Binnen tweeëntwintig jaar schreef ze bijna honderd kinderboeken. Ruim vijftien jaar had ze nodig voor haar eerste roman voor volwassenen. Nu is die er. Anke Kranendonk is met *Altijd vrolijk* niet de eerste voor wie haar geloofsopvoeding de inspiratiebron voor een roman was, en zal ook de laatste niet zijn.

Op een dag wordt de moeder van de zo'n zes jaar oude Aaf van Pommeren gegrepen door het evangelie volgens de pinksterbeweging. Haar vader reageert nuchter op haar verhalen – 'Eet eerst je patat maar even' – maar niet veel later is ook hij om. 'Nu gaan we een nieuw leven tegemoet', zegt hij. In dat leven wordt Aafs vader voorganger van pinkstergemeente Het Hele Evangelie. Hun huis wordt een zoete inval voor wie in geestelijke nood zit, zoals een man die zijn homofiele gevoelens wil overwinnen en een vrouw die doof wordt door een niet onderkende hersenvliesontsteking. God zou haar immers wel genezen?

In het meer achter hun huis leert Aafs vader haar zwemmen. In hetzelfde meer worden haar ouders gedoopt. Hoewel Aaf al jong soms bewust, soms onbewust weg wil lopen van alles wat met het geloof te maken heeft, blijft het meer haar vriend. Het liefst zou ze op een zwemclub gaan, maar 'ons oog moet op Jezus gericht zijn, en niet op de rand van het zwembad', zegt haar moeder. Voor haar vader doet het feit dat de wedstrijden op zondag zijn de deur dicht.

Aaf mokt niet. Waar haar broer Rim van het begin af aan zijn kont tegen de krib gooit, is Aaf aan de buitenkant de voorbeeldige dochter. Hierin lijkt ze op Ruben, de oudste zoon in Jan Siebelinks *Knielen op een bed violen* en hoofdpersoon in het onlangs verschenen *Margje*, die

zich in allerlei bochten wringt om het beide ouders naar de zin te maken. Meer nog doen de jeugdijaren van Aaf denken aan die van Janne in *Wij dansen niet* van Ellen Heijmerikx. Beide meisjes groeien op in de jaren zestig, ook Janne's vader ontwikkelt zich tot geestelijk leider en dat voert de druk op om het goede voorbeeld te geven. Wanneer een van de gemeente-

Eén gebed later kan vader zijn ontslag alweer als zegen zien.

leden Aafs lievelingsknuffel verbrandt omdat die op de duivel lijkt, herinnert dat aan de speelgoedverbranding in *Wij dansen niet*.

halleluja voor en na

Toch is er ook een groot verschil. Waar volgens het geloof van Jannes ouders hard gewerkt moet worden voor het overwinnen van de zonde, is het bij Aafs ouders halleluja voor en na, want Jezus redt. Nare gebeurtenissen in het leven van Aafs ouders en hun gemeenteleden mogen nooit te lang op hen drukken. Kort laat haar vader het hoofd hangen als hij ontslagen wordt – gevolg van evangeliseren bij de baas –, maar één gebed later kan hij het alweer als zegen zien. Zo heeft hij tenminste tijd een podium te bouwen voor de evangelisatiedienst. Altijd vrolijk, zo zingen ze in een van de vele jubelliederen.

Maar bij Aaf dringt zachtjesaan door dat ze van dat geloof helemaal niet altijd vrolijk wordt, en ze ziet hoe haar moeder dodelijk vermoeid raakt van haar gastvrijheid.

Janne blijft in Heijmerikx' boek negen jaar, Kranendonk laat Aaf opgroeien en volwassen worden. Ze vertrekt naar Amsterdam om te stude-

ren aan de sportacademie. Een groter overgang had ze zichzelf niet kunnen aandoen. Ze belandt in de wereld van krakersrellen, drank, en een vrije seksuele moraal. Vanaf dat moment wordt *Altijd vrolijk* een coming of age verhaal, zoals *Nineve* van Rick van de Gier. Net als Daan, De Giers hoofdpersoon, is Aaf tegen haar nieuwe bekenden zo gesloten als een oester over haar leven vóór Amsterdam. Net als bij Daan gunnen haar oude en haar nieuwe leven haar geen rust. Aaf zoekt naar haar identiteit. 'Koeristoeria, kenoeria, Heer, help me [...].' Tegen wil en dank roept Aaf God elke keer te hulp en mompelt de bezwerende klanken van tongentaal als ze bang is. Want bang, dat is Aaf. Bang in het verkeer, bang voor mannen, bang voor haar geloofstwijfel.

ratrace naar volmaaktheid

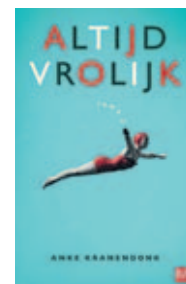
Altijd vrolijk is een lang verhaal, met veel personages en veel gebeurtenissen. Soms iets te veel, zodat de uitwerking achterwege blijft. Broer Rim bijvoorbeeld, wordt in het begin neergezet als een krachtig personage, met een eigen wil en stem. Waarom horen we die dan zo weinig verderop in het verhaal? En hoewel duidelijk is dat de kleine Aaf zich niet helemaal senang voelt, heeft ze als kind toch tegelijk een bepaalde bewondering voor haar vader, die bij de volwassen Aaf vrij abrupt in schaamte en afkeer verandert.

De snelheid past bij de vertellende stijl die Kranendonk hanteert. Een stijl die je slechts af en toe doet stilstaan bij een raak beeld, maar je verder vooral met vaart meevoert. Misschien zit het boek ook vol omdat het op Kranendonks eigen ervaringen is gebaseerd en het dan moeilijk kiezen is. Zij groeide op in een gezin als dat van Aaf. In een interview in *Trouw* benadrukt ze dat ze geen afrekenboek wilde schrijven en zegt: '[...] ik had schatten van ouders! Er was veel toewijding en ook veel humor en relativering. [...] Dat ik de manier waarop mijn ouders met dat geloof omgingen één grote *ratrace* vond naar volmaaktheid, die uiteindelijk naar de dood leidde, ja, dat was zo. Maar

ik ben meer van de nuance. Ik heb geprobeerd om het oordeel aan de lezer te laten, ik wilde dat in het midden laten.'

Dat is haar prima gelukt en dat maakt *Altijd vrolijk* tot een sympathiek boek. Aan humor en relativering is haar roman rijk en die geven het verhaal lucht.

De nuance is nergens zo treffend als richting het slot. Aaf zakt weg in somberte, stopt met haar studie, en probeert haar malende gedachten te stoppen door eindelijk haar droom achterna te gaan: zwemmen. Het zwemmen wordt een succes, maar de vlucht uit haar verleden niet. Want op een dag moet ze een wedstrijd zwemmen in het Amersfoortse bad waar vroeger doopdiensten plaatsvonden. Dát is een brug te ver en Aaf geeft het zwemmen eraan. Maar na een gesprek met haar moeder komt er een andere herinnering boven, met een hoofdrol voor vader, dochter en zwembad. Die herinnering vormt de slotpagina's van de roman en lijkt te willen fluisteren: misschien, wie weet, is de liefde sterker dan het geloof. ■

Altijd vrolijk

ANKE KRANENDONK. MARMER, BAARN 2015. 365 BLZ. € 19,95

- + genuanceerd beeld van (geloofs)opvoeding
- ± vlotte vertelstijl (het is maar waar je van houdt)
- vol boek, waardoor soms uitwerking mist

Christenen stoorden zich aan zijn vrouwenkleren, make-up en cryptische uitlatingen over zijn lichamelijke voorkeur. Maar David Bowie is ook een twijfelende profeet.

POPMUZIEK • HERMAN VEENHOF BEELD THE DAVID BOWIE ARCHIVES, FRANCK OCKENFELS, JOHN ROBERT ROWLANDS

David Bowie is een multimediaal

Een toneelstuk in New York, een nieuwe cd op komst en een fascinerende expositie in het Groninger Museum. De Britse kunstenaar David Bowie is onvermijdelijk.

Even was er de hoop dat hij zelf zou komen opdagen, David Robert Jones, beter bekend als het veelvoud aan personages David Bowie. Maar de expositie David Bowie Is in het Groninger Museum ging zonder hem open. Er is een herkansing op 8 januari, als Bowie 69 jaar wordt en zijn nieuwe plaat uitkomt, ★ *Blackstar*. Maar de Martinistad staat ook als dat ‘wonder’ uitblijft bol van Bowie. Het Noord Nederlands Orkest voert zijn werken uit, de etalages van de winkels zien er net wat artistieker uit en honderden mediamensen zwermden uit om te vragen wat de Grunnegers van Bowie vinden. *Nait slecht*, toch?

alchemist

Er was in Groningen een goede vervanger voor Bowie: de onverwoestbaar jeugdige Ad Visser, die in zijn veelkleurigheid, rijzige, magere voorkomen en opgeschoren bos wit geworden haar wel wat wegheeft van de Britse artiest. Visser, allang ontstegen aan clichés als ‘die man van Toppop’, deed een woordje, speelde de rifjes van bekende Bowie-nummers en genoot. ‘Bowie werkt zoals de alchemisten in de middeleeuwen; eindeloos scheppen, herscheppen, herhalen en veranderen. En dan heb je ten slotte puur goud.’ Visser kent Bowie al sinds het begin van de jaren zeventig. ‘Ik hoorde zijn eerste platen en toen niets meer. Toen dacht ik, ik bel hem eens op, want die gast kan beslist meer. En in Londen, in zijn werkkamer, zag ik hoe hij stukken componeerde voor een plaat die later Hunky Dory zou gaan heten, zoals de song ‘changes’.’ Dat woord ‘changes’, veranderingen, lijkt de sleutel voor het wezen van de artiestencreatie

David Bowie tekende dit zelfportret dat de basis was voor de hoefoto van *Heroes*.

David Bowie. Bowie is een groepsportret van allerlei invloeden, een amalgaam aan stijlen, dat zelf ook weer beïnvloedt; een icoon dat afbeeldt, verwijst en gezien wordt. Of, fout, aanbeden.

androgyn

Deze jaarwisseling is het moeilijk David Bowie niet tegen te komen, ook al heb je nog nooit van hem gehoord. Alle clichés doen weer de ronde: een stijlicoon, voorvechter van complete artistieke vrijheid, een man en vrouw die onzijdig kon zijn, Bowie als de grote gender-versmelter. Gelukkig logenstrafte de ongemeen boeiende belevenis in het Groninger Museum een te gemakkelijk bewondering of kritiek. Neem nu dat woord ‘androgyn’, bijna een vast begrip als

het om het beeld van Bowie gaat. Het is waar, in de jaren zeventig, tijdens de hoogtijdagen van de ‘glamourrock’, gedroeg en kleepte de Britse artiest zich zo, maar vooral als onderdeel van het personage dat hij op dat moment artistiek in dienst had. Vrouwenkleren, make-up en cryptische uitlatingen over zijn lichamelijke voorkeur hoorden daarbij. Veel christenen, en in die tijd zeker niet uitsluitend de gelovigen, stoorden zich daaraan. Maar over alles was nagedacht, schrijft mode-deskundige en kunsthistorica Roos Eggenhuizen in het januarimagazine van het Groninger Museum. De ‘mannenjurk’, een beige broekpak met grote blauwe bloemen, waarin in 1971 het personage uit *The Man Who Sold the World* werd gehuld, heeft een traditie: in de dertiende eeuw droeg de elite zoiets en in de achttiende eeuw was er een kamerjasachtige creatie die een voorafschaduw van David Bowie had kunnen zijn.

bowiemes

‘David Bowie is een creatie. De man zelf, David Jones, is onbekend’, zegt Victoria Broackes, curator van het Victoria & Albert Museum in Londen, waar de reizende expositie in maart 2013 van start ging. Zij stootte in 2012 op The David Bowie Archives. Die bestaan al vijftien jaar als een niet-toegankelijke collectie. In 2001 bracht de artiest alles wat hij ooit verzamelde samen in een enorm depot. Daarin bevinden zich nu 75.000 objecten, variërend van kinderkrabbels tot en met ruim honderd extravagante kostuums die Bowie in de ruim vijftig jaar van zijn carrière aanhad. Het Groninger Museum zelf telt ‘maar’ 60.000 objecten, zegt de Duitse directeur Andreas Blühm ironisch. Toch past juist dit museum prima als afsluitende locatie voor de reizende Bowie-tentoonstelling. Moderne kunst en eigentijds experiment zijn immers de handelsmerken van het buitenissige gebouwencomplex tegenover het Centraal Station van Groningen.

Voor het album *Earthling* bedacht David Bowie dit op de Union Jack gebaseerde pak.

Bowie nam zijn artiestennaam aan in 1965. Hij had het ‘bowiemes’ voor ogen, een aan twee kanten snijdend mes dat werd uitgevonden door Rezin Bowie (1793-1841), een broer van James, die er als kolonel in het Britse leger furor mee maakte. Bowie was al multimediaal voordat dat woord werd uitgevonden. Je wordt in Groningen ondergedompeld in een lawine van mode, muziek, beeld, rare voorwerpen, literaire verwijzingen, videokunst, tientallen personages, dwarsverbanden en kruisbestuivingen. Het geluid is verbluffend, dankzij de Sennheiser guidePORT, een zendertje met koptelefoon dat je zonder iets te bedienen de passende fragmen-

CD'S • LUISTER NAAR FRAGMENTEN VAN DEZE CD'S OP ND.NL/MUZIEK

KLASSIEK • JOHAN BAKKER

Mahler 10
ORCHESTRE
MÉTROPOLITAIN O.L.V.
YANNICK NÉZET – SÉGUIN.
– ATMA CLASSIQUE

Het luisteren naar de tiende symfonie van Mahler is als het lezen van een onvoltooide roman van Harry Mulisch die door een minder getalenteerde auteur is aangevuld. Toen Gustav Mahler stierf in 1911 liet hij negen symfonieën na. Van de tiende schreef hij slechts het openingsdeel Adagio. Verschillende musicologen waagden zich aan een reconstructie; die van Deryck Cooke is het vaakst uitgevoerd en is de meest gezaghebbende. Het Orchestre Métropolitain, opgericht in 1981, is gespecialiseerd in relatief eigentijdse klassieke muziek. De aanpak van dit Canadese orkest is laagdrempelig; dirigenten vertellen voordat ze beginnen aan een stuk iets over de achtergrond ervan. Ook

is het orkest niet huiverig voor uitstapjes naar lichtere muzieksoorten. Deze uitvoering o.l.v. Yanick Nézet-Séguin (tevens verbonden aan het Rotterdams Philharmonisch) laat een weelderige Mahler horen. Het tempo is wat laag en de kwaliteit van een live-opname is nu eenmaal niet die van een studioversie.

- + **mooi**e toevoeging voor wie niet genoeg heeft aan negen Mahlersymfonieën.
- vooral echo's uit de bestaande symfonieën.
- uitvoering doet eerdere van Riccardo Chailly en Simon Rattle niet vergeten.

Franz Tunder in Perspectief-2
PETER WESTERBRINK.
RADEKER-GARRELS-
ORGEL, ANLOO; ARP
SCHNITGER-ORGEL,
NOORDBROEK. SIOG
201501. TE BESTELLEN VIA
PETERWESTERBRINK.NL

Franz Tunder is als organist en componist altijd in de schaduw gebleven van zijn opvolger en schoonzoon Dieterich Buxtehude. Beiden waren organist van de Marienkirche in Lübeck. Van Tunder zijn niet zo veel werken overgebleven als van Buxtehude, maar ze geven wel een aardig beeld van zijn manier van componeren. Westerbrink zet Tunders muziek in een breder perspectief door op enkele cd's ook werk van tijdgenoten als Scheidemann en Weckman op te nemen. Het is barokke muziek met veel versieringen en – volgens Westerbrink – veel vrijheden in de uitvoering. Zelf kiest hij voor een levendige interpretatie met mooie echo-effecten en veel afwisseling in registratie en tempo. Tun-

ders werken lijken op papier soms eenvoudig, maar als je strak in de maat speelt wat er staat, worden zijn stukken al snel saai. Westerbrink raadt dan ook aan om niet op safe te spelen. De orgels van Anloo en Noordbroek zijn prachtige instrumenten voor deze muziek. Het tweede orgel heeft ook de mooie akoestiek van de kerk mee. Voor liefhebbers van vroegbarokke orgelmuziek is deze cd een aanrader en Westerbrink een goede gids.

- + **levendige vertolking van deze muziek**
- + **mooi**e orgels
- **akoestiek in Anloo is niet denderend**

groepsportret

ten woord en muziek levert, waar je ook loopt in het museum. Ook, en misschien wel juist, mensen die niets weten van Bowie of weleens willen zien waarom ze hem zo irritant vinden, kunnen met deze expositie goed uit de voeten. De Nederlandse teksten zijn kraakhelder en informatief, de twintig ruimtes zijn thematisch ingedeeld, zodat je alleen maar verbaasd kunt zijn over de hoeveelheid bedachte figuren die Bowie in zijn lange loopbaan heeft gebruikt. Die loopbaan begon in Bromley, een wijk in Londen, waar hij als enig thuiswonend kind opgroeide en, vaak alleen in zijn slaapkamer, zijn fantasie liet werken. Sciencefiction, ruimtevaart, tekeningen en songteksten vormden zijn universum. Als zestienjarige zag Bowie zich al als artiest, als zanger en saxofonist van The Kon-rads liet hij in 1963 foto's maken waarin het rustige zelfbewustzijn en de wat hooghartige distantie waarmee hij de media te woord staat al duidelijk zichtbaar zijn. Maar zelfs die distantie is een gekozen pose: alle musici, toneel- en filmmensen waarmee hij werkte, typeren hem juist als enthousiast, open, nieuwsgierig naar andere opvattingen en kunst van collega's. De expositie is groots. Alle aspecten van de tot nu toe 25 studioalbums, tientallen compleet verschillend aangeklede tournees, de handenvol films waarin Bowie heel goed acteerde, theaterstukken, personages en perioden komen aan bod: met één Bowie kun je twee elftallen personages opstellen.

donkerte

De jaren nul waren voor Bowie een waterscheiding. Hij trok zich terug, leefde in de gezinscocon met voormalig fotomodel Iman Abdulmajid en hun dochter. Het was een tweede leg; drie decennia ervoor kregen Angela Barnett en de jonge Bowie zoon Zowie, die nu - onder de naam Duncan Jones - zelf filmregisseur is.

Foto voor de Station to Station-tour van David Bowie in 1976.

Na tien jaar radiostilte kwam Bowie in 2013 met het album *The Next Day*. Terug in Berlijn zingt Bowie, nu wat beverig, als oudere man 'Where Are We Now?', de vraag van velen door de tijden heen. Bowie is somber als het om de toekomst van de mens gaat. Hij ziet vooral donkerte en opereert als kunstenaar dan ook in toenemende mate in die kleuren.

Voorkant van het album *Aladdin Sane*.

In een videoclip, eigenlijk een speelfilm van tien minuten, die sinds eind november online is als voorafje bij de cd die over drie weken uitkomt, speelt hij een blinde ziener, een twijfelend profeet, die rondloopt en een boek in de hoogte houdt: het ziet eruit als een oude bijbel, maar is te dun om dat te kunnen zijn. Bowie is niet van kerk of geloof, maar een religieuze connotatie was nooit ver weg in zijn werk. Als tiener was hij kort gecharmeerd van boeddhisme, later doken er songs op als 'God Knows I'm Good' en 'Saviour Machine', waarin God aan de christenen vraagt met hun geloofsautomatisme te stoppen. Nog in 1993 verscheen de cd *The Buddha of Suburbia*, de soundtrack van een BBC-serie op basis van een roman die zo heette. Bowie schreef de muziek en voerde die uit, inclusief de schaarse tekst. 'Sex And The Church' heette een lange song, met niet meer dan die vier woorden aan tekst. Waar eens spot regeerde bij Bowie, is nu bezorgdheid koning. De gelouterde artiest ziet de wereld als een bloedige plaats waarin geweld wint en troost alleen te krijgen lijkt bij goedkope, en dus ineffectieve verlossers.

Maar hoe ziet hij zichzelf? De Britse museumconservatrice Victoria Broackes citeert de clip: 'You're a flash in the pan and I am the Great I Am'. Zou Bowie bewust spelen met de naam van God in de Bijbel: 'Ik Ben'? Is er een grens tussen heiligschennis en eerbied, in een wereld waar de ziener blind is en een sater mensen verleidt, zoals in de videoclip? Elf dagen geleden ging in het New York Workshop Theater, een kleine zaal, Bowies toneelstuk Lazarus in première. Regie heeft Ivo van Hove, de Vlaamse chef van Toneelgroep Amsterdam. Het stuk is geënt op het boek *The Man Who Fell to Earth* uit 1963, van Walter Tevis en Bowies gelijknamige plaat uit 1976. Weer is er sprake van iemand die zich niet thuis voelt in de wereld waarin hij is terechtgekomen. Iemand zonder hoop, met niets te verliezen, maar toch in gevaar. 'I'm not a popstar, I'm not a filmstar, I'm a blackstar, we were born upside-down, born the wrong way 'round', zingt Bowie. Het bowiemes kan ook een tweesnijdend zwaard worden. ■

David Bowie Is
TENTONSTELLING IN HET GRONINGER MUSEUM.
TOT EN MET 13 MAART 2016
DI-ZO. 10-18 UUR, ENTREE € 23,00
MUSEUMJAARKAART € 10,00.
MEER INFO:
DAVIDBOWIE-GRONINGEN.NL
GRONINGERMUSEUM.NL

David Bowie Is
XANDER UITGEVERS, AMSTERDAM
2015. 320 BLZ. € 39,90

David Bowie. Ongrijpbaar genie; muziek, mode en maskerade
JEROEN RAS. UITG. VERBUM, HILVERSUM 2015. 228 BLZ. € 17,95

POP • HERMAN VEENHOF

Live at Hyde Park
THE WHO. UNIVERSAL MUSIC (2CD)

Op 26 juni gaf de Britse popgroep The Who een concert in het bekende Hyde Park in Londen, ter gelegenheid van hun vijftigste verjaardag. Ruim 65.000 mensen kwamen kijken. The Who speelde de songs waarmee ze bekend werden en als geen ander de generatiekloof verwoordden, als een gesprek tussen kinderen en ouders die elkaar niet begrepen. Eind jaren zestig werd de band grotesk in hun fictiefiguur van de doofstomme Tommy, die door hippies als goeroe werd vereerd. Pete Townshend heeft als tekstschrijver en gitarist altijd meegedaan aan de ontwikkelingen en er kritiek op geïmproviseerd. Drummer Keith Moon stierf al in 1978, basist John Entwistle overleed in

2008. Alleen zanger Roger Daltrey is van de oorspronkelijke The Who nog over. De muziek is prima in orde. Te horen zijn o.a. 'My Generation', 'Pinball Wizard/See Me, Feel Me', 'Barbra O'Riley', 'Pictures Of Lily', 'I Can't Explain', 'Won't Get Fooled Again', 'The Kids Are Alright', 'I Can See For Miles'. Het concert is te krijgen als dubbelalbum en deluxe versie, met dvd blu ray, dubbel-cd en een fotoboek van zestig bladzijden.

+ goed beeld en goede muziek
- de helft van The Who is nog maar in leven, dat schrijnt

Shades of Blue
LORRËN – STARGATE – TALPA MEDIA

In het overweldigende muzikale aanbod dit najaar is het begrijpelijk dat de meeste aandacht uitgaat naar zangers en zangeressen die hun naam al hebben gevestigd. Het zou echter jammer zijn als je tussen de vele nieuwe albums verborgen kostbaarheden over het hoofd zou zien. *Shades of Blue* van Lorrën is zo'n nog niet door het grote publiek ontdekte parel. Deze debuut-cd is het muzikale visitekaartje van de in Tel Aviv geboren en in Nederland opgegroeide zangeres. Qua stijl lopen haar veelal zelf geschreven songs uiteen van klein uitgevoerde luisterliedjes, via jazzballads tot aan prettig vette soul. Lorrën's stem is niet opvallend, maar wel aangenaam. Bij ieder genre waarin

ze zingt, past ze zich als een muzikale kameleon aan. Omdat Lorrën zich als solozangeres presenteerde, maakte ze kilometers bij Wicked Jazz Sounds. Daar leerde ze trompettist Teus Nobel en saxofonist Susanne Alt kennen, die dit mooie album van sfeervol geblazen ondertonen voorzien.

- + Nederlands kwaliteitsproduct
- + zangeres beheerst verschillende stijlen
- + optimistische teksten

Een lesbische relatie was in de jaren vijftig van de vorige eeuw niet zo geaccepteerd als nu. Toch is de verfilming van Patricia Highsmiths roman *Carol* heel actueel en universeel.

DRAMA/ROMANTIEK • RICK TIMMERMANS BEELD CINEMIEN

Ingehouden en gelaagd liefdesdrama

In de film *Carol* worden twee vrouwen verliefd op elkaar. Pril geluk, spanning, hoop, verdriet en pijn, dit liefdesdrama verwerkt het allemaal. Meer dan over een lesbische liefde gaat het verhaal over karakter.

Therese Belivet (Rooney Mara) werkt achter de kassa van de speelgoedafdeling van warenhuis Frankenberg. Een beetje bleu staat ze erbij. Een beetje verveeld ook wel. Ze draagt een kerstmuts en ziet er beeldig uit. Als Carol Aird (Cate Blanchett) haar afdeling binnenkomt, bij een stuk speelgoed kijkt, kort erop aan haar kassa een elektrische trein bestelt en na het afrekenen haar handschoenen vergeet, is Thereses leven niet meer hetzelfde.

Heeft ze dan al door dat ze verliefd is op deze oudere vrouw? Nee, ze heeft geen idee. Als vrouw verliefd worden op een andere vrouw, in het Amerika van de jaren vijftig, zoiets behoort in de denkwereld van de jonge Therese nog niet tot de mogelijkheden.

Toch gebeurt het als Therese zorgt dat de handschoenen weer bij Carol terechtkomen en Carol haar vervolgens uitnodigt. Een beetje sneu randje heeft dit wel. Carol ligt namelijk in een scheiding en lijkt wat afleiding goed te kunnen gebruiken. Ze ziet hierin een glansrol weggelegd voor de mooie Therese. Niet dat haar liefde niet echt is, het is alleen anders, meer berekenend.

De toenadering tussen beide vrouwen verloopt timide. Er zijn natuurlijk enkele hobbels te nemen. Therese heeft bijvoorbeeld een vriend, die hoopt met haar te kunnen trouwen. Hij is de belichaming van de Amerikaan uit die naoorlogse jaren: met een baan, een stabiele toekomst in het verschiets en geld voor een romantische tripje naar Europa. Maar Therese wil dat niet. Ze wil niet rondhangen op eeuwenoude wegen. De wereld is in verandering en zij wil een ticket naar de nieuwe toekomst. Carol is dat ticket.

avontuur

Als Carol voorstelt samen een roadtrip te maken rond de kerstdagen en de jaarwisseling, hapt Therese dan ook meteen toe. Ze zet haar vriend definitief op straat, laat haar werk voor wat het is, en is klaar voor het avontuur. Of zitten er minder gedachten achter haar keuze met Carol mee te gaan? Tot dat moment heeft Therese nog niet één keer iets gedaan waarvoor ze zelf koos. Het enige wat zij lijkt te kunnen, is ingaan op voorstellen die anderen haar doen. 'Nee' hoort niet thuis in haar wereld. Zelf iets bedenken evenmin – al barst ze van de creativiteit en eigenzinnigheid, maar het ventiel om dat te laten ontsnappen moet ze nog vinden. Dat verandert. Met haar ja op de rondreis door Amerika, zegt ze voor het eerst nee tegen haar vriendje. Therese heeft Carol nodig om haar eigen stem te vinden.

Dat geldt in zekere zin ook omgekeerd. Carol heeft Therese evengoed nodig. In eerste instantie om de ellende van de echtscheiding te vergeten, maar ook om te ontdekken wat zij nu werkelijk wil. Geketend thuis zitten, of het leven leiden dat zij kiest? Heeft Carol het lef haar geaardheid te volgen? Het antwoord heeft vervelende consequenties, dat weet ze.

Carol is een mooie gelaagde film. Oppervlakkig is het een subliem geacteerd, moedig en moeilijk liefdesverhaal tussen twee vrouwen in een

tijd waarin dat geenszins vanzelfsprekend was, laat staan geaccepteerd. Dieper is het een film over het leven aan de oppervlakte de rug toekeren en kiezen voor de dingen die vanuit het

De vrouwen hebben elkaar nodig om hun eigen stem te vinden.

diepste opwellen. Het verhaal werkt beide lagen met beheerste aandacht uit.

Wat de film kracht geeft, zijn de trage schommelingen in het emotionele leven van de vrouwen. Er is puur geluk als Therese durft te kie-

zen voor Carol. Maar later volgen ook de pijn en het verdriet als de eerste serieuze kras in Thereses liefdesleven een feit is. Toch kan ze onmogelijk spijt hebben van de hele geschiedenis. Ze had het geluk maar ook de pijn nodig om uit te vogelen waar zij zelf stond in de wereld. Wat zij wilde. Waar haar kracht lag. Haar ja wordt een steeds grondiger ja en haar nee ... tegen het einde durft ze volmondig nee te zeggen, en dat is genoeg.

En Carol? Die is haar tijd ver vooruit. Tegelijk is de strijd om haar seksuele geaardheid te accepteren in de afgelopen zestig jaar minder veranderd dan Patricia Highsmith (die in de jaren vijftig het boek schreef dat aan de film ten grondslag ligt) waarschijnlijk hoopte. Dat maakt deze film actueel. Maar ze is ook universeel. Want de kracht van de liefde en het zoeken naar het eigen geluid zijn niet gebonden aan sekse en geaardheid. ■

Carol

REGIE: TODD HAYNES. MET: ROONEY MARA, CATE BLANCHETT EN SARAH PAULSON. 118 MINUTEN, KIJKWIJZER VANAF 12 JAAR. IN 40 BIOSCOPEN.

★★★★☆

- + knap acteerwerk met sterke emoties
- + de film ademt de jaren vijftig tot in de kleinste details
- het duurt even voordat de film op gang komt

Vier filmrecensenten geven een top 3 van films uit 2015 die zij goed vinden.

FILM • REDACTIE ND BEELD ND

De beste films van 2015

Rinke van Hell

1. Son of Saul

Absoluut meesterwerk en op afstand de meest beklemmende film van 2015. De kracht zit in het camerawerk en het geluid: de hele film lang zit je hoofdpersoon Saul dicht op de huid. De achtergrond is out-of-focus, terwijl de achtergrondgeluiden (geweersalvo's, het bevelen-de gebalf van de SS'ers) juist versterkt worden. Het gruwelijke lijden van de Sonderkommando's uit de concentratiekampen wordt op deze manier bizar dichtbij gebracht – maar knap genoeg blijf je de hele film lang bij het verhaal betrokken.

2. A Pigeon Sat on a Branch Reflecting on Existence

Evenals *Son of Saul* een filmisch meesterwerk, dat de vele 5-sterrenrecensies meer dan verdiende. De Zweedse filmmaker Roy Andersson leverde een geniale tragikomedie af, die het menselijk tekort op een haast genadeloze wijze tentoonstelt. Vervreemdend, absurd, grappig, treurig – *Pigeon* is alles tegelijk, vooral door de precieze manier van filmen (in een studio in plaats van 'de echte wereld') en de prachtige, strakke stilering van de decors.

3. Turist

(Op deze plek hadden overigens net zo goed *Birdman*, *45 Years*, *Le tout nouveau testament* of *Youth* kunnen staan, maar een top 3 bestaat nu eenmaal uit maar drie films.) Als ik dan toch een keuze moet maken, dan maar dit zwartkomische Scandinavische familiedrama over een vader die in een moment van paniek niet zo heldhaftig is als hij (of zijn vrouw) graag had gewild. Een sublieme analyse van de onderhuidse dynamiek van een huwelijk – grappig en pijnlijk tegelijk.

Loin des hommes

Maurice Hoogendoorn

1. Selma

Een prachtige, indringende en noodzakelijke film over het leven van Martin Luther King en de strijd voor gelijke burgerrechten voor de Afro-Amerikaanse bevolking. King is geen heilige, maar een echt mens. Bevlogen, maar ook met gebreken. David Oyelowo speelt een glansrol als dr. King: charismatisch en eloquent, maar ook een tobbede zwijger. Helaas is de film nog altijd actueel; vijftig jaar later is er nog veel racisme, ook onder christenen.

2. Turist

Een goede relatietest, noemde regisseur Ruben Östlund zijn film in deze krant. *Turist* biedt veel stof om over door te praten. Een Zweeds gezin op wintersport lijkt te worden bedreigd door een lawine. De moeder beschermt haar twee kinderen, maar de vader pakt zijn iPhone en vlucht als een bange haas. Uiteindelijk gaat er niets mis, maar het gezin heeft ineens heel wat te verwerken. Een pijnlijk eerlijke en toch grappige film, over de diepste drijfveren van de mens. Ogenscheinlijk gebeurt er niet veel bijzonders, maar onderhuids broeit er van alles.

3. The Imitation Game

The Imitation Game is een postuum eerbetoon aan de briljante wiskundige Alan Turing (1912-1954), die de Duitse Enigma-codes kraakte en daardoor in de Tweede Wereldoorlog duizenden levens redde. Benedict Cumberbatch speelt hem fijngevoelig: krachtig want geniaal maar ook kwetsbaar want sociaal onbeholpen. Na de oorlog werd Turing gearresteerd vanwege zijn homoseksuele geaardheid. Hij kon kiezen tussen een experimentele hormoontherapie en celstraf.

Selma

Rick Timmermans

1. Schneider vs. Bax

Een echte Alex van Warmerdam. Je moet er wel van houden, maar wie uit de voeten kan met absurdistische karikaturen, kan heerlijk grinniken bij deze film. Twee huurmoordenaars krijgen de opdracht elkaar te vermoorden. Het decor is theaterachtig en bestaat uit riet, water en een woonboot. De monologen zijn ijzersterk. Bijvoorbeeld uit de scène waarin dochter Bax haar vader beschuldigt. 'Houd op Francisca. Ik gebruik af en toe coke en rook een joint. Jij eet muesli, daar zeg ik toch ook niets van?' 'Muesli is gezond.' 'Ik vind van niet. Ik word depressief van muesli. Muesli is voor geiten.'

2. Loin des hommes

Verfilming van een kort verhaal van de Franse schrijver Albert Camus. Daru runt in 1954 een klein, afgelegen schoolje in het Atlasgebergte in Algerije. Een Franse gendarme klopt aan met een gevangene. De uitgemergelde Mohamed zou zijn neef hebben vermoord. Daru wordt gevraagd hem naar een dorp verderop te brengen voor berechting en executie. Een 'humanistische western', zoals de regisseur zijn film noemt. Betoverende landschappen en perfecte muziek van Nick Cave en Warren Ellis.

3. The Wolfpack

Een wonderbaarlijk verhaal over zes getalenteerde broers die in gevangenschap opgroeien in een appartement in New York. Hun vader is bang voor de verdorven buitenwereld en daarom mogen ze de straat niet op. Ze kijken duizenden films en krijgen thuisonderwijs van hun moeder. De broers blikken terug op hun leven. We krijgen uitgebreid een inblik in hun absurde, vervreemdende bestaan. De film barst van ingehouden energie. Zeldzaam puur is hun verlangen de wereld te ervaren en ontdekken.

Bart Cusveller

1. Sicario

De Canadese regisseur Denis Villeneuve greep al naar de keel met *Incendies* en *Prisoners*. Dit jaar mocht hij van de grote filmbazen met een razend beklemmende thriller laten zien dat er in de Amerikaanse oorlog tegen de Mexicaanse drugsmafia nauwelijks zwart of wit bestaat maar vooral veel grijs. Met de veelzijdige Emily Blunt en het grommende en grijnzende acteerbeest Benicio del Toro.

2. InsideOut

Ook al komen de mannen van Pixar niet altijd met een nieuw hoogtepunt, elke keer verdienen hun fantasierijke, met de computer getekende werelden aandacht. Geschikt voor de hele familie laat ook *InsideOut* van regisseur Pete Docter zien hoe wij mensen hoop mogen houden op het helen van onze eigen tekorten en missers als we hier eerlijk en met een tikje humor verantwoordelijkheid voor durven nemen.

3. Star Wars

Na 32 jaar konden de fans (nu met hun kinderen) de helden van dit sciencefictionepos over goed en kwaad weer op het grote doek aanschouwen. De oude maker George Lucas droeg het stokje over aan een nieuwe garde en die voegden met liefde naadloos een nieuwe episode aan de reeks toe. Geen wonder van cinematografische kunstzinnigheid, toch het grootste filmevent van het jaar. En in welke films echoën zo veel religieuze thema's? ■

DE WANDELING

ARJAN GLAS BEELD ARJAN GLAS

Alkmaar: kaas, grachten en victorie

Nederland kent vele duizenden kilometers wandelpad, alle stoepen en steegjes niet meegetrekkend. Het **Nederlands Dagblad** zoekt in de vrije natuur, in steden en in dorpen, naar een frisse neus en nieuwe ervaringen.

Historische stadswandeling Alkmaar.

DE WANDELING IS VOOR € 2,50 VERKRIJGBAAR BIJ DE VVV ALKMAAR IN HET WAAGGEBOUW.

Waar lopen we vandaag?

In Alkmaar. Stad van kaas, grachten en victorie. Alkmaar was de eerste stad die de Spanjaarden tijdens de Tachtigjarige Oorlog weerstond. Het Spaanse leger staakte de belegering nadat de Alkmaarders de omringende dijken hadden doorstoken. Op 8 oktober 1573 vertrok de laatste Spaanse soldaat. In Alkmaar begint de victorie luidt de trotse uitspraak van de West-Friezen. Nog steeds is 8 oktober een regionale feestdag die uitbundig gevierd wordt. Alkmaar is ook de stad uit mijn jeugd, vlak bij mijn geboortegrond Langedijk. Vandaag kijk ik met andere ogen naar mijn oude liefde. Het is de dag na een hevige novemberstorm, grijze wolken jagen elkaar na, iets rustiger dan gisteren. Wanneer ik bij de Singelgracht de stad in loop word ik enthousiast ontvangen door een straatmuzikant. Op de vrolijke tonen van zijn accordeon begin ik aan mijn tocht.

Wat is er te zien?

Alkmaar is dé kaasstad, daar kun je niet omheen. Van april tot september is de kaasmarkt op het Marktplaatsplein een belangrijke toeristische attractie. Dan is ook het Kaasmuseum in het Waaggebouw geopend. Het Waaggebouw zelf is een bezienswaardigheid. In 1582 verbouwd van Heilige Geesthuis naar gebouw van kaashandel. Alkmaar had namelijk het waagrecht teruggekregen als dank voor het weerstaan van de Spanjaarden. Ook hier speelt het carillon een vrolijk deuntje. Het is een stad met veel water. Karakteristieke bruggetjes vergezellen de statige grachten. De kazen

werden per schuit via de grachten van en naar de Waag vervoerd. Het houten Huis met de kogel hangt met zijn billen boven de gracht. Hier vloog een Spaanse kogel het huis binnen zonder de zeven aanwezigen te verwonden. De kogel is ter herinnering aan de buitenkant van het huis, boven het water, aangebracht. Langs de kunstschilderswinkel Theo Groothuizen, een oude bekende. Hier kocht ik voorheen mijn teken- en schildersspullen. De winkel bestaat nog steeds, dat doet mij deugd.

In het oude stadscentrum zijn prachtige oude panden met trapgevels en ornamenten te zien. Aan de buitenzijde van het stadshart, langs de singel, ligt de oude stadswal en staat de Molen van Piet. Statig rijst deze stellingmolen uit 1769 boven de boomtoppen van het park uit. Oude kaarten geven aan dat op de stadswal wel tien molens hebben gestaan omdat ze daar zo veel wind vingen. Diezelfde wind is er vandaag nog: oude beuken en eiken ruisen in de straffe bries. Dan sta ik voor het oudste stenen huisje van Alkmaar, in de Kanisstraat. Het huis heeft kleine ruitjes, luiken en een luifel. Onder de luifel werd koopwaar aangeboden. Veel bewoners uit de buurt gingen uit bedelen met een *Kanis*. Dat is een platte op de rug gedragen mand. Dat doet mij denken aan de uitspraak: *Hou je kanis!*, wat zoveel betekent als *hou je kop!* Het woord kanis kreeg later de betekenis: kop of hoofd. Misschien betekende de uitspraak eerst: *houd je*

mand! en werd het later: *houd je mond!* ...

Is er iets christelijks te zien?

Veel kerken tijdens de wandeling, waarvan de Grote Sint Laurenskerk de meest imposante is. Gebouwd op een duinrug waar sinds 900 de eerste bewoners hun samenkomsten vierden. Nu komen er organisten uit alle werelddelen om het beroemde Schnitgerorgel te bespelen tijdens speciale orgelconcerten.

Nog een aardig cafeetje onderweg?

Een grote mok cappuccino bij espressobar en lunchroom De Koffiemolen aan de Ritsevoort, dat gaat er wel in. Het broodje gerookte kip mag er ook zijn. Zo'n wandeltocht is goed voor de eetlust. De clientèle varieert van hipster tot rollatorduwer.

Is de wandeling een beetje aangegeven?

De wandeling staat duidelijk beschreven in een mooi boekje met plattegrond en wetenswaardigheden. Een beetje dwalen mag natuurlijk. Je kunt elk moment de route weer oppikken.

Wat zijn we wijzer geworden?

West-Friezen en Alkmaarders worden ook wel kaaskoppen genoemd. Nu weet ik hoe 'wij' aan die naam komen. Dit stamt ook weer uit de tijd van het beleg tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Op de stadswallen verdedigden de Alkmaarders hun stad met op hun hoofd een kaasmal als helm. Met de kaaskoppen begon de victorie!

